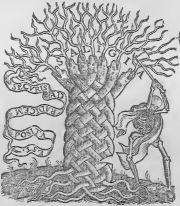
PETRI VELLEII GVEVARAE AD LEGEM primam Digestorum. Libri VI.

EIVSDEM

Ad titulum de officio Praesidis commentarij.

De diffinitione Doli mali, liber singularis.

Cum Priuilegio.
SALMANTICAE.
Excudebat Matthias Gastius.
Anno. 1569.
Esta tassado en

EL REY.

POR quanto por parte de vos, el doctor don Pero Velez de Gueuara prior de la yglesia mayor de Seuilla, nos fue hecha relació diziendo que vos auiades compuesto vn libro en derechos, partido en tres tratados: El primero sobre el principio de la ley primera, de iustitia & iure: y el segundo sobre el titulo de officio præsidis: y el tercero de Doli mali diffinitione, el qual queriades hazer imprimir, y nos pedistes y suplicastes vos diessemos licencia y facultad para que vos o quien vuestro poder vuiesse, y no otra persona alguna le podays hazer imprimir enestos nuestros reynos de Castilla, por el mas tiẽpo que fuessemos seruido, o como la nuestra merced fuesse, y nos acatandolo sobredicho, y que el dicho libro ha sido visto y examinado por los del nuestro cõsejo, y les ha parecido ser obra vtil y prouechosa lo auemos tenido y tenemos por bien. Porende por la presente damos licẽcia y facultad a vos el dicho Doctor don Pero Velez de Gueuara, para que vos o la persona q̃ vuestro poder especial para ello vuiere, y no otra alguna puedan imprimir y vẽder el dicho libro en estos nuestros reynos y señorios de Castilla, siendo primeramente tassado por los del nuestro consejo, el precio porque se ha de vender cada volumen, y poniendose el traslado desta nuestra cedula con la dicha tassa, al principio del dicho libro, por tiempo y espacio de diez años primeros siguientes q̃ corran y se quenten desde el dia de la fecha desta nuestra cedula en adelante: so pena que qualquier persona, o personas, que sin tener para ello vuestro poder lo imprimieren, o vendieren, o hizieren imprimir o vender, pierdan toda la impressiõ que hizieren y vendieren, y los moldes y aparejos dello, y mas incurra cada vno en pena de cinquenta mil marauedis por cada vez que lo contrario hizieren, la qual dicha pena, sea la tercia parte, para la persona que lo acusare, y la otra tercia parte para el juez que lo senteciare, y la otra tercia parte para nuestra camara y fisco: y mandamos a los del nuestro cõsejo, y a otras qualesquier justicias destos nuestros reynos que guarden y cumplan, y hagã guardar y cumplir esta nuestra cedula, y lo enella contenido. Fecha en Madrid, a xij. dias del mes de Março, de mil y quinientos y sesenta y siete años.

Yo el Rey.

Por mandado de su Magestad.
Pedro de Hoyo.

DON Philippe por la gracia de Dios, Rey de Castilla, de Leon, de Aragon, de las dos Sicilias, de Hierusalem, de Nauarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorcas, de Seuilla, de Cerdeña, de Cordona, de Corcega de Murcia, de Iaen, de los Algarnes, de Algezira, de Gibraltar, Duque de Milan, Conde de Flandres, y de Tirol, &c. Por quãto por parte de vos el Doctor don Pero Velez de Gueuara, prior de la yglesia mayor de Seuilla nos fue fecha relacion, diziendo que vos auiades compuesto vn libro en derechos, partido en tres tratados. El primero, sobre el principio de la ley primera, de justitia & iure, y el segundo sobre el titulo de officio præsidis, y el tercero, de Doli mali diffinitione: el qual era vtil y prouechoso, y nos fue pedido y suplicado, vos mandasemos dar licencia, para lo poder imprimir, o que sobre ello proueyessemos, como la nuestra merced fuesse, lo qual visto por los de nuestro cõsejo, y como en el dicho libro se hizo la diligencia, que la pragmatica por nos agora nueuamente fecha dispone: fue acordado, que deuiamos mandar dar esta nuestra carta para vos en la dicha razon, y nos tuuimoslo por bien. Por la qual vos damos licencia y facultad, para que por esta vez podays hazer imprimir el dicho libro, que de suso se haze mencion, sin q̃ por ello cayays ni incurrays en pena alguna, y mandamos, que despues de impresso no se pueda vender ni venda, sin que primero se trayga al nuestro consejo, juntamente con el original que en el fue visto, que van rubricadas todas las hojas y firmado al fin del, de Iuan Fernandez de Herrera nuestro escriuano de camara, de los que residen en el nuestro consejo: para qne se vea si la dicha impresion esta conforme al original, y se os de licẽcia, para lo poder vender, y se tasse el precio, a que se ouiere de vender cada volumen: sopena de caer e incurrir en las penas contenidas en la dicha pragmatica y leyes de nuestros reynos: y no fagades ende al. Dada en la villa de Madrid, a tres dias del mes de Março, de mil y quinientos y sesenta y siete años.

El Licenciado Diego de Espinosa.	*El Licenciado Menchaca.*	*El Doctor Durango.*
El Licenciado Pero Gasco.	*El Licenciado Fuen Mayor.*	*El Licenciado Iuan çapata.*

Yo Ioan Fernandez de Herrera, escriuano de camara de su Magestad, la fize escriuir por su mandado, con acuerdo de los del su consejo.

LVDOVICVS CAESAR IVris studiosus, de optimo genere iuris interpretandi, Ad Lectorem.

NON dubito sanè plurimos futuros (curiose lector) qui vel audaciam meam reprehendant, vel temeritatē criminentur, quòd cùm ingenio nihil valeam, & studia iurisprudentiæ leuiter attigerim, illud mihi de me ipso polliceri audeam, vt in tanta scriptorum varietate, ac infinita penè multitudine, facturum me certum de singulis iudicium, & optimam iuris interpretandi rationem cōstituturum esse arbitrer. Sed cùm ego tam parum mihi tribuam, quàm quod non debeat vllus alius, licèt inuitus denegare, & animum meū non induxerim, vt parem operi me tanto confidenter existimem, nec aliquibus eorum calumnijs, aut maledictis perturbari, nec ab eo proposito dimoueri potero, quo si minus fortaßè studiosis profuero, meam saltem in eos voluntatem testatam apud omnes relinquā. Non enim auribus meis ita blandior, vt audire, faterìue pigeat, reperiri non paucos, qui cùm longo docendi vsu, & eximia iuris co-

gnitione maximum nomen cōparauerint, & æternam pro felicißimis laboribus posteritatis memoriam mereantur, suscepti à me muneris partes melius obijssent, & huiusmodi studium ingredientibus facilem viam demonstrassent, quam si semel institutam tenere pergerent, aberrare nullo modo possent. Verùm nescio quo malo Reipub. literariæ fato accidisse dicam, vt cùm grauißima de iuris interpretibus controuersia magnorum virorum iudicia multos iam annos exercuerit, nullus adhuc è nostris extiterit, qui suam authoritatem interponeret, qua veterem tandem contentionem dirimeret, ne si esset ad longius duratura tempus, expectatos nouæ iuuentutis in literis progressus interim posset remorari. Cum autem hoc in dies magis singulos antè meos oculos obuersaretur, & viderem sapientißimos homines (quales habet hæc Salmanticensis Academia plurimos) siue curis grauioribus obstrictos maiora moliri, siue partium non id esse suarum diuturno silentio declarare, opportunam scribendi nactus occasionem tale cepi consilium, vt de re, quæ per summam pertinaciam satis esset iam multis agitata clamoribus, dicerem ea, quæ sentirem. Quo igitur

tur altius ordiamur, & ab Edicto Iustiniani de confirmatione Digestorum repetamus initium, præsagiebat iam inde animus Imperatoris futurum, vt si verbosis multorum commentarijs ad leges Populi Romani, vel minimus aditus pateret, et suas de illis opiniones cuiuis liceret diuulgare, maiori multo, quàm antea, cōfusione misceretur, quæ dedecus aliquod perpetuum esset eisdem allatura. Quod cùm ille de statu rerum futurarum, vtilitateq; publica solicitus singulari prudentia prouideret, & præteriti temporis recordatus licentiam vereri cæpisset, ne tanta voluminum mole ciuile ius obrueretur, quanta quondam Prætoris Edictū ex omni parte premebatur, lata lege sanciuit, vt nullus aliquas in posterum interpretationes legum faceret, sed aut titulorum breuißimè, qui vellet, argumenta perstringeret, aut in Græcum, si mallet, illas ita conuerteret, vt verbum pro verbo redderetur. Si qui non obtemperassent, contráue legem commisissent, falsitatis reos appellari voluit, & in tenebris iußit sempiternis libros ipsorum sepeliri. Cuius equidem promulgatione tanta mentibus hominum est iniecta religio, vt diu omnes in officio cōtinentißimè permāserint,

nec tam proteruus vllus memoretur, qui Iustiniani voluntati non paruerit, & antiquius esse nõ putauerit, iustißimis eius præceptis non repugnanter obedire, quàm aliquam nominis celebritatem editione librorum aucupari. Procedente tamen deinde tẽpore (tametsi de authore satis nõ conueniat) Basilij Macedonis industria, aut Cõstãtini Porphyrogeneta diligentia, aut Leonis philosophi consilio, aut cõmunibus magis eorum auspicijs in publicum Basilicus prodiuit, qui doctrinã iuris vniuersi sexaginta libris ita continebat, vt obsoletis iam legibus explosis, et nouis insuper aliquot adiectis, quæ per diuersa nimis loca de rebus eisdẽ Iustinianus dispersérat, sub vno simul aspectu distributione certa ponerentur. Verũ illud affirmare nõ ausim, abrogata nè prius cõstitutione Iustiniani, an scientibus id, atq; volẽtibus ipsis imperatoribus, tot eruditi postea Modestini, Calocyri, Thalelai, Leones, Isidori, Callistrati, Theophili, Doxapatres, & Eudoxij Basilicum scholijs illustrauerint, abditißimaq; iuris mysteria cõmentarijs suis aperuerint. Eruantur vtinã ex obscura caligine iam eorum opera, nec in noctis diutius vmbra iaceãt, sed clarißimam hanc lucem studiorum aspiciant, &

quasi

quasi longam perpessa seruitutem postliminio breui reuertantur. Antiquissimos itaq; iuris interpretes Græcos apparet extitisse, quorũ tenues aliquas reliquias, & illas quidem intermortuas, doctorũ hominũ afflatu paulatim videmus suscitari, nec desperandum erit fore, vt qui per temporum vim, & iniuriam, è manibus fuerãt studiosorum erepti, non mutili iam eisdem, sed integri, propediem restituantur. Haud paucis etiã post annis iuri se ciuili Latini dediderũt, et pacatis rebus Italiæ, quæ continuis Longobardorum & aliarũ gentiũ incursionibus ante vexabatur, Iustiniani legibus addiscendis operam suam, atq; studium diligentissimè nauarunt. Cæterùm primus inter omnes, imperante Friderico Aenobarbo, non exigua iurisprudentiæ laude celebratus Irnerius cõstitutos à Iustiniano terminos suo loco mouit, & dũ omnibus illis gratificaretur, qui ciuili disciplinæ se iam totos addixerant, fines legitimos transgressus, facem quandã locis obscurioribus expositione sua prætulit, & epitomen Nouellarum cõposuit, vt varijs eas facilius (quando ratio rerum postularet) Codicis titulis insereret. Tantam verò Iurisconsultorum copiam ætas illa prior repentè profudit, vt in ea

postmodũ multos Hugulinos, Bosianos, Bulgaros, & Martinos inuenias, nec Columbos, Barnerios, Rillianos, & Fasolos disideres, plures quoq; Placentinos, Aldericos, Azones, & Rofredos enumeres, qui vel iura solùm publicè professi non vulgarem eruditionis opinionem de se concitarunt, vel relictis insignibus literarum monumentis memoriam sui non ingratam posteris suis prodiderunt. Hos omnes deinceps insequutus Accursius, perpetuas ad ius ciuile notas ea cura perscripsit, vt qui libris vsus aliorum bonam operis partem cõcinnauerat, & ex lucubrationibus alienis, vel clàm, vel precario multa sumpserat, splendori maiorum suorum dẽsissimas nebulas offuderit, & nominis sui claritate famam eorum obscurauerit. Cui profectò postea reliqui scriptores tantum honoris detulerunt, vt in ipsius verba singuli ex animi sentẽtia iurasse videantur, & in vestigijs eius odorandis haberi velint sagacissimi, nec quoquã pedem ille conuertat, quò pariter ipsi non accurrant. Postquam autem feliciora nobis illuxere iam secula, quæ politioribus literis ornatos Iurisconsultos attulerũt, non defuere quidam inter eos, qui miserrimũ existimantes Accursij nutum semper intueri, quos

vt homines

vt homines seruilis conditionis, & arbitrio suo penitus carentes, probroso cognomine notare voluerunt, Accursianos nuncuparunt. Non tamen satis illis fuit, hac eos nota compunxisse, nisi libros etiam ipsorum ita deriderent, vt persuadere cunctis niterentur, ne sibi tales imitandos authores proponerent, quos cum tanta temporis iactura ne legendos quidem iudicarent. Bonarum etenim artium atque linguarum imperitos, & latinè potißimum omnino nescientes, iurisprudẽtum veterum oracula, summa quadam orationis elegantia, proprietateq́ verborum edita, interpretari posse negauerunt. Quòd si de illa solùm iuris interpretatione loquantur, quæ numeros omnes in se habeat, & nihil in ea criticus requirat, si boni neminem & æqui cumulatam notitiam habiturum intelligant, qui non se prius liberalibus disciplinis imbuerit, & vim ita latini sermonis, & naturam cognouerit, vt illorum omnium responsorum, quibus ea tota continetur, momenta leuissima perpendat, non erit cur eis non assentiar: cùm his ornamentis denudata ciuilis prudentia, barbara potius, & inculta, quàm politica debeat iudicari. Verùm ego me herculè non video, cur ab

eis

eis ad exactißimam normam Iurisconsulti dirigã tur, aut libros aliorum tam morose fastidiant, vt legendi molestiam deuorare nõ possint, si quædam non insit in dictione suauitas, nec aures eorum delicatas orationis numerus demulceat, cùm rerum sciant humanarum conditionem non pati, in omnibus aliquem artibus pariter excellere, & virum eruditionis cõsummatæ cogitatione magis fingere, quàm oculis liceat intueri. Quid enim est cur admiretur quòd in prima velut ætate cõstituta iurisperitia balbutiret, et adhuc in cunis infantula minus articulatè loqueretur? Aut quid suos ita grauiter maiores reprehendunt, quòd magnis temporum difficultatibus afflicti, & ab omni studio literarum in varias curas & cogitationes distracti, disertiores non fuerint, & in tanta vitæ perturbatione dicendi arte nõ præstiterint? Honestius vtiq; fecissent si durioris illius seculi calamitatibus condolerent, quàm barbariem eius vlli cõtumeliosiùs exprobrarẽt. Vereor nanq; ne si converso rerum ordine in tempus illud incidissent, infantiores illis multò fuisse nobis viderentur. Quis præterea tam erit effrenatus, qui maledicendi licentiam nõ comprimat, cùm animaduerterit, quantũ illis antiquis

patribus posteri omnes debeamus, quòd cũ tristissi mum iustitium turbulenti bellorum tumultus in longissimos annos indixissent, intermissa studia reuocauerint, iacetem legum disciplinam erexerint, & ad laudem ipsius cõparandam exemplo nos suo cõcitauerint? An propterea summis illos ingenijs natos esse negabimus, quòd ornata parum eorum sit oratio, licet ad sensus Iurisconsultorũ abscõditos, et penitus abstrusos penetrauerint? An verò magis hoc eorũ acumẽ cõmẽdat, cùm aliter eò peruenire non possent, nisi vitium illud linguæ perspicaci iudicio compensassent? Nunquid sunt in iure ciuili omnia in tanta verborum controuersia posita, vt qui vires eorum ignorauerit, à publicis meritò gymnasijs cum dedecore procul repellatur? Ita ne tandem antiquitatis cognitionẽ singula desiderãt, vt qui rerum non vltimam memoriã præteritarũ recordetur aditu debeat Pandectarum ea sola de causa prohiberi? An nõ ita multa sunt huiusmodi, sed pauca quædã, & illa quidem talia, quæ vel ex his eisdem libris ferè possint intelligi, vel sciẽtia legum sine illis vndiq; solida consistat? Nõ dissimilem temporum habet excusationem quod eisdem de non seruata methodo docendi iuris obiecerunt.

Cum

Cum enim artes vniuersæ miserabili casu cōcidissent, & de pristina suæ dignitatis fastigio grauis eas ruina deturbasset, Dialectica etiā simul corruit, quæ tractandarum rerum ordinē cæteris omnibus præscribit: nec tamen id eorum culpa, sed ætatis videtur illius accidisse. Quin etiā bonā eius partē Tribonianus sustinuit, qui cùm prudentiæ veteris volumina mēbratim discerperet, et ex pluribus vnum quasi corpus componeret, paucissima suo loco posuit, seriem rerum perturbauit, disiuncta maximè permiscuit, colligata dissoluit, & aliud cum alio tam malè cōiunxit, vt quod erat ad caput affigendum, in pedes interdum mōstrosè reiecerit. Poterunt etiam eo crimine summo iure (ni fallor) liberari, quòd de generibus non semper vniuersis, sed de minimis rebus sigillatim plerunq; disputetur, quæ cùm infinito multiplicatæ sint numero, coaceruari quidem omnes sine discrimine faciliùs, quàm vel vlla queāt certa lege disponi, vel aliqua methodi ratione comprehendi. Ex hac autem confusa varietate, & rerum difficili multarum ad distinguēdum similitudine, dandam quiuis nostris interpretibus veniam iudicabit, si quæ suaptè sunt natura nimis complicata, nō satis euoluerint, si multiplicis, & latissimè

& latißimè patentis disputationis ordinẽ peruerterint, si quædam non parum necessaria properantes omiserint, si cùm in diuersas eiusdẽ sententiæ sanctiones incurrerent, nec varijs solummodò temporibus, sed etiam locis inseruirent, eadem sæpius inculcauerint, & in iuris salebris hærẽtes aliena non nunquam à proposito disceptationibus intulerint. Quãobrem liberiùs iam in eos, sicut in nugatores insultantes, præstigiarum illos crimine postremùm accersunt, & eo nomine grauiter accusant, quòd sophisticis quibusdam argutijs inueteratas multorum opiniones euertendas putauerint, vt iustitiæ vanis imaginibus, et inanibus vmbris æquitatis adolescentum oculis illuderent, & imperitæ multitudini fallacißimè sese venditarent, intentißima voce personantes, quod omnibus esset inauditum, & in mentẽ alicui non venisset. Induci tamen ad credendũ ego minimè potero, tã deprauatis aliquem eorum extitisse moribus, aut gloriolæ cupidum præsentis, duraturam diutius apud posteros famam tam leuem existimasse, vt obuiam ire veritati scienter maluerit, quàm dogmatibus aliorũ acquiescere, vel ineptias suas potius, fuco quodam illitas puerili, ludibrio temporũ exponere, quã

in falsis

in falsis sententijs refutandis (quas probabiliores esse veris interdum experimur) ingenij vires osten tare. Quòd si hominum inter se de rebus omnibus adeò discrepant iudicia, & tam admirabiles appa rent animorũ dissimilitudines, ut alteri nullus om- nino consentiat, cur non hãc opinionum repugnan tiam ad humanam naturam libentius referemus, quàm eorum petulãtiæ tribuamus, qui sine studio contradicendi (quantum de iustitiæ sacerdotibus iudicare possumus) quid esset verius indagãtes, ne gotium sibi cõmendatum fidelissimè procurarunt? Nũquid hominis ingenui non tam esse videbitur, à cõmunibus toties institutis discedere, quoties ef- ficax illud ratio persuaserit, quàm illiberalis, & ca ptiui, tãtum authoritate cõmoueri, ut quod iusto sacramento falsum esse contenderes, idipsum in- uita Minerua verissimũ debeas affirmare. Illis ne vocibus grauissimè liberæ non aures offendun- tur, cùm aliquid verius esse audiunt, sed in iudicijs & consultationibus quod falsius sit esse probandũ? Num qui similes quasdam alias disputando non semel excitarunt, nouarum interpretationũ amã- tissimi, an veterum contrà sectatores habebuntur miserrimi, quòd veris receptas prætulerunt? atqui eas

eas huius classis authores, quæ tanti sine culpa maleficij contraxit infamiam, ita frequenter usurparunt, ut si reos ipsos peregissent, quòd in maximis aliorum erroribus nimium conniuerent, & capitibus obuolutis præeuntium gressus sequerentur, habiturus fortassè non fuissem, quid illis ad ea responderem. Verùm hoc eò sanè non dixerim, quia vulgaribus præceptis eruditorum consensu confirmatis, in causis præsertim controuersis, adhærendum semper esse non censeam: sed quòd suis laboribus plerunq; tantopere diffidant, ut si cũctis aliquid suffragijs approbatum inuenerint, non eis solùm apertè refragari, sed ne hiscere quidem audeant. Quin eadem illa iustiùs actione, cùm his Iurisconsultis iunioribus antiqui possent experiri, ne cõtra eos dicam obtinere, cùm nouis rebus maximè studentes, tam diuersam ab omnibus sectam sint secuti, ut non unam eandem cum cæteris, sed dissimilem aliam profiteri iurisprudentiam videantur. Nec ideo tamen (si me aliquis audiat) conatus eorum paruipendere, sed magni debemus æstimare, quod spinas in iure ciuili barbarie temporum enatas conuellendas curauerint, & faciem eius hactenus deformem, quam adumbratam solùm videbamus,

mus, nitori suo restituerint, & viuis coloribus expresserint. Quòd enim illius nascentis initia, & semina prima legũ antiquarum, obliuione vetustatis obruta in nostrum aspectum protulerũt, & fontes nonnunquã rerum intuentes diductos nobis inde riuulos certius multò demonstrarunt, quòd ad causas maioribus incognitas in ipsis principijs latitantes, digitos suos intenderũt, vel ingenijs longius prospicietes opinionibus nouis abũdarunt, vix erit vt non semper illis gratias immortales habeamus. Nam illud quidem genus hominum (vt leuissimè dicam) ferendum non arbitror, qui literarias aliorum possessiones latenter inuadunt, imò luce palàm, & in oculis omnium impudenter diripiunt: qui plumis furtiuis exornati procedunt in publicum, & libros alienos compilantes, multas paginas implent, cùm tamen de suo nihil afferant: qui brocardicis (vt appellant) se se nimis ingurgitant, & importunè multa blaterant: qui præ se cæteros homines non putant & interpretes omnes superasse magnificè se iactant; si quæ fuerunt à veteribus in vno loco posita, in alium minus idoneum, licet inuita, transtulerunt. Nec eos insuper omittam, qui tantum temporis & operæ

recensendis

recensendis nominibus authorum impertiunt, vt laboris & diligentiæ ferè nihil in aliam rem insumant, & illi se curæ totos mancipent: qui nihil esse magis gloriosum existimant, quàm alicuius vti testimonio, quem de nomine reliqui non nouerint, siue (quod ego valdè suspicor) vt causidicum formularium, & imperitum leguleium, vel ineptum rabulam contempserint. Tam alienum enim à Iurisconsultorum instituto, quos habere præ oculis nos deceat, id fuisse considero, vt in causis quibuslibet contentione plenißimis, vnum aut alterum laudauerint, nec locos omnes aliorum, quibus partes easdem defenderunt, diligenter excusserint: quasi veritas non authoritatibus, sed rationibus esset exquirenda. Ne videar tamen hoc alicui nimis ad viuum resecare, non negauerim iuris interpretibus, vt quod acceperint ab aliquo, debere se potius illi fateantur, quàm silentio turpißimo dißimulent: modò non in hanc curam potißimum incumbant, sed vim prius & legum potestatem tota mente percipiant, & neruos suos omnes in hoc vno contendant, in quo quidem solùm magni Papiniani, Scæuolæ, Pauli laborarunt. Verùm esto,

*demus antiquioribus,vt aliquã laudem cõsequã-
tur,quòd plures vndiq; testes conclusionum suarũ
colligentes,in multiplici saltem,& aßidua se lectio
ne librorum occupatos ostenderint. Num eadem,
obsecro, fraudari nos indignè putabimus,quibus
indices locupletißimi,quos domus amplißima vix
capiat,turbam eorum non exiguam momento tẽ-
poris suppeditant? Ego sanè (si verũ fatear) nihil
esse arbitror cur molestè feramus. Vnde fit vt illis
iam omnibus scribendi occasionem sublatã intelli-
gã,qui tam inerti velint diligẽtia vulgi rumuscu-
los venari,cum gloriæ nobis segetem vberrimã ci-
uilia studia proposuerint, quã acutis ingenij simul
& iudicij falcibus hodie demetamus. Habes igitur
(lector optime) iam expositas causas,quibus anti-
quis iuniores succenseant,& cõuitijs eos prosequã
tur:illas modò,si placet,videamus,ob quas hi quo-
que male audiãt,& impositas veteribus iniurias,
aut alias etiam grauiores ab illorum imitatoribus
cogantur alterna vice sustinere. Cùm enim ani-
maduerterent flosculis eos orationis,& ornatu di-
cendi deliniri,& iniquo animo paterentur iuris ci
uilis cognitionem in tantas compelli verborum an-
gustias,& ad angulos literarũ reuocari, ne cogno-*

minis

minis eius viderentur immemores, quod ab Accursio, quem ducẽ insequuntur, nõ parùm (vt putãt) honorificũ traxerũt, néue non mutuã illis gratiã cumulatissimè referrent, quasi nomine Iurisc͡osultorũ indignos, grãmaticos appellarunt. Quãuis autem suis illum laboribus finẽ proposuissent, & omnes eorum cogitationes in eo duntaxat vigilassent, vt multis distincta margaritis, & splendore verborum illustrata niteret oratio, quæ non ad aliquam ciuilis philosophiæ vel minimam partem pertineret, non ideo tamen ego tam sordido vocabulo, sed honestiori quodam alio, Rhetores ipsos nominarem. Sin collapsam olim legum maiestatẽ, admirabili dignitate sermonis hodierno iã die constitutam, eorum beneficio retinemus, abesse non poterit, quin aut palàm illos Iurisconsultos, aut Iulianum, Marcellum, & Pomponium nuncupemus grammaticos, quòd barbarè nihil pertractarunt, sed ornatè de rebus omnibus, eleganter, & latinè scripserũt. Quid? tam alienamne aliquis à Iurisconsultis iudicabit grammaticam, vt turpe putet illam didicisse, qui legerit Antistium Labeonem ea maximè vsum, cùm difficiles nodos expediret, latinarumq́ vocũ originibus cognitis, et rationibus

earum exploratis, pleraſq; iuris quaſtiones, pluribus laqueis irretitas feliciter ſatis extricaſſe? Ne get ne vllus eloquentiam iuriſperitis eſſe neceſſariam, qui P. Craſſum, illum diuitem, viderit multum commendari, quòd P. Scæuolæ fratri ſolitus ſit perſæpè dicere, nequaquam eum in iure ciuili, ſatis illi arti facere poſſe, niſi dicēdi copiam aſſumpſiſſet? Mirarer vtiq; magnopere ſi non eruditione latina vehementer offenderentur, cùm eoſdem pariter homines vituperent, quòd ad iuris ciuilis diſciplinam, Dialecticam addiderunt. Quam ſanè ſi (quod grauiter patiar) cum Epicuro contemnāt, & in ea diutius opinione permaneant, illa ſaltem, quæ docuerint, velle videbūtur, vt arte nulla diſtinguantur. Verùm Ser. quidem ille Sulpitius eorū errorē facilè redarguet, quē nō modò cæteris magnis Iuriſconſultis, ſed & Q. Scæuolæ pontifici Ciceronis iudicium antepoſuit, quia magnus tantùm apud alios iuris vſus fuiſſet, & artem hic ſolus eſſet conſequutus: quod ſcientia iuris procul dubio nunquam effeciſſet, ſi Dialecticam cum ea vinculo nullo copulaſſet. Nec ſi ſcioli quidam, & garruli ſophiſtæ toto foro volitent, & elenchis quibuſdam captioſis ignorantes decipiant, Dia-

lecticæ

lectica culpam conqueremur, quæ fallaces potius euitare conclusiunculas doceat, quàm leuibus illis, & vanis argumentis veritati resistere: nisi pariter omnes disciplinas, & in primis iurisprudētiam reprehendendā censeamus, quòd ea plures abutantur. Omißis ergo iam criminibus, quæ pudeat reos inficiari, quòd meritò de illis glorientur, ad illud demum veniamus, quod eius accusationis, quam intendunt, capite tertio continetur. Authoritatem enim aiunt iuris sacrosanctam, violentis eorum, & impuris manibus magis quotidie violari, dum singulis legibus ad libitum vel addunt aliquid, vel detrahunt, plurima mutant, & inuertunt, integras crudelißimè sententias suis interpunctionibus dilacerant, atque fide paßim (nisi mauis perfidia) veterum librorum, editionem vulgarem penitus corrumpunt. In quo tamen (vt vno verbo agam) nec illis assentior, qui nihil in iuris ciuilis volumina multorum ignorantiæ, seu temporum temeritati licuisse credentes, impressorum se codicum religione liberare non possunt, quasi nihil absit, vel supersit: nec illis item obsequor, qui leuißimis sæpius coniecturis, à communibus exempla-

ribus discedunt: cùm & illud superstitionis, & audaciæ sit hoc & confidentiæ. Sed si suppetat vlla firma ratio, quæ locum aliquem mēdosum legendum aliter admoneat, si verba satis non cohæreant, nec certus ex illis sensus aliquis constet, quem æquitas ipsa non repellat, & lapsum facilem librarij, vel ex similitudine dictionum, vel ex alia probabili causa possit vllus ostendere, laudabo primus hominis ingenium, sicut & illos reprehendam, qui ne se aliquid nescire fateantur, typographi vicio suā inscientiam ineptissimè solent excusare. Verumtamen illud ego vnum ab his interpretibus desidero, quod eò minus in eis esset requirendum, quò faciliùs præstare potuissent. Nā cum ab alijs dissidentes aliquam nouam opinionem animis nostris intulerūt, ego maximè vellem, vt errorem antè omnia nobis penitus insitum, ratione conuellerent, & eius radices extirparent, ne veritas vepribus, & spinis suffocata parum efflorésceret, & vel ex ea nullos fructus, vel tenues & exiles caperemus. Vtuntur etenim antiqui Iurisc̄osultorum testimonijs, cùm quid constanter asseuerant, & eorum responsis se tuentur, quæ si non perperam intelligant, iure non possunt reprehendi: sin illa quandoq. non percipiāt,

sine

ſine cenſoria prateriri notatione nõ debent, vt à veri contẽplatione, nec eorũ argumentationibus, nec authoritate diſtrahamur. αἱ γὰρ τῶν ἐναντίων ἀποδείξεις, *(vt Ariſtoteles eſt author)* ἀπορίαι περὶ τῶν ἐναντίων εἰσίν. ἅμα δὲ καὶ μᾶλλον ἂν εἴη πιστὰ τὰ μέλλοντα λεχθήσεσθαι, προακηκόοσι τὰ τῶν ἀμφισβητούντων λόγων δικαιώματα. *Contrariarũ enim, inquit, opinionum argumenta, dubitationem afferunt contrarijs. Illis praterea, qua dicentur, multò maiorem fidem adhibebunt, qui prius audierint attẽtè, qua cauſa potiſsimum aquitate nitantur, illi qui nobis obloquuntur. His ille multum perſuaſus, cùm de primis agit natura principijs, & motum, tempus, infinitum, atque locum definit, cùm ortum, & interitum mundi mira diſputatione perſcrutatur, & primã exquirit rerũ cauſam, ab hominum ſenſu remotiſsimam, Parmenidem expendit & Meliſſum, Anaxagoram, & Democritum notat, Hermotimum, Hipponem, & Heraclitũ arguit, Diogenem, Thaletem, & Heſiodum libenter auſcultat, Leucippũ, Anaximãdrum, & Pythagorã audire nõ grauatur, Cratillum, Alcmaonem, & Hippaſum aquis auribus percipit, Empedoclem, Timaum, & Xenophanem differentes admittit, Platonem & Socratem diligenter attendit, & plures item alios nominatim*

natim

natim insimulat, quos facile possemus numerare. Cuius equidem exemplo non inscitè nos philosophabimur, si primū, quæ veteres authores inuenerint, proferamus in medium, ὅπως τὰ μὲν (*vt ille ait*) εἰρημένα καλῶς λάβωμεν, εἰ δὲ μή τι καλῶς τοῦτ᾽ εὐλαβηθῶμεν. *Vt ea, inquam, amplectamur, quæ dixerint sapienter, si quid verò non item, hoc ipsum caueamus.* οὐ μόνον γὰρ (*vt alibi testatur*) χάριν ἔχειν δίκαιον τούτοις ὧν ἄν τις κοινωνήσαι ταῖς δόξαις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔτι ἐπιπολαιότερον ἀποφηναμένοις, καὶ γὰρ οὗτοι συμβάλλονταί τι· τὴν γὰρ ἕξιν προήσκησαν ἡμῶν. *non solum enim, ait, his habendæ sunt gratiæ, quorū quis opinionibus consenserit, verùm illis itidem, qui aliquid, quāuis leuiter probabile enūtiarūt. Nā et hi nos in eo adiuuāt, quod ingenium nostrū acuerunt. Cùm multos præterea grauißimos philosophos in vanißimis somnijs enarrandis, maximè verò refellendis, nō parū cōstet cōmorari, nec minus summos Jurisconsultos, aliorum persæpè confutare sentētias, in ciuilibus libris obseruemus, arrogantiæ suspicionē non vitabimus, si nos eā curā negligamus, & adeò nostra nobis placeant, vt & aliena cuncta sordeant, & illos, quos nōdum audiuimus indicta causa condēnemus. Quare (lector) si tam bono sis animo, & ita natura cōparato, vt humiles nunquā in te cogitationes patiatur obre-*

pere,

pere, sed te te tollas altius, & rerum fastigia conspeteris, si laudibus iurisprudentiæ nõ mercenariæ delectaris, & ad primos honores consequendos aspiras, quod in vtrisq; iuris interpretibus videbitur optimũ aptissimè cõiunges, & ab aliis alia mutuaberis, vt si quid in antiquorum desideres doctrina, quod assequi difficillimis tẽporibus librorũ penuria nequiuerunt, nouis ipse suppleas iuniorũ inuẽtis: quod autẽ his deesse senseris, ab illis petas, quorum occasione consultò fortassis omiserunt. Quòd si multos tui nõ dissimiles liceat nobis reperire, qui barbariem nimis execrentur, atque magno bonas omnes literas amore complectantur, qui sordidam exuant veterum lacernam, & purpuram induant aliorum, nec vllam se iam excusationem habituros hac ætate considerent, si non emendatè loqui cœperint, non dubito quin breui Pythagoricam παλιγγενεσίαν videamus, & plures inter nos Iabolenos, Caios, Celsos, Vlpianos, iterum natos admiremur, aut interpretum, quotquot extiterunt, luminibus saltem obstruamus. Sed ne quid à me tandem iure tuo postules, ne quid sit amplius quod expectes, ecce tibi quod semper imiteris, D. Petri Velleii Gueuaræ rarissimum exemplum,

plũ, qui ex editißima eruditionis ſuæ arce magnũ ſignum ſuſtulit, vt de tota republica literaria, præſertimq; de iuriſprudẽtia, quàm optimè ſinguli ſperemus. In his et enim ipſius cõmentarijs magna quædam nos recreat ſermonis elegantia, delectant antiquitatis documenta, methodus inuitat ad legendum, animum reficit varietas, pungunt aculei diſputandi, rapit ad ſe grauitas iudicij, ſingularis ingenij vis exſuſcitat, & tam multiplex rerum elucet cognitio, vt nõ artis anguſtis alicuius terminis, ſed immẽſis omnium diſciplinarum finibus, vnius hominis eximia contineri doctrina videatur. Nõ poſſum non hic apertißimum dicendi campum intueri, nec etiam laudum tanti viri latißima ſpacia nõ mirari, per quæ ſanè libẽter exultaret, atq; laxis habenis vagaretur oratio, ſi vel id huius inſtituti, vel amicitiæ noſtræ ratio pateretur, nec ille ſuis iã virtutibus eſſet omnibus notior, quàm laudatione mea ſit futurus. Longißimum enim eſſet perſequi quantis literarũ ornamentis generis ſui claritatem magis illuſtrauerit, quantis animi dotibus excellat, quàm in omnibus rebus ſe ſe gerat prudenter, quãta pariter humanitate multorum animos cõciliet, cùm grandiora ſint hæc omnia, quàm quæ poſſint

dicendo

dicendo comprehendi, vel amicum expoſcant laudatorem. Verùm illud futurum affirmabo, ſi ſeſe diutius in perennibus ſtudijs ſuis continuerit, nec ampliſsimus vllus magiſtratus (cuius certè iam olim fuit ille digniſſimus) vtriuſq; iuris candidatis talem virum inuiderit, & ab ocio literario ad negocia publica cõuerterit, vt libris pluribus, quos parat, iuriſprudentiam locupletet, & ab antiquis exterorum iniurijs Hiſpanorum vindicet eruditionem. Interim tamen humaniſſimè lector, his hominis ſapientiſſimi laboribus feliciſſimè fruere. Vale Salmantica Kal. Auguſti. 1569.

ILLVSTRISSIMO PRAESIDI, atque illustribus supremæ curię Senatoribus, Petrus Velleius Gueuara, Ferdinandi Senatoris filius. S.

BONINE an mali plus afferat hominibus copia librorũ, ac de varijs artibus multiplex, variaq; scriptio, sæpe egomet mecum & multum cogitaui. Nam vt opinionum inconstantiam, mutabilitatem sententiarum, flexiloquum disputandi genus quorundam iuris interpretum prætermittam, cùm procellas religionis, turbines, & tempestates pacis, & ocij Christiani, & piarum mentium, veteres ex literarum monumentis, nouas animo calamitates colligo, potissimam video per eos, quorũ de scriptis magna esset opinio multitudinis, inuectam esse partem incõmodorum. Illi enim ad vitæ commoditatem, iucunditatemq;, ad facultates rerum & copias omnia referentes, omnes dolos, fallaciasq; quibus lites possint intendi, mira auiditate & discunt, & in scriptis relinquunt. Hi verò siue falsa vtilitatis specie ducti, siue miserrima ambitione, cupiditateq; honorum, siue deprauatione potius & fæditate turpificati animi, omnia infima summis paria faciunt, turbant, miscent. Ex quo libris mundum referserunt, inanis quidem vocis sono decoratis, vt occultiùs si possint, nobis involubilitate verborum, tanquam in mulso venenum dent. Cùm autem imbecillitatem, fragilitatemq; memoriæ, atq; ingenij humani, infinitatem rerum atq; naturæ, & causarum penè omniũ obscuritatem considero: non ego Alcmæonis, aut Anaxagoræ, quos primos Clemẽs Alexandrinus scriptos libros edidisse

edidisse refert, inuentũ hoc fuisse mihi persuadeo, sed Dei optimi donum, qui diuina illa præcepta, digito suo tabulis quàm optimè inscalpens, quasi manu sua manui superimposita, hominum generi hos infindere sulcos monstrauit. Atq; ita edocti, quicunq; se natos ad iuuãdos homines arbitrati sunt, summa ope sunt nisi, eos ex ignorantiæ tenebris in literarum lucem vocare. Cùmq; illis minori curæ non fuerit, qualis orbis post eorum mortem futurus esset, quàm qualis tunc esset: vt solent parentes morituri, quæ fugienda, sequendáue norunt, admonere liberos: sic ipsi quæcunque maioribus vigilijs, magnoque labore consequuti sunt, ea, quasi consignatis tabulis, ad posteros transmiserunt editis libris, quorum dici vix potest, quanta vis sit ad animos commouendos. Quamobrem iam inde ab initio, cùm non de terminis, sed de religione ipsa, inter gentes, Christianosq; accerrima contentio esset, in hac arce præsidia suæ defensionis vtrique constituerunt. Nam & tunc quoque libros hæreticorum habere, crimen à nostris esse habitum, insinuat Augustinus. Et in tantum persequutorum rabiem excitatam, vt diuinos libros ignibus traderent, Hieronymus queritur. Atque intercepisse illos, & aboleuisse suos, quibus Christiana religio comprobaretur, arguit Arnobius. Quo circa ea hac in re habenda ratio videtur, & diligentia, vt neque ab honestissimo scribendi studio quisquam deterreatur, neque omnium scripta comprobentur: sed delectu habito, ea tantùm in vsu esse omnibus permittantur, quę si minus vtilia, damnosa certè non sint. Ita vos, pleno prudentiæ consilio fieri voluistis. Promulgatis enim legibus seuerissimis & pragmaticis sanctionibus, primùm ne quis iniussu vestro liber exeat, néue ius imprimendi cuiquam, libro non inspecto, concedatur, decreuistis: librum deinde

deindè qui in manus hominum venturus sit, probari primùm ab aliquo, qui sententiarum veritatem perpendere, verborumq; omniũ pondera examinare nouerit. diligenter, præcepistis: typographis præterea, ne quid prælo cõmittant, nisi permissu vestro, mulcta proposita, interdixistis. Quo non melius aut auctoritati vestræ, aut scribentiũ honori, aut Reipublicæ emolumento, potuit esse consultum. Nunc quod pertinet ad hanc rem, quam paro: quanquam non is sum, qui putem posse me Iurisconsultorum, vel quintæ classis, luminibus obstruere, tamen in optimis auctoribus mediocriter versatum, in hoc studio me ætatem consumpsisse, nó inficior: itaque si quid mihi assumo, videor id meo iure quodãmodo vendicare. Id quidquid est, si quidquam est, multis certè nominibus debetur vobis. E quibus, quosdam in adolescentia iurisprudẽtiæ magistros, & viuendi habui præceptores: nunc omnes patres habeo cum patria communes: patres inquam, quibus, non ex me solùm hi fructus, sed ab vniuersis, pro diuinis meritis, diuini honores debeantur.

PETRI VELLEII GVEVARAE AD LEGEM *primam Digestorum*

LIBER PRIMVS.

VLPIANVS *libro primo institutionum.*

IVRI operã daturũ prius nosse oportet, vnde nomẽ iuris descendat. Est autẽ ius à iustitia appellatum: nã vt eleganter Celsus definit, ius est ars boni & æqui, cuius meritò quis nos sacerdotes appellet. Iustitiã nãq; colimus, & boni & æqui notitiã profitemur, æquũ ab iniquo separantes, licitũ ab illicito discernentes, bonos nõ solum metu pœnarum, verum etiam præmiorum quoq; exhortatione efficere cupiẽtes, veram, nisi fallor, philosophiã, non simulatam affectantes.

De origine iuris necessariò cognoscenda,

PRaceptum illud, vt nosmetipsos noscamus, cuius tanta vis est, tanta sentẽtia, vt non homini cupiã, sed Delphico Deo tribuatur, Cicero libro 1

A *tertio*

tertio ad Q. fr. nō ad arrogantiā minuendam so-
lùm esse datum intelligit: verum etiam vt bona
nostra norimus. Et lib. quinto Tusc. qq. de philoso-
phia naturali agens, hæc tractanti animo, inquit,
& noctes & dies cogitanti, existit illa à Deo Del-
phis præcepta cognitio: vt ipsa se mens vitijs exutā
cognoscat, coniunctamq; cum diuina mente se sen
tiat, ex quo insatiabili gaudio compleatur. Atq;
libro primo de legibus in fine, ait. Nā qui se ipsum
norit, primùm aliquid se habere sentiet diuinum,
ingeniumq; in se suum sicut simulachrum aliquod
dedicatum putabit, tantoq; munere deorum, sem-
2 *per dignum aliquid & faciet, & sentiet. Digna*
certè tali viro expositio, ac sententia, tantā tribue
re hominibus dignitatem, vt vel cum Deo conso-
ciatos se possint existimare, neq; quicquā iudica-
re se dignum, quod caducum, fragile, mortale ue
sit, sed summum illud bonū, purum, atq; perfectū,
quo omnia referri necesse est, & ad quod adhibi-
tis omnibus machinis, æquis velisq;, oportet homi-
nem contendere, earum rerū conseruatione, quas
natura præscribit, scientia scilicet, æquitate, iusti-
3 *tia, veritate, virtute. Atque omnium quidem vir*
tutum, reliquæ, vt ita dicā, quæ sua sunt quærunt,
iustitia

iustitia tantùm, societatem coniunctionis humanæ, munificè & æquè tuens, communi seruit vtilitati. Cuius fruendæ causa, olim & bene moratos reges constitutos Herodotus ait, & statuta iura, legesq; sancitas, simillimum veri est. Iustitiæ autē qui daturi sunt operam, prius nosse debent, quid ipsa iustitia sit, quid ius, & vnde nomen iuris descendat. Omnis enim in quærendo, quæ via quadā & ratione habetur oratio, præscribere primùm debet, vt quibusdā in formulis ea res agatur, vt inter quos disseritur conueniat, quid sit id de quo disputatur. Ita docet faciendum Plato in Phædro, siue de pulchro. Et Cicero lib. 1. offic. & secundo de finbon. & ma. & iurisconsultus in. l. 1. ff. de reb. credi. & in. l. 1. ff. de offici. Præf. prat. Atque hoc est 4
quod Vlpianus ait. Iuri operam daturū prius nosse oportet, vnde nomen iuris descendat. *Non est enim in hac re præstanda fides Accursio, dum exponit, oportet, id est, decet: affirmatq; hoc verbum impropriè ab Vlpiano positum. De qua re grauis est inter doctores contentio, dum alios glossæ auctoritas decipit, alios Vlpiani mouet nomen insigne, ne virum de literis benemeritum credant, meritò ab Accursio notatum.*

Ego de hac re quid sentiam, breuiter demonstra-
5 *bo. Duę sunt cuiusq; rei propositę interrogatio-nes, sine quibus id de quo quęritur, intelligi nullo modo potest. Nonnũquam enim nomine nobis pro poposito, ratione ipsam quęrimus, nonnunquã vero ratione assequuti, nomen inuestigamus. Quod cum in alijs rebus quàm plurimis, tum maximè in numero reperitur. Cuius nomen quidem par est, ratio autẽ, numerus in duo ęqualia diuisibilis. Vnde idem in vtroq; significamus, siue nomen interrogati, rationem, siue rationẽ interrogati, nomen reddamus. Quandoquidem, vnam eandemq; rem nomine quidem parem, ratione verò, numerũ in duo ęqualia diuisibilẽ appellamus. Hoc igitur est quod à iurisconsulto existimo significatum dum ait. Iuri operam daturum, prius nosse oportere, & nomẽ iuris, quod est a iustitia deductum, & huius propositi rationem, quã eleganter Celsus diffinit dicens, ius esse artem boni & ęqui. Quasi dicat, eum qui res aliquas sufficienter intellecturus est, quę & nomen & rationem habent, nomen non solum scire debere, sed & callere quoque rationem. Quinimò, si precij alicuius futurus est, turpe ipsi esse, rerum magnitudine & pulchritudine excellentium, tam*

nomina quàm rationes ignorare. Cùm enim omnis controuersia, aut de re soleat, aut de nomine esse, vtraq; earum nascitur, si aut res ignoratur, aut erratur in nomine. Legum verò conditori, atque custodi, & ei, quem virtute præstare cæteris conuenit, nihil maius, quàm fortitudo, temperantia, iustitia, atque prudentia. De quibus interpretes, doctores, legum conditores, rerum publicarum custodes, cæteros qui scire cupiunt, vel punitione, & increpatione indigent, docere debent: quasq; vires virtus, quas vitiũ habeat explicare, tanquã virtutis, & excellẽtiæ alijs in exẽplum propositi. Est 6 autem ius à iustitia appellatum. *His verbis docemur, ius adeò à iustitia pendere, vt quidquid à vera iustitia alienũ sit, ius id esse nullo modo possit. Quod non solùm vidit Marius Salomonius, qui hunc intellectum dicit hactenus à nemine perceptum: sed & Fortunius Garsia respondens Bartolo, asserenti non esse necessarium scire principiũ ex quo, sed principiũ propter quid. primò, inquit, considerabam iura adducta per Bartolũ, non probare; scilicet l. nec natales, &. l. ad probationem. C. de proba, vbi ex patris, vel matris qualitate, nõ probatur talem esse filiũ, quia contingit quandoq;*

*vt filius sit seruus, & mater libera. Illa igitur iura
loquuntur in principijs, quæ respōdent ad originem
materialem, quæ non seruant qualitates necessa-
rias, in his, quæ ab eis sequuntur: nos verò loqui-
mur in principijs, quæ eandem rationem seruant in
deriuatis. Nam ius à iustitia dicitur, vt in lege no
stra, & nullum potest esse ius, quod à iustitia non
7 deriuetur. Hinc inter iurisperitos illa exoritur quæ
stio, quæ eorum nonnullos angit, ac satis superq; fa
tigat, fuerit ne iustitia prior iure. De qua, ne eo-
rum morer referendo, refellendoq; sentētias, meā
ego coniecturam paucis aperiam. Naturalis qui-
dem ingenij, memoriæ, ac voluntatis facultas, ad
potentiam pertinet. Ex qua circa potētiam acqui-
sita virtute, egregia illa oritur operationum ordi-
natrix, gubernatrixq; sapientia, & in actionibus,
ad eandem sapientiam pertinens ordo seruatur.
Vnde illud efficitur, vt in arte, sicut & in diuinita
te, & natura, sapientiam, atque potentiam sese in
uicem petere, quo in vnum congrediantur, facilè
videamus. Atque hoc modo si attentè animaduer
terimus, haud difficilè cognoscemus, iustitiam, vt
pote quæ potentia sit, priorem esse omni iure, quan
doquidem ex potentia sapientiam oriri; sapientia
verò*

verò ius,id est,artem boni,& æqui seruari demō-strauimus.Iustitiam autem voluntatem esse, & ius artem nominari,ex iurisconsultorum definitionibus clarè patet. De quibus pauca dicamus, primū verò de iustitia,deinde de iure,quod ab ea deductum, appellatumq; cognouimus.

De definitione iustitiæ,& quomodo hæc virtus,vnicuiq; quod suum est,tribuat.

LIBER SECVNDVS

I*VSTITIA est constans & perpetua voluntas,ius suum cuiq; tribuendi. Quæ quidem definitio,& si Vlpianum in.l.x.ff.de iust.& iur.& Iustinianū in.§.1.eo.tit.in instit.auctores habeat: necessarium tamen videtur,eam latiùs explicare, parùm est enim vt non subuerti poßit: tam multa sunt,quæ aduersari videantur,atque illud in primis.Fūdamentū iustitiæ est fides,id est,dictorū, cōuentorūq; cōstantia,& veritas,vt ab oratore lib.1. offic.& à iurisconsulto in.l.1.ff.de const.pec.& à c. iuramenti 22.q. 5. docemur, & in.l. 1.ff.de pact. Vlpianus ait.*Huius edicti ęquitas naturalis est. *Quid enim tam congruū est fidei humanæ, quàm ea, quæ placuerunt inter eos seruare? Sed incidūt*

1

2

ſæpe tempora, cùm ea quæ videtur maximè digna eſſe iuſto homine, eoq́ quem virum bonum dicimus, commutantur, fiuntq́ contraria: neque enim ſi is qui apud me pecuniam depoſuerit, bellum inferat patriæ, ei ego reddam depoſitum, magis quã inſanienti gladium, neque turpiter data fides vllo modo eſt adimplenda, vt in. l. iuris gentium. §. ſi ob maleficium, & . §. prætor ait. ff. de pactis, dicitur, et in. l. pacta quæ contra. C. de pactis. Ergo non rectè deſcribitur iuſtitia conſtans, & perpetua. Intelligendum eſt fundamentum iuſtitiæ eſſe fidem, ad præcepta iuris dictam fidem referendo, id eſt, vt ita vnicuiq́ ſuum tribuas, dum honeſtè viuendo, neminem lædendo, id facere poßis. Non ſunt verò promiſſa ſeruanda, quæ vel ijs quibus promiſſeris ſunt inutilia, vel quæ tu reddendo, non è rep. facis. Quare quod ait iuſtitiam conſtantem, & perpetuam eſſe volũtatem, ſeruandi, intellige, iuris præcepta, ita vnicuiq́ ſuum tribuentem, vt tamen & honeſtè viuat, & alterum nõ lædat. Vnde & quæ metu, doloúe malo geſta ſunt, legibus improbantur, prætorio iure reſcinduntur, nec qui ita promiſit, fidem cogitur adimplere, nimirum quia & qui promiſit læditur, & qui extorſit, in honeſtè iniuſtèq́

iusteq; egit. Illam autem mutationem, non præclarissimæ virtuti iustitiæ accidere, sed rebus ipsis, verbis diui Augustini, enarratione in psalmum quintum, docemur, dum ait. Illud quod non habet duplex cor, nec mendacium quidem dicendum est. Tanquam, verbi gratia, si cui gladius commendatur, & promittat se redditurum, cùm ille qui commendauit, poposcerit, si fortè gladium suum repetat furens, manifestum est, tunc non esse reddendum, ne vel se occidat, vel alios, donec ei sanitas restituatur. Hic ideo non habet duplex cor, quia ille cui commendatus est gladius, cùm promittebat se redditurum poscenti, non cogitabat furentem posse repetere. hæc ille, quasi diceret, veritas illius præcepti, depositum reddendum esse, vel fidem promissam custodiri oportere, nunquam mutatur, nisi conuersis rebus, ex quarum varietate contraria nascitur veritas. nisi enim qui apud me gladium sanus deposuit, insaniret, iustitia reddendi depositum nunquam deficeret. Vbi verò furor illum occupat, non voluntas mutatur reddendi vnicuiq; quod suum est, sed subiectum potius, vt iniuria illi fiat, si sibi reddatur. Deinde quandoquidem de humana iusti- 4

tia

tia nobis nunc sermo est, indoctè ab Vlpiano scri-
ptum videtur, constans, & perpetua voluntas.
Quid enim erit stabile inter homines, & ita im-
mobile, vt nullam patiatur mutationem, cùm om
nis status noster in perpetuo motu consistat? auth.
de non alien. §. vt autem colla. 2. Accursius illa
duo verba, constans, & perpetua, extrahenda pu-
tat, media luce non videns, in diffinitione iustitiæ,
perpetuum, constantiamq; sumi, nõ ratione actus,
qui nunquam interrumpitur (id enim soli Deo cõ
uenit) sed ratione obiecti, dum quis omni euentu
debitè, & secundùm legem operari proponit. Sed
5 *venio ad aliud. Cicero in topicis ad Trebatium ita*
inquit, omnium causarum in alijs inest constãtia,
in alijs non inest, in natura, & in arte constantia
est, in cæteris nulla. ex qua diuisione illud elicitur,
ex omnibus causis naturam, & artem constanter
agere, & in hoc nullum dubium. Nam quòd vnus
idemq; artifex, ex eadem sæpe materia, non simi-
les statuas format, non est hæc in arte varietas,
sed in artificis manu. Et idẽ est in natura, in qua
si quid monstruosum efficitur, non naturæ vitio,
sed materiæ potius, id fieri dicendum est, ex qua
id quod efficere contendebat, non ita potuit natu-

ra explicare, reliqua verò omnes causa, siue perspicua, siue latentes, inconstanter omninò agere dicuntur, neque in eis vlla inest constantia, quales sunt casus, voluntas, perturbatio, & habitus. Quod si voluntas mobilis prorsus, variabilis, & inconstans dicitur, non solùm dum perfectißimam iustitiæ virtutem, voluntatem esse dixit, lapsus videtur Vlpianus, sed & cùm voluntatem constantem, perpetuamq; nominauit. Repugnant siquidem inter se, atque è regione discrepant, & voluntatem esse, & cōstantem, ac perpetuam esse. Pro cuius enodatione quæstionis paulum ante dicēdum est. Plato quæ- 6
cumq; videmus, aut tangimus, sensibusue corporis percipimus, in illis nō numerat, quæ esse propria putat: nihil est toto quod præstet in orbe, cuncta fluūt, omnisq; vagans formatur imago, sitq; quod haud fuerat, momentaque cuncta nouantur. & id quidem est, quod dicebat Heraclitus, in idem flumen bis descendimus, & non descendimus: manet enim idem fluminis nomen, aqua transmissa est, quapropter ille, quem dixi, Plato, formas rerum constituit, quas gigni negat, & ait semper esse, ac ratione, et intelligētiā cōtineri, cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse vno, & eodē statu: has esse

quas

quas neque aspicere oculis, neque manu tãgere, neque percipere sensibus possumus, cogitatione tãtum, & mente complectimur. Nõ ille ait esse animas, aut formas cœlo delapsas, vt falsò referri solet, sed perfectam notitiam vnius cuiusq; rei, vt cũ virtutem diffinimus, & consideramus non qualis est in Catone, aut Socrate, sed per se solum. Et hãc esse mentem, sententiamq; Platonis manifestè apparet in libro quinto, & sexto, & decimo de republica, & in Hippia maiore, siue de pulchro, multisque alijs in locis, & docet apertè Cicero in oratore ad Brutum, & in Academicis quæstion. & Philon lib. vnico de mundi opificio, & Seneca libr. 8 episto. ad Luciliũ. Huius igitur mysterij nõ ignarus iurisconsultorum eruditissimus Vlpianus quẽ admodum egregius quisque artifex, pulchrum aliquod simulacrum facturus, neminem cõtemplatur, e quo similitudinem ducat, sed mente concipit speciem pulchritudinis quãdam eximiæ, quã
7 *intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem, artem, & manũ dirigat, ita & ipse iustitiæ diffinitionem traditurus, neminem, neque ipsum quidem Aristidem, cõtemplatur, ex quo ipsam deducat, sed ipsiusmet iustitiæ perfectã, & absolutam effigiem,*

effigiem,formam,& speciem, describit, quam cō
stantem prorsus,immobilem,ac perpetuam esse,ne
mo sana mentis negauit. Sic ego illa iurisconsulti
verba accipio in.l.penul.ff. de iust. & iur. Prætor
quoq; ius reddere dicitur,etiā cum iniquè de
cernit,relatione silicet facta nō ad id quod ita
Prætor fecit,sed ad illud quod Prætorē face-
re cōuenit,*& in.l.sed licet is.ff.de offi.præsi.quod* 9
*Proculus ait,*sed licet is,qui prouintiæ præest.
omniū Romę magistratuū vice& officio fun
gi debeat,nō tā spectandū est, quid Romæ fa
ctū est,quā quid fieri debeat. *Egregiè sanè si qui*
dē iudices,vel humilium preces, vel calamitosorū
lachrimæ,vel propinquorum affinitas, vel amico-
rum familiaritas,aliquando mouent,& à recto de
uiare ferè inuitos cogunt. Errare possunt iniqui, si
qui erunt legumlatores,imperiti iurisconsulti, in-
continentes,& numarij iudices; ipsa verò iustitia
virtus,& bonitatis,atque æquitatis ars,cōstans,&
perpetua volūtas est,suū vnicuiq; tribuens, immo
bilis prorsus, nec variabilis. Nihil est enim a gra-
uitate iustitiæ,errore,leuitate,temeritate, disiun-
ctius. In primis igitur hoc sapiēter, vt omnia alia, 10
iurisconsulti iustitiæ virtutem appellant,non prin-
cipum

cipum decreta non populorum iussa, non Praetorũ edicta, nõ iudicum sententias, sed absolutam, per se constantem, ac perpetuam voluntatem reddendi vnicuiq; quod suum est.
11 *Verùm adhuc iuriscõsultum non rectè diffinisse probari posse videtur tali ratione. Vlpianus ait. Iustitia est constans, & perpetua voluntas ius suum vnicuiq; tribuens: Cicero verò, iustitia est (inquit) habitus animi communi vtilitate conseruata suam cuique tribuens dignitatem. Sed habitus & voluntas maximè differunt, ergo non rectè ab vno eorum difinitum est. Ciceronis verò diffinitionem optimam esse Vlpiani verò non ita, probatur partium enumeratione.*
12 *Tria sunt quae fiunt in anima, affectus, potentia, habitus, horum aliquid ipsam virtutem esse necesse est: sed non affectus, neque potentia, ergo habitus virtus est. Quod non sit affectus patet ex Aristotel. libro. 2. ethi. cap. 5. Siquidem non is, qui metuit, aut irascitur, vituperatur. Sed qui modo quodam metuit, aut irascitur, reprehenditur. Quae similiter ratione in potentia non esse virtutem concluditur. Ex quibus duo facilè deducuntur corollaria. Primum aduersus Vlpianum huiusmodi. Potentia non est virtus, bo*

ni enim non dicimur, aut mali, quia poßimus irasci, vel timere: sed voluntas est potentia, ergo in voluntate non inest virtus, & consequenter iustitia non est voluntas. Alterum secundum Ciceronem est, virtutem necesse est esse vel affectum, vel potẽtiam, vel habitum, sed nec affectus, neque potentia virtus est, igitur habitus est. Iterum & pro oratore contra iurisconsultum facit. Virtus in actione consistit: sed habitu agimus, volũtate possumus, ergo virtus iustitiæ in actione est, id est, in habitu, non in potentia, hoc est, in voluntate. Probatur istud fundamentum manifesto principio, quia affectus sine effectu non punitur. l. cogitationis. ff. de pœnis. l. 1. ff. quodquisque iur. l. vulgaris. §. qui furti. ff. de furt. Præterea iurisconsultum vrget, iustitia constans & perpetua est: sed voluntas, vt supra probauimus, inconstanter agit, habitus verò licet non propria natura, quia tamen naturam imitatur, constanter agere dicitur, ergo iustitia habitus est, non voluntas. Considerandum est pro huius explicatione quæstionis, voluntatem 13 *amplißimam, latamque nimium rem esse, neque enim solummodo ea volumus, quæ agere possumus, sed & ea, quæ in nostra non sunt*

potestate

potestate, vt lib. 3, eth. cap. de electione nos docet Aristoteles. Quo fit vt & supremas virtutes, atque vltimum bonum finem vellimus: quinimò nisi quod rectè honesteq; volumus, velle nos non putat idem philosophus: quicquid verò studiosus (si modò studiosus sit) velit, & volũtate affectet, absque dubio illud simpliciter, & re vera bonum esse scribit eodem libro. 3. cap. de voluntate. Si igitur quicquid studioso voluntate est affectabile, nõ minus simpliciter, & re vera bonum est, quã id quod habitu, vel electione geritur, in voluntate ergo non angustior, quàm in ipso habitu reperitur iustitiæ candidißima virtus. Qua ratione arbitror iusti-
14 *tiã difinijsse. S. Thomã, habitum secundũ quem perpetua volũtas ius suum vnicuiq; tribuit: iurisconsultũ autẽ iustitiã appellasse volũtatem suspicor, tũ prædicta ratione, tũ etiã, quòd legumlatoribus tã volũtas, quã actus considerãda sunt, ad præmia, pœnasq; statuẽdas, qui est finis iuris ciuilis, vt latius infra dicemus. Si enim suis terminis non cõtenta volũtas, veluti factũ punitur, vt in c. nuper, & in c. fina. de bigam. & in plerisque volũtas pro facto reputatur, non minus cùm de iustitia, iniustitiaue agitur, voluntatem quàm habitum considerare*

derare oportet. Quod si sic est, prudētissimè iuriscō sultus verbum voluntatis apposuit, sub quo habitus intelligeretur. Nā si voluntati legibus præmiū, ac pœna constituitur, & rectè facientes præmijs afficiendos, & sceleratos homines, improbosq; ciues vinculis, & damno coercendos, facile intelligemus. Præterea si volūtas, (vt iam probauimus) boni est (omnes enim ea, quæ bona videntur, sequuntur, fugiuntq; cōtraria) quæ cōstans, & perpetua voluntas erit, habitus erit, quandoquidē habitum appellamus, animi, aut corporis constantem, & absolutam aliqua in re perfectionem, vt virtutis, aut artis alicuius perceptionem. At si habitus animi, aut corporis est constans, & absoluta aliqua in re perfectio, habitus quidem virtus erit, quod nemo euertit. Et inde est, quod non indoctè Marcus Fabius Victorinus notabat, ab Aristotele, atque à Cicerone, in bonis frequentiùs habitū poni, quàm in malis, licet etiam in veritate malorum quoq; sit habitus, ex eo nempe, quia habitū dicimus ab eo, quod habere voluerimus, natura autē nostra talis est, vt nunquam mala velimus. Nam simul atque obiecta species est cuiuspiam, quod bonū videatur, ad id adipiscendum, impellit ipsa natura. Id cùm

constanter, prudenterq; fit, eiusmodi appetitionem appellamus voluntatem. Igitur de primo ad ultimum, constans, & perpetua voluntas suum cuiq; tribuendi, virtus iustitiæ erit. Quam argumentationem, quo facilius intelligatur, paulò adhuc breuius colligamus. Cõstans, & perpetua volũtas habitus est: sed in habitu inest virtus: ergo constans, & perpetua volũtas est virtus. Ita dum de primo ad secundum, de secundo, ad tertium argumentamur, illud quod mediũ est, extrema inter se rectè cõiungit. Cæterũ quòd cõstans, et perpetua volũtas sit habitus, argumentis à diffinitione concluditur, & ab annotatione, quæ firma esse, probant Bartolus, Alexander, Iasson, Felinus, Euerardus, Cantiuncula, & concors doctorum sententia. Esse verò hunc verissimũ huius dispositionis sensum, vel ex ipsis verbis clarissimè patet. Iustitia (*inquit*) est cõstans, & perpetua voluntas. *Quibus verbis dispositio apertissimè notatur: sequẽtibus verò*
16 *habitus, dum ait,* ius suũ cuiq; tribuens. *Sed & aliter adhuc rem istã possemus considerare. Quẽadmodum bona, vel mala, virtutes, ac vitia nullo sensu sentire quisquã potest, sed solum modo p intellectũ sensui supereminentẽ cognoscere, ita et illa prose-*

prosequi, amare, atq; amplecti solùmmodo voluntate potest. Sensus enim cùm modicè capaces sint, facilè implentur, satianturq; neque possunt, nisi quæ sensibilia sunt bona, & quæ sensus iudicat conuenientia deligere. Voluntas verò quæ, vt supra diximus, infinitæ capacitatis est, & durationis æternæ, cùm sit potentia, & à corpore separabilis, & in æternum permãsura, virtutes amplectitur, atque amat: neq; vlla re quantũlibet præcellenti saciatur, nisi summo bono. Quod nõ de ea voluntate intelligendũ est, quæ sensui cõiuncta est, et ad sensus iudicium mouetur, hæc enim vocatur appetitus sensitiuus, in quo homo, cũ brutis animantibus conuenit. Sed de ea, quæ superior, cõiuncta est cũ intellectu, per quã homo id quod intellectus iudicat bonũ, amat, & prosequitur, mandatq; executioni: causaq; est omniũ virtutũ, atq; vitiorum: causam autẽ dico, salua semper quæ patri luminũ adhibẽda est reuerentia, à quo omne datũ optimũ, & omne donũ perfectum esse fateor, atq; etiã profiteor. Ex eo igitur quod vitia in nostra esse potestate, neq; peccare quẽquã nisi assensione dicimus, virtutisq; cõstãtiã, et firmitatẽ ex his rebus opinamur cõstare, quibus assensa est, & quas approbauit, illud cõsequitur,

ratione voluntatis hominem posse mereri, vel non mereri, dignumq; fieri præmio, seu pœna.
17 *Cæterorũ verò animalium nullũ retributione bona, vel mala dignum fieri, cùm meritum, & demeritum, præmium, & punitio illic locum habeãt, vbi est actuũ liberum dominiũ: vbi quod fit, liberè fit: ita vt poßit qui facit, hoc ipsum, si velit, non facere. Nam vt D. Augustinus ait lib. 22. contra Faustum, iustitia nisi esset in voluntate, non esset in potestate: porrò si in potestate nõ esset, nullũ præmiũ, nulla pœna iusta esset. Vnde ratio deducitur tex. in. c. nasci. 56. dist. & in. c. sciendum. 8. q. 1. & §. ex voluntate & c. merito, et. c. illa 15. q. 1. Ex eodemq; fonte deriuãtur noxales actiones, totusq; titu. si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. Vbi puniuntur quidem animalia bruta, non quòd actu suo pœnam vllam meruerint.* Nec dici potest animal iniuriam fecisse, quod sensu caret, *inquit Vlpianus in l. sed & si. §. igitur. ff. ad leg. Aqui. & in. l. 1. §. ait prætor. ff. si quad. pau. fe. Quæ enim in eo culpa sit, cùm suæ mentis non sit? quemadmodum si quadrupes damnum dederit, Aquilia cessat; aut si tegula ceciderit. Sed ob id leges ciuiles etiã in bestias animad-*
18 *uertunt, quòd talis punitio, potius ad dominorum ipsorum*

ipsorum damnum, ad quos attinet, spectat: vt discant videlicet possessores diligentius sua iumenta obseruare, & legum dictis obtemperare. Qua etiã ratione, vestri ordinis, patres amplissimi, iustissimo decreto, nostra superiori ætate, mulæ in quibus quis sedisset, iugulabantur. Quod verò is, qui cum iumento coit, simul cum ipso iumento comburatur, ob id iura, etiam diuina disponunt, primùm vt D. Augustinus lib. 3. quæstionum in leuiti. vult, & refertur in c. mulier quæ accessit. 15. q. 1. quia tali flagitio contaminata pecora, indignam refricãt facti memoriam: deinde, meo iuditio, vt magis ab ijs deterreantur rationalia animalia, cùm & in irrationabilibus bestijs talem videant capitalis sententiæ seueram exerceri vindictam. Postremò aptè ab 16 *Vlpiano iustitiam appellatam voluntatem, inde quoque probari potest maximè, quia si in reliquis virtutibus voluntas consideratur, multò quidem magis in ipsa iustitia consideranda est: quæ cùm non solum sibi, sed etiã alijs laboret, vnicuiq; quod suum est tribuat: id autem efficere nisi voluntate nemo possit, cuius enim tanta vis est, authoritas, atque potentia? vel impossibile est quẽquam iustũ esse, & sic vanum esset iustitiæ nomen, vel cõstans,*

& perpetua voluntas suum cuique tribuendi, vir
tus iustitiæ erit. Sunt enim in nobis opinio, conatus
appetitus, & declinatio. Non sunt aut in nobis cor
pus, possessio, gloria, & principatus, si modò Epicte
to credendum est. Quod si corpus nõ est in nobis,
sed potius vt Plato ait, sicut sutor subula: ita ani-
mus corpore vtitur veluti instrumẽto, ad ea pera-
genda, quæ intellectus appetenda voluntati propo
nit, virtutem nisi in his, quæ in nobis sunt, nemo sa-
20 næ mentis collocabit. Illud nunc restat tractãdum,
qualiter hæc constans, et perpetua volũtas, tribuat
vnicuique quod suum est. Quodquidẽ si à princi-
pio, origineq́; disputandum esset, illud in primis quæ
rere, & inuestigare conueniret, quid sit homini à
natura tributũ, cuius muneris colendi, efficiendiq́;
causa nati, & in lucẽ editi simus, quæ sit coniun-
ctio hominũ, quæ naturalis societas inter ipsos, quæ
licet sint iucundissimæ cõsiderationis, & cogitatio
nis pulcherrimæ, cùm tamẽ nõ sint omnia hoc tẽpo
re differẽda, vt quo ordine cæpimus, pergamus, ad
21 huc ab Vlpiano nõ aptè scriptũ videtur, cũ de vera
iustitia loquatur, suum cuique tribuere. Sũt nam
que priuata nulla, natura: sed aut veteri occupa-
tione, vt qui quondã in vacua venerunt, aut victo
ria,

ria, ut qui bello potiti sunt, aut lege, pactione, conditione, sorte. Nam ut à iurisconsulto dicitur in l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. Ex hoc iure, *gentium scilicet,* introducta sunt bella, discretæ gentes regna cōdita, dominia distincta, agris termini positi, ędificia collocata, cōmertiũ, emptiones, venditiones, locationes, cōductiones, obligationes institutę. *Intelligēdũ est ex eo, quia suũ cuiusque fit, eorũ, quæ natura fuerant cōmunia, quod cuique obtigit, id quęq; tenere conuenire: eo siquis sibi plus appetat, violare ius humanæ societatis: earũ verò rerũ, quas ad cōmunem vsum hominũ natura genuit, cōmunitatē necessariã esse, et cōmunes vtilitates afferre decere. Nã queadmodũ theatrũ, cùm sit cōmune, rectè tñ dici potest, eius esse eũ locũ, quē quisq; occuparit, sic in vrbe mundo ue cōmuni, nō aduersatur ius, quominus suũ quidque cuiusque sit. Quidquid verò sine detrimēto cōmodari potest, id tribuatur vel ignoto, cũ et quæ in terris gignũtur, ad vsum hominũ creata sunt oīa, et homines geniti hominũ causa: vt ipsi inter se aliꝰ alij pdesse posset, sempq; aliquid ad cōmunē vtilitatē afferret. Sed et aliter quoq; nō absurdè dici posset primæua cōsideratione, id est, iure naturali primæuo*

mano omnia esse communia, consensu vero hominum, hoc est iure gentiū, res omnes diuisas, & particularia dominia distincta. Nam si à principio id homines non consensissent, rerum nequaquā fieret partitio, sicut facta est, quod satis consonat prædictæ dispositioni, ex hoc iure. *Tertiam adhuc rationem, talem cogit abam. Ratio, qua naturaliter omnia sunt cōmunia, non intelligenda est, vt exempli gratia huius domus, illiusue agri, siue fundi nullus sit dominus, hoc enim modo nemo illum araret, nemo sereret, nemo domum ædificaret. Intelligēdum est omnia, in vniuersum scilicet cōsiderata, omniū esse eodem modo, videlicet generaliter, coniunctionis, & societatis hominum. Ita vt qui seminat, ac metit, non id sibi soli, sed communitati hominū faciat. Et idē de fabris, sartoribus, sutoribusq; ac reliquis, qui et si priuatæ domi sibi laborant, reipublica tamen seruiunt. Quod si aliter fieret, vel nemo agros, nemo ciuitates curaret, vel qui potior viribus esset, expulsis, ac reiectis reliquis, quæ sibi potiora videretur, occuparet, diuisione vero rerū sit, vt verè existimentur omnia communia, & agricola mercatori aret, mercator militē vestiat, miles iurisconsultos defendat, iurisconsulti principes consi-*

lio

lio adiuuet:principes gubernent, ac moderētur pro uintias,in quibus omnes in pace,ac trãquillitate vi uamus,quod propriũ iustitiæ munus est,legũ finis, & iurium, ac iudiciorũ scopus. Quare vidēdum est ei,qui rempub.administrat,suum vt quisq; teneat,neque de bonis priuatorũ aliqua diminutio fiat,ne quis per aduersarij sui potentiã opprimatur,ne quis iniquũ lucrũ,aut damnum sentiat, ne potentiores viri humiliores iniurijs afficiant, nêue defensores eorũ calũniosis criminibus insectentur innocentes,vt docemur in l.nec quicquã.§.sed et si quis.ff.de offi.procõsul.& in l.illicitas in prin.et in §.ne potentiores.ff.de offi.præsi. Atq; huic quidē interpretationi satis cõsonat, quod Lactãtius lib. 5. c. 5. de aureo seculo agēs,non existimemus,inquit, nihil omninò tunc fuisse priuati,sed more poetico figuratũ,vt intelligamus tam liberales fuisse homines,vt natas sibi fruges nõ includerent,nec soli absconditis incubarent, sed pauperes ad cõmunem vsum proprij laboris admitterent. Quibus ita ex- 22
positis,quandoquidē dictũ est supra,in hoc iustitiã à reliquis virtutibus moralibus differre, obidque præclarissimã inter cæteras esse,quod nõ solùm sibi agat,sed et alijs procuret,et totius reipub.sibi curã

vendicet, operæpretiũ erit videre, qualiter iustus dũ vnicuiq; quod ſuũ eſt, tribuit, primùm ſibi ipſi tũ corpori ad vitã neceſſaria, tùm animo ad bonũ intelligendũ, cõſequendũq; miniſtret. Deinde qualiter ſe erga rẽpu. habeat, quã præcæteris habere chariſsimã, bonos decet viros: cuiuſq; ſalus, ac dignitas prior omni dñatione, & domeſticis cõmodis eſſe debet. Nã Deo, quomodo quod ſuũ eſt tribuendũ ſit, abũdè docuit Plato in Euthyphro, vel de ſanctitate: prærerquã quòd à noſtræ religionis ſacris doctorib⁹ ſatis ſum⁹ edocti. Quòd aũt ad primũ attinet, animi partibus, ſeu potẽtijs, et nõ tribuere quod rectè poſſis, & tribuere quod nõ ſit æquũ, cõtra iuſtitiã eſt. Sunt aũt multò magis ſecundùm naturã tributa homini excelſitas animi, & magnitudo, itẽq; comitas, iuſtitia, liberalitas: quàm voluptas, quàm vita, quã diuitiæ. Quæ cõcluſio licet eũ habeat authorẽ, vt teſtibus nullis indigeat, explicabitur tamẽ apertiùs, ſi primò, quæ obijci poſſũt, diluerimus. Videtur nãq; nimis obſtare, quod in Geneſi ſcribitur, ſẽſus, et cogitatio humani cordis in malũ pna ſũt ab adoleſcẽtia ſua. *Et cõciliũ quoq; Toletanũ vt refertur. c. 1. 12. q. 1.* Omnis, *inquit,* ętas ab adoleſcẽtia ſua, in malũ prona eſt. *Quæ tñ ſi, vti decet,*

decet, intelligamus, minimè ijs quæ diximus aduer ſantur. Suprà dum Delphicũ illud oraculũ interpretabamur, proximã, ſimillimãq; eſſe hominis animã diximus diuinæ menti, nec vllã eſſe rẽ, vbi apertiùs, ac propriùs ſe ipſam poſſit intueri, propriãq; cõtemplari formã, atq; naturã, deniq; vti ſit noſſe, quàm in perpetua, incõprehenſibili, æterna, atq; diuina mente. Id Plato in primo Alcibiade, ſiue de natura hominis, aptiſſima probat ſimilitudine, dicẽs. Quemadmodũ omnia mẽbra, ita demùm propriã cognoſcunt naturam, ſeq; ipſa percipiunt, ſi in id quod ſimile eſt, reſpexerint, quo fit vt oculus ſe ipſum maximè cernat, cùm in oculũ inſpicit: in idque præterea intendit, quod oculi optimum eſt, & quo oculus ipſe videt, eodem pacto & anima, ſi ſe ipſam noſcere vult, in animã intueatur, in eũque præcipuè locum animæ, in quo ineſt virtus animæ ſapientia, in quo ſanè quis intuẽs, & omne diuinũ, Deum ſcilicet, & ſapientiã cernens, ſe ipſum prorſus agnoſcet. Hæc ille: dicemus ne igitur immortalem animum, cõſilij, rationiſque participem, quem Deus ipſe ad ſui imaginem, & ſimilitudinem factum, vt dominum, atque imperatorẽ obedienti præfecit corpori, in fœda vitia, humanas, & fragi-

les voluptates, tetra scelera, & euitanda mala propria natura duci, & inclinari potiùs, quàm æquitatē, continentiā, bonitatem, atque iustitiā appetere: non reor: probauimus siquidem suprà cupere hominis voluntatē quod rectū est: desiderareq́ʒ summum illud bonū, quod vt operibus bonis cōsequamur, nati, & in lucē editi sumus. Qua verò causa id eueniat, quod ex Genesi allegauimus, vt sensus, & cogitatio humani cordis, in malū prona sint ab adolescentia sua, ex eo accidere autumo, primùm ex peccati fomite, de quo apud Theologos vera, et religiosa tractatio est. Deinde quòd cùm animus ad aliquid cōsiderādū sociū sibi corpꝰ assumit, vel visum, vel auditū, vel aliū sensum: hoc enim est ꝑ corpus cōsiderare, quia per sensus id agitur, tūc quidē à corpore trahatur ad ea, quæ nunquā eodē modo sunt, atq́ ipse aberret, perturbeturq́ʒ, et quasi ebrius vacillet, necessariū est. At verò quoties ipse animus per se quidquā excogitat, illuc se cōfert ad purū, sempiternū, immortale, semꝑ eodē modo se habēs. Itaq́ʒ deprauationis illius, qua sæpè minus bonū eligimus, maximā culpā sustinet instrumēta, quibꝰ vti necesse est, veluti si quis peregrinus, hospes ue, Salmāticā qui nunquā vidisset, huc modò accederet,

deret, non hospitia nosset, ciues nunquam vidisset, mores, & statuta ciuitatis ignoraret prorsus: posset ne hic quantum vis sagax, ingeniosus, & solers esset, non cuiuis se tradere, et à quouis decipi? Non secus animus noster quantumuis immortalis, excelsus, & boni appetens, dum humano, & fragili carcere includitur, dum corporis vinculo astringitur, dum ministri, atque exequutores suarum operationum dantur mortales sensus, his se committere, ab his discere, & percontari singula, dum hac luce fruitur, necesse est. Ij verò nescio quo fato, ea obcæcat hominum oculos nebula, importunaq; tenet caligo mentes, & à matribus penènondum nati, vitijs aluntur, & cum nutricis lacte dolos, fraudesq; suggunt. Deinde verò adeò nos vmbris, delitijs, otio, languore, desidia animum inficimus, opinionibus, maloq; more delinitum mollimus: vt naturam, cæteroqui semper inuictā, facile praua vincat consuetudo. Atque hoc illud est quod à Cicerone in partitionibus dicitur. Est, inquit, genus hominum ad honestatem natū, malo cultu, prauisq; opinionibus corruptum. Et lib. I. de legibus, ait. Sequitur igitur ad participandum alium ab alio, cōmunicandumq; inter omnes, iustos natura esse factos,

tantam

tantam autem esse corruptelam malæ consuetudinis, vt ab ea tanquã igniculi extinguantur à natura dati, exorianturq́, & confirmentur vitia contraria. Quod idem firmat Plato in Phædone, vel de anima, & in Timæo, vel de mũdi natura. Quã sit autem illis iuribus aptus hic sensus, ipsa indicãt verba. Sensus, & cogitatio humani cordis. *Videtis vt de sensibus, & mortali, fragiliq́, corde loquantur. Et demum inquiũt,* prona sunt ab adolescentia sua. *Hoc ad corpus spectare, non de animo dici, quis nõ videt? Hic quoque satis apparet, qualiter intelligendum sit illud, quod alibi ab Vlpiano dicitur in l. 1. §. ius naturale. ff. de iust. & iur.*
24 Hinc descendit, *inquit*, maris, atque fœminæ coniugatio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc educatio. *Quæ non satis videbatur firma sententia, cùm appetitus, etiam extra matrimonium, naturalis esse probetur. in c. debitum, de biga. & in c. gaudemus de diuor. Quam difficultatem pluribus locis tractant, examinantq́, doctores, quorum ego dicta, & opiniones, non est cur transcribam. abundè explicat Dominicus Soto lib. 1. de iust. & iur. art. 4. in responsione ad tertium, dum ait, ad tertiũ concedi-*

ceditur inclinationes naturæ, quæ homini competunt, in quantum sensibili animali, ad legem attinere fomitis, hoc est, appetitus sensitiui, originali iustitia destituti. Si autem considerentur, quatenus hominis sunt propriæ, tunc legi naturæ subduntur, puta rationi, cæterarum potentiarum moderatrici, quæ cunctos affectus debet intra suas lineas continere. Verùm adhuc prædictam 25
dispositionem talis vrget aduersa ratio. Nuptias non concubitus, sed consensus facit: est autem consensus de iure gentium, vt in. l. consensus. C. de repud. ergo nuptiæ potius sunt iuris gentium, quàm naturæ: confirmatur & alia ratione hoc argumentum. Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit: sed cætera animalia non vtuntur matrimonio, quod indiuiduam vitæ consuetudinem continet, sed vtuntur commixtione confusa, igitur matrimonium non est de iure naturæ. Huic difficultati Accursius, Bartolusque respondent, non actum ipsius matrimonij esse iuris naturæ, sed ipsum motum ad actum. Vnde ipsi posse deduci putant, ad peccatum iure naturali moueri nos, idque probari aiunt, in Auth. de restitu. & ea quæ par. §. vnum

vnũ,collat. 4. quibus ego minimè assentior. Nam si inclinationes ad actum, coniunctionesque dedit ipsa natura, & secundùm naturam oportet, sit ipse actus, quando id ad quod aliquid ordinatur, prius necessariò esse in agẽte probatur in auth. mul tò magis. C. de sacrosan. eccles. Quin & carnalẽ coniunctionem dedit ipse actus naturæ, & iuris na turalis esse probatur, in prædictis cap. debitum, & cap. gaudemus. Et aperte iuriscõsultus ait. Hinc descendit maris, atque fœminæ coniugatio, quam nos matrimonium appellamus. *In illa verò opinatione cõfutãda, dũ asserunt ad peccatũ naturali iure moueri nos, diutius morari nõ necesse habeo, cùm Vldaricus Zazius dicat, cõmuniter illã opinionẽ repudiatã, & apertis tibijs aduersus eos agat ibi Fortunius, eorum respondens fundamentis, qui aliter hunc expedit nodum, dicens, ideo matrimonium esse de vero, & proprio iure naturali, quia in statu integræ naturæ fuit cõtractum in paradiso terrestri, Gen. cap. 2. & refertur in cap. 1. de vot. & vot. redempt. lib. 6. Idq; ob id, quia instinctu rationis primus parens, statim vt vidit vxorem si bi creatam, contraxit matrimonium his verbis.* Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea,

mea,quamobrem relinquet homo patrem, & matrem,& adhærebit vx ori suæ. *Cum igitur instinctu naturæ,inquit Fortunius,hæc dixerit, ac matrimonium contraxerit,necesse est,id esse iuris naturalis.Considerandumq; valdè monet,accidisse illud in statu naturæ perfectæ,non corruptæ. De qua ego solutione,quid sentirem, apertiùs dicerem,ni vererer ingrati nomen subire. Fuit enim mihi Fortunius parentis loco,meo verò patri,eo et amicitiæ,& familiaritatis gradu coniunctus: vt si quidquam Fortunio detraxerim,& patris irā, & vtriusque manes reformidem. Quapropter illius sententiæ iuditio prætermisso,verba illa Vlpiani,* Hinc descendit maris,atque fœminę cōiugatio,quam nos matrimoniū appellamus, 26 *ita intelligi posse cēserem,vt quāuis omnium animalium communis natura sit,sintq; quædam & inter se animalibus reliquis,& cum bestijs homini communia,extrema tamen, & summa,distincta inter animalium genera,& dispertita sint,& sua cuiq; propria,& ad id apta, quod cuiusque natura desiderat. Nam vt omnium artium rectè dici potest commune esse,vt in aliqua scientia versetur,scientia autē sua cuiusque artis est: sic & ma*

ris & fæminæ coniunctio omnium animalium secundùm naturam est, sed naturæ diuersæ sunt: vt aliud equo sit natura, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus summa communis. Quare cùm dicimus præcepta iuris naturalis omnibus animãtibus, quæ in cælo, quæ in terra, quæ in mari nascuntur, communia esse, non ita accipiendum est, quasi dicamus vnum esse omnium extremum: sed ita eis hunc appetitum conseruandi sui, tuendiq́; vitam à natura datum, vt simili, non eodem fine custodiant se, quàm in optimo sui generis statu: sicq́; maris, & fæminæ cõiunctionem, liberorumq́; procreationem, ita naturam omnia animalia docuisse, vt seruent tamen illam species, vna quæque, vti naturalis ei insita ratio persuadet. Quo fit vt non solùm homines, sed & animalia quædam, in quibus ad educationem prolis est insita sollicitudo, seruent quoque hanc indiuiduam coniunctionem, vt turtures, & columbæ, quæ autore Plinio, coniugij fidem non violant, communemq́; seruant domum. Ea enim sunt vnicuique generi de iure naturali, quæ ratio naturaliter demonstrat esse conuenientia, & vtiliora ad conseruationem eius speciei. Vnde cùm ratio apud homines naturaliter videat,

deat, ad procreationem, & conseruationem generis humani, coniunctionem vnius solùm ad vnã decẽtiorem esse, eam naturaliter apprehendit, vti stirpem, ex qua maximæ oriantur amicitiæ cognationum, vt & salua sit, & in genere conseruetur suo. Vndè meritò reprehenduntur Bald. in. l. 1. §. ius naturale. ff. de iust. & iur. & Joan. de Plat. in- stit. eod. tit. in prin. qui fornicationem aiunt esse iuris naturalis, sententiam iam pluribus damnatam iuribus. c. 2. 1. dist. & c. non est peccatum. §. in lege dist. 6. & c. prædicandum. 22. q. 1. talique ratione facilè reprehendendam. Si procreatio, educatioq; liberorum hominibus naturalis est, vt certè est. d. §. ius naturale, & etiam successio, vt in. l. cum ratio. de bon. damnat, hæc autem esse non possunt, si coitus incertus esset, ac vagus: ergo & media, per quæ ad hæc peruenitur, id est, matrimoniũ, certaq; nuptiæ, eisdẽ hominibus, eiusdem iuris naturalis erũt. Sẽper enim in promptu illud habendũ est, quã tũ natura hominis, pecudibus, cæterisq; brutis animantibus antecellat: illæ enim nihil sentiũt, nisi voluptatẽ, ad eãq; feruntur toto impetu, hominis aũt mens discendo alitur, & cogitãdo semper aliquid aut inquirit, aut agit. Quòd si quis malo cultu

est paulò ad voluptatem propēsior, modo ne sit ex pecudum genere, quāuis voluptate capiatur, occultat, & dißimulat appetitū voluptatis, propter verecundiam. Ex quo intelligitur corporis voluptatē, alio modo cæteris animalibus, ferisq; bestijs à natura insitam, longè aliter homini rationis participi, ab eadem natura concessam, neque extra matrimonium, & legitimas nuptias, satis esse dignam hominis præstantia, sed potius cōtemni eā, ac reij-
27 *ci ab eo oportere. Illud iā sequitur, vt videamus, quæ corpori sint tribuenda, & quantū eius causa laborare hominem deceat. Quia verò innumerabilia sunt, quæ hac de re dici possunt, omißis cæteris omnibus, illud vnum veluti regula sit, in omnibus rebus, vel appetēdis, vel repudiādis, vniuscuiusq; rei dignitatem æstimandam esse, vt semper honestas vtilitati præferatur, ex duobus honestis, vtrū honestius: ex duobus vtilibus, vtrum vtilius sit cō sideretur. Si enim pro conseruanda minori, ac viliori re, quæ potiora sunt amitteremus: si pro cōseruanda re propria, hanc humanitatem, coniunctionemq; communem violaremus, iusti nequaquam*
28 *essemus. Vnde multorum iurium ratio, legumq; deducitur, atque eius maximè, quæ vim vi repellere*

per-

permittit:utq; vim,atque iniuriam propulſemus, contendit,qua de re, et ſi multa à doctoribus pro certo ſunt tradita, quæ ſaltem in dubium reuocari poſſent, verùm eius tantùm rationis exordium examinabimus,qua eũ nobis interimere licet, qui vitæ noſtræ finem intẽdat: vt ea cognita, facilè perſpici poßit,ita ne latè pateat,& ſit eius rationis adeo ſpatioſus cãpus. Plato lib. 9, de repub. (vt & autor eſt Cicero lib. 1. Tuſcu. quæſt, tres partes animi dixit eſſe, cuius principatũ, id eſt, rationẽ, in capite, ſicut in arce poſuit,& duas reliquas ſuperare voluit, iram,& cupiditatẽ, quas ſuis locis diſtribuit: irã in pectore, cupiditatem ſubter præcordia locauit. Ex quibus intelligendum eſt, datas eſſe à natura animantibus appetitionẽ, declinationemq;, vt altera conatum habeant ad naturales paſtus, quæque ad propriã attinent cõſeruationẽ exoptẽt, appetãtq;: altera ſecernãt peſtifera à ſalutaribus totoq; pectore, ac viribus ea declinent, quæ nocitura videntur, audacterq; reſiſtant, ſi pericula ſibi quis intendat: atq; idẽ hominibus,& à natura inſitũ,& à ratione conceſſum eſſe, imo præceptũ, vt rationi appetitus inſeruiant, concupiſcibilis quidem, quæ ad vitã ſunt neceſſaria concupiſcens: iraſcibi-

 lis aũt

lis autem quidquid huic vitæ, & cõseruationi officit, & damnum dat, repellens omninò, & sese pro totius, scilicet animi, & corporis cõseruatione, fortiter quibusuis opponens periculis: quod omninò iustum, æquũ, & naturale est. Qui igitur me oppugnat, nititurq; interficere, ille iniustè, & iniquè agit quapropter cùm in repub. cõmunioneq; hominum, meæ vitæ ad illius vitã sit æqua proportio, ille me iniustè inuadat, ego me iustè defendam, possum omni natura, iure, & æquitate permittente (dũ modo defensionis limites nõ trãsgrediar) illius interitu, ac sepultura, meã lucem, vitãq; redimere. Et hæc est decidendi ratio. l. vt vim. ff. de iust. & iur. l. 1. ff. de vi & vi. armata. l. iniuriarũ. ff. de iniurijs. l. itaq; l. sed & si. ff. ad l. Aqui. c. significasti. de homic. c. si verò de sent. exco. & c. ius naturale dist. 1. Quibus iustißimè disponitur, vbi legibus vti non licet, vbi importunũ hostem iudicio frangere non possumus, vbi iudicia ipsa vis impedit, ac tollit: audatiã virtute, furorem fortitudine, temeritatem cõsilio, manum manu, vim vi superare licere. Ea nempè causa, quòd in hominum, (vt dixi) communitate, in pari sit gradu, atque ordine, vtriusq; hominis vita,
29 *atque salus. Hæc verò ratio, quam cæteris opinio-*

nibus

bus nõ succurrat, facilè cuiuis licet perpendere. Liceat ne ei, cui dictum est, mihi vindictã, & ego retribuam, *& iterum,* si quis te percuserit dexteram maxillam, præbe ei & alteram: *pro inani, mundanoq; nomine honoris (qui nisi virtutẽ tanquam vmbra sequatur, comesq; sit rectè facto rũ, nihil profectò in se habet cur expetatur) eũ vita priuare, quo cũ arctissima natura, cælestiq; coniunctione coniunctus est, dumq; caduca, mortalia, & vilipendẽda fortunæ bona is defendit, cui dictũ est, ne de crastino curet: sanctã, inuiolabilemq; naturæ societatem violare: non ea res est, quæ transcursim tractanda, examinandaq; sit: dabitur aliquãdo fortasse locus, quo hæc curiosiùs possimus cõquirere. Propriam enim vitam, salutem, & incolumitatẽ, alterius vitæ, saluti, & incolumitati præferre, natura præscribit, nulla lex vetat. Vt de sua quisque fama, honore, & gloria, potius quã vicini laboret, natura cuiq; insitũ est, omniq; iure cõcessũ. Atq; vt sibi quisq; malit, quàm alteri acquirere, cõcessum est, non repugnãte natura, ea tñ lege, vt in hisce rebus iusti seruẽtur gradus, & vniuscuiusq; pondus æqua lãce pẽsetur. Detrahere enim alteri sui cõmodi causa, magis quã mors, quã dolor, quã*

cætera generis eiusdem contra naturã esse, omnes philosophi tradiderunt, & legibus non solùm naturæ, vel gentium, sed etiã populorũ, quibus singulæ ciuitates vtũtur, cõtinetur. Sed de his hactenus. De *hac enim re statutum est, ampliùs pronuntiare, vt quodcũq; maximè probabile occurrerit, id pro meo iure, quouis tempore liceat defendere. Sat est intelligi id sumere istos pro certo, quod dubium contro uersumq; sit. Illud vnum non omittam, quod August. scripsit lib. 1. de lib. arbit. Quomodo, inquit, apud diuinam prouidẽtiam à peccato liberi sunt, qui pro his rebus, quas contemni oportet, humana cæde polluti sunt? caput verò illud, quod plerique doctorũ pro se allegãt, scilicet*, inter fecisti, *de homicid, optimum esset fundamentum eorũ, qui contrariã opinionem tueri vellent, & sustinere: cùm sint apertissima rescripti verba dicentis.* Si autẽ sine odij meditatione, te, tuaq; liberando, huius diaboli membra interfecisti. *Non dixit bona tua defendendo sed quod longè diuersum est,* te, tuaq; liberando. *Et ne quis hæc paradoxa putet, licet illam glossæ sentẽtiam (quod pro defensione rerum liceat occidere, teneat Bart. in. l. 1. C. vnde vi, & dicat esse cõmunem opinionẽ Jasso. in. d. l.*

vt vim

vt vim num.23.& Decius num.31.contrariā tamen scilicet quòd pro defensione rerum, non liceat quemquam occidere, firmant Anania,& Panormit.in.c.2.de homi.quos acriter defendit,& respondet contrarijs Fortunius, in d.l.vt vim, dicitq; esse commune scitum Canonistarum Felin. in. c. 2.& in.c.suscepimus,& in.c.petiero de homici & ,dd.in clem.1.eod.tit.Vnde ad illam quæstionē inferri solet, an is cui aqua, igni, tecto, interdictū est, si quisquā eum velit offendere, possit se iustè defendere. 30
Cui facilè respondetur, ex communi omnium iurisperitorum sententia, dicentium, quòd banniti se iustè defendunt, repelluntq; armis, offendere volentem, ea nempe causa, quia defensio est iuris naturalis, deportati verò, seu banniti non amittunt ea, quæ sunt iuris naturalis: vt probatur in.l. quidam ff.de pæn.& docent Bart.in.d.l.vt vim,& Fortu. in.l.gallus.§.& quid si tantū.ff.de lib.& posthu.,& in.l.conuentionum.ff.de pact. De adultero quoq; se defendente, quid sit dicendū, traddūt Fortunius in 31
d.l.vt vim,& in tract.de vltimo fin. vtriusque iuris, illatio.11.nu.139.& Anto.Gom.in comēn.ad l.80.Tauri. Illud verò notādum, quod qui se defendit, etiam si modū defensionis excedat, quauis in 32
eo quod

eo quod excedit, iniustè agat, non tamē punitur pœna ordinaria, propter initium iustum, & occasionē initio iusto sumptam, ut patet in. l. si adulterium. §. si imperatores ad l. Iuli. de adulterijs, & in. c. significasti de pœn. et remißio, & in. l. nec timorē. ff. quod metus causa. Imò quãuis adulter, vel fur occasionē dederit, iustè timet, nec valet promissiones, quas timoris causa fecerit: quã conclusionem explicant Bald. & recentiores in. d. l. ut vim. Quod autem Lanfran. Balbus in decisio. suis centu. 4. decisione 360. dicebat, eum qui occidit, se defendendo, nō puniri morte, sed aliter, etiam defensione non probata, quod idem sentire videtur Guillel. benedict. in rep. c. Raynutius, de testam. in parte, qui cũ alia: *ego non ita facilè asseuerarem. Illud certius est, de*
33 *fendentem se ipsum non peccare, adeo quòd etiam si occidat, vel membrum abscindat, nullam ex hoc irregularitatem incurrit. Quam cōclusionem examinare non necesse est, cùm habeamus iam constitutam authoritatē Pontificis, apertè id disponētis in clem. 1. de homici. ante quam nonnulli contrariũ tenebant. Neque illud quoq; tēpus est discutiendi, quod glo. in verb. nã iure, ait, leges has iure fori procedere, secus verò esse iure poli, innuens peccare se defen-*

defendentem: cùm licet ei consentiāt Jasso.colu.5. Bart.in.l.1.§.si quis simpliciter.ff.de verbor. oblig. & Abb.in.c.2.de homici. Contrarium tamen multis tenent rationibus Paulus, Ange. Deci. Fortu.in d.l.vt vim, Anani.in.c.sicut dignū,nu,43. de homici.& Bald Perusi.in.l.1.num.48.colu.8.C.vnde vi. Cæterum quod ad illud attinet, vnde princi- 34
pium, & fundamentū sumitur harum omniū sententiarum, disputationumq́, quòd Vlpianus inter ea quæ iuris gentium sunt, retulerit, vt vim, atque iniuriam propulsemus, cùm apertissimè constet, defensionem, tuitioneq́ sui, esse iuris naturalis, omissis multorum sententijs, & ad hanc diffinitionem ampliationibus, & limitationibus, duplici id modo potest intelligi. Primum, quòd quāuis defensio sit propriè iuris naturæ: quod negari non potest, siquidem dente lupus, cornu taurus petit, quod vnde, nisi intus monstratum? quia tamen vsu gentium id tenetur, & ab vsu gētium sumit authoritatem, iuris gētium id esse dicitur. Decius aliter, scilicet defensionem ipsam iuris quidem naturalis esse, omnibusq́ animātibus communem: iniuriam verò, quæ ex præcedenti vi resultat, esse iuris gentium. Mihi prima solutio magis placet.

1 VBI iustitiæ munus esse, suum cuique tribuere, probatum est, quidque animo dandũ, quid corpori tribuendum, ostendimus, illud nostri muneris esset, de duabus iustitiæ partibus agere, distributiua scilicet, & commutatiua. Cùm enim in repub. in qua iustitia æquitatẽ constituit, duplex sit ordo, videlicet totius ad partes, & partiũ inter se, necesse est duobus illis ordinibus, duas itidẽ iustitiæ partes adaptare, docẽte Arist. lib. 5. eth. cap. 2. Nec est quod moremur in refutãdis quorũdã vanis opinionibus, quibus hæc philosophi sentẽtia displicet. Pars illa iustitiæ, quæ est totius ad partes, putá quæ cõmunia bona ciuib⁹ dispẽsat, nominatur distributiua, altera, quæ æquitatẽ seruat inter partes, nũcupatur
2 cõmutatiua. Vtriusq; aũt iustitiæ, tã distributiuæ, quã cõmutatiuæ mediũ, æqualitas: æqualitatis verò nõ eadẽ ratio, & proportio. Vel enim cõstituitur inter dantẽ, & accipientẽ, vt quantũ accipiẽs accipit à dãte, tãtũ accipiat dãs à recipiẽte, quæ æqualitas in emptionibus, vẽditionibus, retributionib⁹, iustitia cõmutatiua vocatur: vel alio modo constituitur æqualitas inter duos, quorũ quilibet est recipiẽs

quia vterq; recipit mensuram, iuxta suam conditionem æqualiter, quamuis in re recipiat inæqualiter, & in hoc consistit distributiua. Atque ex hoc patet duplex differentia vtriusque iustitiæ: prima quòd commutatiua est æqualitas quantitatum in datis, & acceptis: ex eo nẽpe quia recuperat dans, quantum dedit. Sicuti cùm vẽdit quis equum, qui valeat centum aureos, equi cum pretio iusta commutatio est. Inter quos verò non potest esse æqualitas in datis, & acceptis, non reperitur propriè iustitia commutatiua. At iustitia distributiua nõ requirit æqualitatẽ quantitatum, sed proportionis. Non enim oportet quòd distribuens bona communitatis, eandem quantitatem det omnibus: sed cuilibet secundùm suam proportionem, cùm aliud debeatur præmium equiti, aliud gregario militi. Altera differentia est, quòd iustitia distributiua primò respicit proportionem personarum, ex qua concludit proportionem rerum distribuendarum, secundùm debitam cõditionem personæ. Iustitia verò commutatiua primò respicit habitudinem rei ad rem, vt patet in emptionibus, & venditionibus: vel habitudinem actus ad paßionem, vt in iniurijs vindicandis, seu puniendis. Ad conditionem aũt

personæ

personæ nunquam propriè respicit, sed ex conse-
quenti, quando conditio personæ adauget quanti-
4 tatem rei, vel iniuriæ. Quo fit, vt maior iniuria sit
magistratum, quàm priuatum percutere. Vt has
autem propositiones iuri nostro adaptemus, scire
oportet iuridicialem causam eam esse, in qua æqui
& iniqui natura, præmij, aut pœnæ ratio contine-
tur. Quod aperte firmat iurisconsultus dicēs, bo
ni & ęqui notitiam profitemur, ęquū ab ini-
quo separantes, licitum ab illicito discernen-
tes, bonos non solùm metu pœnarum: verùm
præmiorum quoq; exhortatione efficere cu
pientes. Quod dicere, nihil aliud est, quàm iusti-
tiam, vt nos suprà fecimus, in commutatiuam, &
distributiuam diuidere. Omnis enim & præmij, et
pœnæ ratio, ad distributiuam pertinet, æqui verò,
& iniqui natura, ad cōtractus, & commutationes
attinet, de quibus tot, tantisque, ac tam innume-
rabilibus iurisconsultorum libris agitur. Cete-
rum præmiorum, pœnarumq; silua latissima est, de
5 qua nos posteà nonnulla dicemus. Nunc vnum
tantùm, atque alterum distributiuæ exemplū pro
ponamus. Iulianus iurisconsultus in l. 13. ff. de lib.
& posthu, acutissimè ita scripsit. Si ita scriptū sit,
si filius

si filius mihi natus fuerit, ex besse hæres esto: ex reliqua parte vxor mea hæres esto, si verò filia nata fuerit ex triente hæres esto: ex reliqua parte vxor hæres esto. Si filius & filia nati essent: dicendũ est assem distribuẽdũ esse in septẽ partes: vt ex his filius quatuor, vxor duas, filia vnã partẽ habeat. Ita enim secundùm voluntatẽ testantis filius altero tanto amplius habebit, quàm vxor: item vxor altero tanto amplius habebit, quàm filia. *Cuius distributionis ratio ex superioribus apertissima est. In hac enim specie iustitiam constituit testatoris voluntas, quam pro lege ad vnguem seruari, iura constituunt. Voluntatem autem testantis eam esse constat: vt mater duplum habeat ad filiam, filius verò duplum habeat ad matrem. Si & filius, & filia nati sint, minimos numeros quærere oportet, & secundùm eos partiri. Sunt autem in hac hypothesi minimi numeri, vnum filiæ, duo matris, quatuor filij. Qui simul omnes collecti septem efficiunt. Alterum exemplum est in. l. 80. ff. de leg. 1.* Is, *inquit*, qui sola triginta reliquerat Titio triginta legauit, Seio viginti, Męuio decẽ. Massurius Sabinus probat Titium quindecim: Seiũ decem, Męuiũ quinq; cõsecuturos. 6

Ad

Ad quam formam & mille aliæ causæ facilè possent proponi, nulloq; negotio in eis recta distributio constitui. In commutatiua multò aliter se res habet. Debitum enim inde consurgit, quòd res fuit ab
7 *altero possessa: ergo nullo habito meritorum, personarum respectu, oportet vnicuique tantū referri, quantū ipse contulerat, vt verbi causa. Quintius atque Sulpitius cùm societatē inirent, vterq; quinque habebat, mutuo Sulpitius vnum Quintio dedit, vnde duo hic plura, quā ille habet: exigit iustitia cōmtatiua, vt Quintius Sulpitio, quod suū est reddat, quodque mutuo acceperat, soluat, nulla personarum qualitate, aut cōditione æstimata. Ea ratione, quòd inter quoscunq; lege, aut more cōtractus celebratur, commutatiua iustitia non debet variari. Si Sempronius Titio seruum vēdat, quinquaginta æstimatum aureis, quinquaginta aureos reddere Titium Sempronio æquū est. Quòd si ille pro mancipio, equo, veste, domóue plus exigat, quā iusta æstimatione res valeat, iniustè agit, nec minus ille, si viliori pretio, quam æquū est, emat. Hic enim est finis cōmutatiuæ iustitiæ, vt in emptionibus, venditionibus, permutationibus, cæterisq; contractibus, æqualitas omninò seruetur. Vnde formulæ illæ ... in arbi-*

Ad

in arbitrio rei uxoriæ. Melius,æquius.*in fidutia.* vt inter bonos bene agier oportet, & sine fraudatione.*& illa etiam in contractibus*.vti ne propter te,fidemúe tuã captus, fraudatusúe sim. *Atque hæc quidem satis de hac iustitiæ diuisione:nam quod de proportionibus Geometrica,& Arithmetica hac occasione disputari solet, reliquasq; huius virtutis partitiones,non est cur referamus,quæ à multis,& philosophis,& iurisconsultis sunt tradita:interq; reliquos à Corasio de iuris arte.1.part.c.23.& Roscio lib.2.memorabiliũ.c.2. Ex quibus omnibus ad explicationem deueniendũ esset l.in causæ.§.idem Pomponius.ff.de minor.& l.item si quæritur.§.quemadmodum.ff. locati. vbi Paul.& Vlpianus asserunt,in pretio emptionis,& venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumuenire. Quod Fortunius intelligit in tractatu de vltimo fine vtriusq; iuris,illatio.17.colũ. 62. nu.197.vt quemadmodum in emendo,& vendendo naturaliter concessum est,quod pluris sit, minoris emere,quodq; minoris sit,pluris vendere,ita inuicem circumuenire.Circumuentio ergo debet esse secũdum licentiã naturalem,quæ est,vt pluris vendatur.Itaque intelligendum est, non licet natura-* 8

liter, se circũuenire: sed licet, se circumuenire naturaliter, idest, circũuẽtione naturali, absq; fraude dolóue. Aliter intelligit Didacus à Couarruuias ex theologorum, ac iurisperitorũ doctrina conside rans, quod iustum pretium rerum nequaquam cõsistit in puncto indiuiduo, sed in mediocritate quadam, quæ latitudinem habet per gradus, est enim cuiusque rei pretium triplex: supremum, infimum medium. Nec potest accidere rem aliquam ita præcise valere centum, vt nec valeat plus, nec minus, valet namque pretio medio centum, pretio supremo centum & quinque, infimo nonaginta quinq;, atque in hoc triplici pretio, iniquitatem negat posse consistere. Quomodo affirmat intelligẽdum quod in prædictis iuribus dicitur, licere naturaliter contrahentibus in pretio emptionis, & venditionis se circũuenire, modo ea deceptio, intra latitudinem iusti pretij, & eius mediocritatem contingat, alioqui licere non posse naturaliter, neque vlla lege probari. Vel iurisconsultorum responsa, ad mutuam, tacitamq; contrahentium indulgentiam pertinere ait, quæ condonare videtur, ob naturam cõtractus modicam læsionem. Siquidem impedirentur commertia, si semper exacta illa pretij æqualitas foret

 anxiè,

anxiè, & scrupulosè consideranda. Aliter quoque rem istam explicat Domini, Soto lib. 6, de iust. & iur. q. 2. art. 3. dicens sensum illorum iurium non esse, vt cæteri putant, intra latitudinem iusti pretij, quia intra hos carceres nullum habet locum deceptio, neque vlla opus est remissione, cùm tota latitudo iusta sit. Sed intelligendum citra dimidium iusti pretij, & ideo ait naturaliter, quia humanum ingenium, lucri auidum, in culpa est. Quare, licere, illic non est idem, quod sine culpa, sed impunè in humano foro. Quorum omnium sententiæ Ario Pinelo non placent, qui bonis rationibus, et authoritatibus interpretatur, naturaliter, id est iure gentium, in prima parte. c. 1. numer. fina. l. 2. C. de rescind. vendi. Legitimè autem fieri posse hanc interpretationē multis exemplis docent Corasius de iuris arte. 2. parte. c. 5. & Rsocius libr. 2. memorabi. c. 7. & 8. Postremò Antonius Menesius in. l. 2. C. de rescind. vend. nume. 10. sex modis hunc nodum explicat eleganter. Atque de ea re hactenus. Nunc quando præclarißimam omnium virtutum iustitam, suum cuique reddere mōstrauimus, de iure, id est de arte, qua id fit, pauca dicamus.

1 NAM vt eleganter Celsus definit, ius est ars boni, & æqui. *Quam diffinitionē adeò multis modis nostri dd. contorquent, vt singulas eorum sententias referre, singulaq; argumenta refellere, quasi Hydræ capita esset amputare. Accur-*
2 *sius & Vacca artem, idest sciētiam finitam inter pretantur. Alij artem, idest hominis artificium, exponunt. Corsa, de iure ciuili in artem redigen, artem, hoc est collectionem, ac scientiam omniū præceptorum boni, & æqui intelligit: alij artē, pro exercitio, vsurpant. Loriotus Salinien, artē pro recta rei faciēdæ ratione, seu præceptione accipit: vt sensus sit, ius est recta boni, & æqui faciēdi præceptio. Quòd verò ad bonum, & æquum attinet, Budæus æquitatem intelligit, Loriotus æquum à bono differre existimat, vt species distat à genere, sed vbi bonum, & æquum dicitur, pro sola æquitate accipiendum docet: & bonum, maioris tantum declarationis causa poni, quoniam copula, &, posita inter genus, & speciem, genus ipsum per speciem restringere, & declarare solet. Alciatus bonum ab æquo, Accursium sequutus, separauit. Zasius nos*

iubet intrepidè tenere contrariam sententiam, interpretaturq; ius est ars boni, & æqui, idest regula iustitiæ, ad temperamētum comparata. Antonius Vacca ius tātum ciuile diffinire Celsum putat: et artē boni, & æqui, idest æquitatis, & iustitiæ. Marius Salomonius dum pleniorem ex suis problematibus subit interpretationē, quid causæ est, inquit, quòd Vlpianus, siue Celsus ius artem appellat, & nō scientiam? de officio, respōdet, boni viri Celsus loquitur, quod in actiōe versatur: ideo ius est ars, intelligo exercitiū boni, & æqui viri, veluti virtus dicitur ars boni hominis, philosophia ars sapientiæ studiosi, & iniqui ars nequitiæ. Nō enim de iurisōsultorū hic agitur sciētia, quæ est, nō ignorare quid quid legib⁹ scriptū, prudētiūmue authoritate digestū est, in qua cognitione nullū artificiū requiritur, præter assiduā lectionē. Ars itaq; iurisōsulti, idest boni, & æqui viri, in æquitate colenda cōsistit, quæ nullo scripto, sed sola recta ratione cōtinetur, & ingenio sapiētis cōcipitur, duce iustitia, atq; magistra, hæc Marius. Ferrarius autē Montanus bonū ab æquitate quodāmodo separare videtur, cùm ait, certè quòd boni simus, ad nos quoq; redūdare solet, quòd verò æqui, ad alterū tātum, id quod præcipuè,

iustitiæ munus est. Coras.boni,& æqui,inquit,hoc est,iustitiæ, et æquitatis, nõ verbis, aut literis legũ conclusæ,sed in mente, ac ratione legis positæ: hanc esse ait benignã iuris interpretationẽ, cui strictum ius oppositũ sit. Quid referã, quod obscuris sensibus,& tenebricosis,Bart.hoc loco de materia copulatiuæ disputat? Quid eloquẽtiæ plenã Paul.Castrẽn.inuectiuã cõtra idiotas mercatores recensẽã, qui se æquitatis magistros prædicant, atq; legisperitos cõtẽnunt,dicẽtes,quòd vadũt per cauillationes? Quid Alberici transcribã interpretationes,ac cõmenta,meo certè rudi ingenio,adeò flexiloqua,& tortuosa,vt interpres egeat interprete? Quid illã Baldi indoctã,ne dicã turpem,assertionẽ reprehendã,qui dum materiã copulæ intrare festinat, illud quod minimè decebat,fatetur: leges quasdam esse bonas,æquas verò minimè,aliasq; reperiri æquissimas,quæ certè bonæ nõ sint. Dies me primùm deficeret,quàm hæc mõstra numerarẽ,nõ dico superarẽ. Ego sic existimo, agi hic nõ de iure publico, vel
3 *priuato,non de iure stricto,neq; bona fide,non de iure naturali,neq; ciuili: harũ omniũ enim partium, genus, est ipsum ius per se sumptum,et vti suprema omniũ regula cõsideratum. Quapropter ampliori*

*pliori nos modo cõsideremus, si quicq̃ ꝓficere possi- 4
mus. Deũ, nõ aliud quippiã causam esse cõdẽdarũ
legũ, legumq́ latores, non ad aliud, ꝗ ad amplitudi
nẽ virtutis ꝓspicere oportere, vt eas vtentes, beati
efficiantur: vel hi, qui philosophiã supremis labris
gustarũt, nõ solùm qui se benè intus insinuarũt, nõ
dubitant. Quo fit, ut id maximè legũlatoribus sit
curandũ, si quid modò ꝓfuturi sunt, vt sensim in
ciuitate, bonũ et æquitatẽ disseminent: quæ si ciues,
vel præmiorũ expectatione, vel pœnarum metu ob-
seruauerint, et coluerint in beata Repub. beatam
prorsus, atq; felicẽ vitã degant. Sunt aũt bona du
plicia: alia humana, diuina alia, pẽdentq́ à diuinis
humana. Si qua verò ciuitas maiora susceperit, mi- 5
nora quoq; possidet: sin aũt illis caret, vtrisq; priua
tur. hæc bona Plato lib. 1. de ll. ita partitur, Mino-
rum, inquit, primum est sanitas, forma secũdum,
tertium vires ad cursum, cæterosq; corporis mo-
tus, quàrtum diuitiæ, quæ cæcæ non sunt, sed acutè
cernunt, si prudentiam sequũtur. Quæ quidẽ pru-
dentia, diuinorum bonorum dux prima existit.
Deindè post mentẽ temperatus animi habitus. Ex
his duobus, cum fortitudine mixtis, iustitia tertiò
emergit. Fortitudo quartum tenet locum, quæ*

omnia humanis illis natura præponūtur. Quare oportet vt legis quoq; lator, & ipse hunc ordinem sequatur, et mādet omnibus, vt semp ad hæc ipsa respiciētes in singulis operētur: humana enim ad diuina, diuina verò ad mentē principem referenda
6 *sunt. Nunc ius vniuersum circa hanc bonorū partitionē, idest senatus prudentiā, proconsulū, et præsidū temperantiā, prætorū, et magistratuū iustitiā, imperatorū, & ducū fortitudinem versari: neque quidquā quod ad sanitatē ciuiū, formā vrbis, atq; reip. vires militū, reliquaq; quæ populo sint necessaria, à iure prætermitti, apertißimis ostēdamus exē*
7 *plis. Ac Primùm quantū valetudini nostræ prospiciat iurisprudentia, edicto ædiliū curuliū ostenditur. ff. de ædili edicto in. l. hi enim, cū sequēti, quo cauebatur, ne quis canē, verrem, vel minorē aprū, lupum, vrsum, pantherā, leonémue, aliúdue quod noceret animal, siue soluta essent, siue alligata, vt contineri vinculis, quo minus dānum inferrent, nō possent, qua vulgo iter fieret, ita habuisse velit, vt cuipiā nocere, damnúmue dare posset. Si aduersus ea factū fuisset, & homo liber ex ea re perijsset, solidi ducenti, si nocitū homini libero esse diceretur, quanti bonū, æquum iudici videretur, cōdemnaretur*

tur, cæterarũ rerum, quanti damnũ datum, factũ ue esset, dupli. Quin & Paul. I. c. vel ipsas delicias nobis quærere, et procurare videtur in. l. I. ff. de extra. cri. fit (*inquit*) iniuria cõtra bonos mores, veluti si quis fimo corrupto aliquẽ perfuderit, cęno, luto oblinuerit, aquas spurcauerit, fistulas, lacus, quidue aliud ad iniuriã publicã cõtaminauerit, in quos grauiter animaduerti solet. *Cõtra quos similiter et plato lib. 8. de. ll. ita dispo nit. Si quis spõte alienã aquã, siue scaturientẽ e fontibus, siue collectã, veneno, aut foueis, aut ablatione corruperit, ad ædiles deferatur, vbi si deliquisse cõuincitur, dãnum restituat, et fontes, aut aquarũ vasa, vt interpretes singulis faciendã semper purgationẽ iudicauerint, ita purget. De qua eadem re insignis est Imperatorũ Archa. et Honorÿ dispositio, in. l. cũ supra. C. de re mili. li. 12.* Cũ supra virẽ tes (*aiũt*) fluminũ ripas, omnis legionũ multi tudo cõsistit, ideò prouida authoritate decernimus, vt nullus omninò immũdo fimo sordidatis fluẽtis, cõmune poculũ polluat: néue abluẽdo equorũ sudores deproperans publi cos oculos nudatus incestet, sed ꝓcul à cũctorũ obtutibus in inferioribus partibus fluuiorum

rũ hoc ipsum faciat. *Vlpia. quoq; quàm sit de hominũ salute curiosus, et in omni ordinatione politus, perspicite. is lib. 71. ad edictum. siue in l. 1. ff. de Cloac. ita ait.* Curauit autẽ prætor per hæc interdicta, vt cloacæ & purgẽtur, & reficiant: quorũ vtrunque ad salubritatẽ ciuitatũ, & ad tutelá pertinet. Nã & cęlũ pestilens, & ruinas minãtur immũdicię cloacarũ, si non reficiãt. *Quamobrẽ è Rep. certè statutũ est in. l. de pupillo. ff. de noui oper. nun. Si quis riuos, vel cloacas velit reficere, vel purgare, operis noui nuntiationẽ meritò ꝓhiberi:* cùm publicę salutis, & securitatis insit, & cloacas, & riuos purgari. *Quid quod*
8 *in. ll. 12. tabularũ sancitũ erat, in vrbe ne sepelito. & quod D. Adrian⁹ in. l. prætor ait. ff. de sepul. uiolat. rescripto pœnã statuit quadraginta aureorum in eos, qui in ciuitate sepeliunt, et locũ publicari iussit, & corpus transferri, mortuorum ne causa credimus stabilitũ, an viuorũ potiùs cõmodo, & salubritati cõsultum? innumera certè sunt, quæ referri poßent, si infirmis, & aduersa valetudine cõflictatis, à iure data priuilegia, eßent numeranda. Illud*
9 *solummodo ꝓponamus, qđ Iulian. I. C. scripsit, in. l. quæsitũ. ff. de re iudi, vt apertißimè pateat, eße iurisprudentiã, de ciuiũ valetudine mirũ in modum solici-*

solicitã, quæsitũ est (*inquit*) cùm alter ex litigatorib⁹ febricitans discessisset, & iudex absente eo pnunciasset, an iure videret pnunciasse, respõdit. Morb⁹ sonticus, etiã inuitis litigatorib⁹ a iudice, diẽ differt. Sõticus aũt existimãdus est, qui cuiusq; rei agendæ impedimento est. Litigãti porrò quid magis impedimẽto est, q̃ motus corporis cõtra naturã, quẽ febrẽ appellãt? Igit si rei iudicãdę tẽpore, alter ex litigatorib⁹ febrẽ habuit, res nõ videtur iudicata. *Quid nunc ostendã, morbũ à pœna, à mora, à residentia, à datijs, & gabellis, à contumacia, à cursu p̃scriptionis excusare queq̃, cui malè sit? Notiora sunt hæc, q̃ vt vobis sapiẽtissimis, et eruditissimis viris p̃ponẽda sint. Illa vna re partẽ hãc concludam⁹, quã argumẽto .l. huiusmodi. § legatũ. ff. de leg. 1. notãt Petr⁹, Cyn. Bal. Ange. Nicol de Neapol. et Paul. de Cas. scilicet ꝙ natus extra ciuitatẽ tẽpore pestis, fingitur nat⁹ in ea ciuitate, qua propter morbum mater aufugerat. Ex qua conclusione inferunt ad statutũ, quo caueretur, nullũ in collegio admitti, nisi sit nat⁹ in ciuitate, vel nisi sit ciuis originarius. Quam decisionem audacter etiã approbant Ioann. de Plat. in. l. filios. C. de muni. & orig. lib. 10. et Panor. in. c. Rodolph⁹ de rescr. Felinusq̃, affirmat*

affirmat, fuiſſe practicatũ in ſua perſona quã: opinionẽ cõmuniter dicunt receptã Lancelo Deci. in. l. hæres abſens. §. proinde. ff. de iudic. et Frãc. de Rip. in tractatu de peſte. Hanc aũt concluſionẽ vnã ex multis libuit annotare, quòd videã eſſe vtilẽ, & practicabilẽ, tam in beneficijs patrimonialibus, quã in
11 *pragmatica ſanctione Hiſpana, qua cauetur, ne quis extra Hiſpaniã natus, beneficia eccleſiaſtica, neq; vllos eccleſiaſticos reditus, poſsit in Hiſpania obtinere. Quæ res nõ procederet, ſi morbũ mater aufugiens filium pareret, fingeretur enim ille natus, ſiue in ciuitate, vnde erat oriũdus, ad patrimonialia beneficia, ſiue intra regnum, ne lege regia à fructibus eccleſiaſticis pelleretur. Quòd ſi ſubſiſtente rationis idẽtitate, argumẽtum de morbo ad bellũ valere cõcludunt Bar. in. l. naturaliter. ff. de vſuc. Alex. conſ. 30. lib. 5. et Panor. conſ. 3. & conſ. 18. lib. 2. notanda certè ampliatio eſt, & vt cauſidici ſolent dicere, de pane lucrando, ad ea quæ paulò ante demonſtrauimus. Sed quandoquidẽ ſatis probatũ eſt id maximè leges nobis cõmendare, vt firmi, valentes, & ſani ſimus, nihilq; à nobis, niſi prorſus confirmatis, cõmodè, & per valetudinẽ iura poſcere, de*
12 *forma iã ſequitur, vt pauca dicamus. Formã vero*

vrbis

vrbis curæ esse legumlatoribus Vlpianus lib. 3. opinionum, apertè docet, & in l. 7. ff. de offi. præs. dum ait. Præses prouintiæ inspectis ędificijs, domi nos eorum causa cognita, reficere ea compellat, & aduersus detrectantem, competẽti remedio deformitati auxilium ferat. *& Iulian. libr. 48. ff.* sicut (*inquit*) is qui nullo prohibente in loco publico ædificauerat, cogendus nõ est demolire, ne ruinis vrbs deformetur: ita qui aduersus ædictum prætoris ædificauerit, tollere ædificium debet: alioquin inane, & lusorium prætoris imperium erit. *l. final. ff. ne quid in loc. pub. Et ne in re non dubia pluribus vtar testibus non necessarijs: quàm multis prætorum, ædilium, aliorumq; magistratuũ ædictis, pulchritudini ciuitatis, & reipub. caueatur, vel ex plærisq; Pandectarum titulis, quibus nihil aliud continetur, satis constat, vt. ff. ne quid in lo. sacr. vel itinere fiat, de locis, & itineribus publicis, de loco publico fruendo, de via publica, & siquid in ea factũ esse dicatur, de via pub. et itinere publico reficiẽdo, de ripa munienda, de riuis, de fonte, de cloacis, de operib. pub. alijsq; innumeris, quibus innumera circa decorum, & ornatum vrbis disponuntur. Iam*

verò

13 *verò quàm sit nemini pænitendum, nõ deformem esse natum, non est quòd pluribus doceamus verbis, cùm videamus sibi ministros deligentẽ, ipsum etiam summum opificem, celsa super arce sedentem, cui surgunt omnes de sedibus altis cælicolæ, ceduntq; patri, neque sustinet vllus in solio mansisse suo, sed alacres omnes stant è regione Dei, solus ipse resedit celsior editiore throno. Is. c. 21. in Leuitico, Mosem his verbis affatur.* Loquere ad Aaron, homo de semine tuo per familias, qui habuerit maculã, non offeret panes Deo suo, nec accedet ad ministerium eius. Si cęcus fuerit, si claudus, si vel paruo fuerit, vel grãdi vel torto naso, si fracto pede, si manu, si gibbus, si lippus, si albuginem habens in oculo, si iugem scabiem, si impetiginẽ in corpore, vel herniosus. Omnis qui habuerit maculã de semine Aarõ sacerdotis, nõ accedet offerre hostias dñõ, nec panes Deo suo. *Qua de re satis multa in decretalibus, de corpore vitiatis ordinandis, vel nõ, & in decreto. 49. et 55. distin, æquissimè certè iudicio meo. Quid enim aliud egregia forma speciesq; in adolescentia sunt, quã optimæ indolis, & bonitatis obsides, & fidelissima pignora? Quòd si prauo*

si prauo cultu in his aliquando sopita virtus conniuet, & adolescentiæ capitur voluptatibus, hilaritate frontis, alacritate oculorũ, habitudine corporis, ac liberalitate vultus totius, qui sermo quidam tacitus mentis est, in errorem impulsos nos, in fraudemq; inductos querimur. Quis enim est qui oculis pulchritudinem rerum aspernetur, quis est qui suauitatem ingenui vultus excludat? Pulchritudo corporis, apta compositione membrorum, cuius nõ mouet oculos, & delectat, hoc ipso quòd inter se omnes partes quodam lepore consentiunt? Ego certè Socratis de hac re sententiã libenter amplector. Si quo in homine hæc cõcurrãt, vt in animo pulchri mores insint, & in corporis specie illis singula correspõdeant, consentiãtq;, eandẽ suscipientia rationẽ, pulcherrimũ hoc esse ei, qui inspicere possit spectaculũ. Quo fit, vt nullo modo sit audiendus Alberi. 14
de Rosat. qui in. l. ex hac. ff. si quad. paup. fecis. ait, nota quòd in hominibus nõ attẽditur deformitas. Quinimò eadẽ dispositione, ex qua ipse hanc rusticã sententiam deduci falsò credit, apertissimè cõtrariũ probatur. Caius nãq; lib. 7. ad edictũ prouinciale, vt d. l. ex hac, quã ad cõfirmandã opinionem suã ille doctor allegat, refertur, ita scripsit. Ex hac lege

iege iam non dubitatur, etiam liberarum personarum nomine agi posse: fortè si patrẽfamiliàs, aut filiumfamiliàs vulnerauerit quadrupes: scilicet vt non deformitatis ratio habeatur, cùm liberum corpus æstimationem non recipiat, sed impensarum in curationẽ factarum, & operarum amissarum, *vt pote quæ facilè æstimari possunt, haberi rationem, non formæ, atque elegantiæ, quæ pretio numario ponderari nequeunt. Iurisconsultus præcipit damna sibi, non vulnera sarciri, glossator clamat, & vacuos numis loculos, non vel cicatricibus plenam queritur faciem. Adeò nescio quomodo nihil tam absurdè dici potest, quòd non ab aliquo dicatur istorum. Sed iam progrediamur longiùs, et ad ea quæ de viribus dicenda sunt, bona fortuna comite properemus. De quibus pauca referre sufficeret, si Cliniæ Cretẽsis esset standum sententiæ, qui omnes fermè leges, ita legumlatores iubet conscribere: vt præcipuè ab bellum respiciãt, quasi cæterarum rerum nulla sit vtilitas, non possessionum, non artium, nisi quis bello superet: cùm omnia bona eorum, qui victi sunt, ad victores illicò transeãt cui & poeta Tyrtæus facilè consensit, dum ait, nullam*

illius

illius ipse facio mentionem, nec omninò vllius pretij existimandum censeo, etiam si ditissimus omniũ sit, etiam si multa bona possideat, qui non semper optimè gerat se in bello. Nos verò de fine legum alio loco dicemus. Quod ad rem nunc attinet, illud non dubito vtilissimum fore Reipub. si saltandi, iaculandi, luctandi, & equitandi gymnasia sint, in quibus aptè iuuenes exerceantur, magistriq; dentur pueris, à quibus omnes armatorum dimicationes, acierum ordinationes, ductiones exercitus, castrorum metationes, & quæcunque ad equestrem pertinent disciplinã, edoceantur. Cùm nemo ignoret, pueritia rectè educata, facilem reliquæ vitæ fore gubernationẽ. A qua sententia non alienos credo fuisse iurisconsultos, cùm in l. qua actione. ff. ad l. Aquil. ab Vlpi. ita referatur scriptum. Si quis in colluctatione, vel in pancratio, vel pugiles, dũ inter se exercentur, alius aliũ occiderit, si quidem in publico certamine alius alium occiderit, Aquilia cessat: quia gloriæ causa, & virtutis, nõ iniuriæ gratia videtur, damnũ datũ. *Quæ dispositio Platonis quoq; lege lib. 10. de legib. comprobatur, dum ait, Si quis in certamine, publicisq; gymnasijs, non sponte, siue confestim, siue po-*

steà ex vulneribus sequuta mors sit, amicũ hominẽ interfecerit, vel in bello similiter, vel in exercitatione bellica, à magistratibus instituta, siue nudis corporibus, seu ad imitationem veri belli armatis, secundùm legem à Delphico Apolline latam, mundus sit. Nec verò solùm ad hæc exercitia, quibus adeò disciplina militaris iuuatur, loca videntur à iurisconsultis cõstituta: sed et ludo quoq; pilæ, quem agilitati, & exercitationi corporis conferre maximè nemo dubitat. Nam in l. 11 ff. ad l. Aquil. ita Mela scribit. Si cùm pila quidã luderent, vehementiùs quis pila percussa, in tonsoris manũ eã deiecerit, & sic serui, quẽ tonsor radebat, gula sit præcisa, adiecto cultello: in quocunq; eorum culpa sit, eum lege Aquilia teneri. Proculus in tonsore esse culpam. Et sanè si ibi tondebat, vbi ex consuetudine ludebatur, vel vbi transitus frequẽs erat: est quod ei imputetur. Quamuis neq; illud malè dicatur, si in loco periculoso sellam habenti tonsori se quis cõmiserit, ipsum de se queri debere. *Vbi autem conueniat hæc loca constitui his exercitationibus apta, Plato de legibus lib. 7. apertè docet. Doctrinarum enim publica ædificia tripertito in me-*

in media vrbe locauit: foris verò in suburbijs equorũ gymnasia: locaq; insuper ãpla ordinauit, vbi iuuentus ad arcũ, et telorũ iactũ instruatur, exerceaturq;. Quã constitutionẽ ius ciuile confirmauit in. l. item si obstetrix. ff. ad. l. Aquil. §. vltimo vbi dicitur. Sed si per lusum iaculantibus seru⁹ fuerit occisus, Aquiliæ locus est. Sed si cùm alij in cãpo iacularentur, seru⁹ per eũ locũ trãsierit, Aquilia cessat: quia nõ debuit per campũ iaculatoriũ iter intẽpestiuè facere. *De diuitijs quæ inter humana bona cõputantur, nihil necesse est ostendere nos, expedire Reip. locupletes habere ciues, idq; legislatoribus maximæ curæ esse. Vt enim in Phædone dicitur, ꝑpter pecuniarũ possessionẽ omnia bella nobis sunt: itaq; nihil ad hãc rem opus est monitore. Quin vtinã modò nostra redirẽt in mores tẽpora priscos, sed sæuior ignibus Æthnæ, feruẽs amor ardet habẽdi. Verum cũ authore Plat. li. 2. de Rep. nullus nostrûm ex seipso sufficiẽs sit, sed multorũ indigens (prima namq; et maxima omniũ indigẽtia, est præparatio vict⁹, vt et sim⁹, et viuam⁹, habitationis secũda, tertia vestitus, et huiusmodi) qđ vnũ ille putat, nõ aliud extitisse ciuitatib⁹ cõstituẽdis initiũ, et foro nobis õninò, et nũmis*

opus est. Ægrè enim aliter quàm emēdo, et vēdendo inter se impertient ea, quæ singuli operantur: à qua etiam doctrina non dissonant, quæ ab Aristot. lib. 5. Ethic. de iusto commutatiuo, & repassione, nūmo, & indigentia, sunt tradita. Quo fit, vt nō solùm principes, magistratus, equitesq; sint in Repu. necessarij, verùm & mercatores, agricolæ, textores, sutores, quin & cupedinarij, cetarij, lanij, coqui, sartores, pistores, aucupes, ac reliqui Gnathonis illius Terentiani salutatores, qui circa forū constituti, & argento commutent cum his qui aliquid vendituri sunt: & res quoque pro argento his largiantur, qui empturi sunt.

18 Quòd si quis me interroget, quemnam & in comparandis, & in erogandis pecunijs modum probem, tenendumq; & ciuitati, & ciuibus iudicem, Socratis mihi sententia profectò valdè semper arrisit, lib. de Rep. 9. qui id maximè cauendum magistratibus monet, ne quid in vrbe è suo statu dimoueat, vel indigētia pecuniarum, vel copia. Et Athenieñ. hospes lib. 5. de legib. oportere dicit, vt in ciuitate, quæ summi morbi expers futura sit (dissidium, aut seditionem, summū morbum appellat) nec extrema in aliquibus ciuiū inopia sit, nec ingentes diuitiæ: nam vtraq; illa ab

vtrisque his gignuntur. Quare oportet, vt ab legislatore vtrisque terminus statuatur. et lib. 3. de ll. dixerat, in quocunque hominũ cœtu, neque inopia, neque diuitiæ sint, iustissimos mores adesse. Neq; enim ibi contumelia, neq; iniuria locũ habet. Quã sententiam Baleares insulæ sibi videntur persuasisse, de quibus Diodorus S. ita ait, Aureo nũmo, aut argenteo non vtuntur, quæ afferri ad insulam prohibent, causam afferẽtes, Geryonẽ Chrysaoris filium, auro, atque argento opulentissimũ, quondã ab Hercule bello expugnatũ. Existimant enim eo pacto, cùm auro, & argento careant, sese facilè omnes vitæ insidias euasuros. Hanc ob rẽ, cùm olim cũ Carthaginensibus militassent, ex stipẽdio impenso mulieres, ac vinũ emptum secum retulere. Sed de his satis, nunc ad maiora veniamus. Diximus 19
namque suprà, ita corpus colendum, ac nutriendum, vt ferinæ tamen, irrationalique voluptati nõ indulgeat: non enim nos quærere decet, vti vel sani, vel formosi, vel robusti, vel diuites simus, nisi vnà cum his & iustitiam coluerimus, ita vt corporis harmoniam, propter animi consonantiam temperemus. Quatuor enim virtutes fundamenta esse Reipubl. sine quibus illa diu stare non possit,

sit, nihil necesse est nos dicere. Nemo est adeò & rationis expers, & vitæ communis ignarus, qui dubitet virtutem animi esse sanitatem, pulchritudinē, & robur: prauitatem verò esse morbum, turpitudinem, & imbecillitatē. Morbum autem ita corpus inficere, vt perturbari, confundi, ac dißipari breuiter necesse sit, nulli dubium. Quapropter id nobis solummodo necesse est ostendere, quonam modo à iure in ciuitatibus prudentiam, fortitudinē, temperantiam, iustitiamq; plantari conueniat, vt felici, beataq; prorsus vita, & statu Resp. potiatur. Est autē tunc reuera ciuitas sapiens, cum optimis abūdat consiliarijs. Perspicacia enim in consilijs, scientia quædā est, qua benè consultā, et sapientē efficit ciuitatē. Siquidē propter fabrorū scientiā, fabrilē: propter agriculturā, agricolariam, non prudētem Remp. appellaremus. Tunc sapientis meritò nomē sortitur, cùm eà pollet in cōsultādo perspicacia, vt & quæ foris, & quæ domi gerēda sunt, rectè disponat. Parua sunt enim foris arma, nisi sit cōsiliū domi: verißimeq; abundās bellicis laudibꝰ vir Gn. Pōpeius, multis audientibꝰ dixit, frustrà se tertiū triūphū deportaturū fuisse, nisi Ciceronis in remp. beneficio, vbi triūpharet, esset habiturus. Vnde Ci-

cero in Catone maiore, siue de Senectute, eos qui cō silio, et authoritate Remp defendūt, similes esse ait gubernatorib⁹ in nauigādo: qui cùm alij malos scādūt, alij per foros cursitāt, alij sentinā exhauriūt, illi dū in puppi quieti sedentes clauum tenent, mul tò maiora, et meliora faciunt, cùm non viribus, aut corporis velocitate res magnæ gerantur: sed consilio & authoritate, & sententia. Quæ verò in parte ciuitatis hæc virtus locata sit, nūc facilè quiuis intelliget. Si enim magistratus, & iudices fuerint prudentes, tota certè Resp. prudens erit. Ars autē id efficiendi ea profectò est, si nullius rei maior fuerit principibus cura, q̄ vt ad hæc munera probatæ fidei homines deligantur, dentq; operā, ne in ambiē dis magistratibus, tenues opes, nulla facultates, exiguæ amicorum copiæ, si modo ingenio, & vsu sint fultæ, vel cū aduersario gratiosissimo contendere pertimescāt: sed potius cuiusque causa, non ex opibus, sed ex veritate pendatur, honorem vnicuique conuenientem tribuentes, totius potius Reip commodum, ac salutem, quàm singulorum gratiam, & vtilitatem expectantes. Et ideò Pomponio lib. singulari. Enchiridij authore, & in l. 2. ff. de origine iur. prope finem. Optimus princeps Adrianus

cùm ab eo viri prætorij peterent, vt sibi liceret respōdere (primus enim ille, vt maior iuris authoritas haberetur, constituerat, vt ex authoritate eius responderent) optimè rescripsit eis, hoc non peti, sed præstari solere. *Sabino autem qui in equestri ordine, iam grandis natu, & ferè annorū quinquaginta receptus erat, cui nec amplæ facultates erāt, sed plurimùm à suis auditoribus sustentabatur, vt populo responderet, à Tyberio Cæsare concessum est, nulla diuitiarum, nulla dignitatis, nulla gratiæ, sed virtutis, atq; eruditionis solùm ratione habita. Ad hanc rem, illud Platonis lib. 3. de Re-*
21 *publ. pertinet: Deum cùm nos formaret, aurum in eorum generatione miscuisse, qui ad imperandū nati essent, propterea quòd essent honoratissimi: illis autem, qui ad auxiliandum, argentum indidisse: ferrum verò, atque æs agricolis, atque alijs opificibus. Euenit quandoque, vt ex aureo nascatur argenteus, & ex argenteo similiter aureus: cæteraque ita vicissim. Quapropter ipsis principibus Deum Opt. præcepisse, vt singulari cura, & solertia dignoscant, quid ex quatuor his potissimùm, in quorumcunque animis sit immixtum: & si quis ex aureis nascatur æneus, aut ferreus, nullo pacto mise-*

misereantur, sed honorem illi naturæ conuenientē tribuentes, inter opifices, et agricolas mittant. Rursusque si ex ferreis nascatur aureus, vel argenteus, honorantes extollant, partim quidem in custodes, partim auxiliarios. Quasi oraculum sit tunc Remp. periturā, cùm ipsam vel æneus custos, vel ferreus gubernabit. Quo fit, vt nō tam cuius quis filius sit, vt ei prouincia demandetur, spectandum sit, quàm illud considerandum, an per omnem vitā quæ è republica sunt, procurauerit: quæ verò cōtra, cauere didicerit. Atq; hoc illud est, quod prudentissimè Gregorium. IX. rescripsisse legimus in cap. fin. de off. & po. iudi. deleg. Sedem apostolicam prouidere, negotijs intendere, & non personis, quibus eadem committuntur. Illud autem obseruandum, attenteq; perspiciendum, sit ne vera, atque immobilis, an falsa potiùs, & malitiosa eorum prudentia, qui in senatum sunt, aut in consilium publicum recipiendi, quique publicis sunt functuri magistratibus. Itaq; quemadmodum cùm tentandi sunt pulli equini anniculi, aut bimi, sint pauidi, nec ne, ad strepitum, et tumultum ducūtur, sic & hi, quibus Reipubl. clauus est tradendus, in terribilia primùm, & aspera sunt impellendi, mul

tòq; màgis quàm igne aurũ examinandi, vt appareat, cuius eorũ in aduersis, & dubijs rebus callidiora sint, & salubriora consilia: in quietis cogitationibus splendidiores, et prudentiores sententiæ videantur.
22 *Nunc eodẽ modo temperantiam inuestigemus, quæ rationis est in libidinẽ, atq; in alios nõ rectos impetus, animi firma, & moderata dominatio: de qua pauca dicamus. Nec enim nostri muneris est, de his virtutibus, earumq; partibus disputare, sed id solũmodo ostendere, iuris finẽ, atq; scopũ esse, eas in ciuitate locare. Vt autẽ quæ sit ciuitas tẽperata, quaq; in parte Reip. tẽperantia collocetur, videamus, ita cõsideremus. Diximus suprà in definitione iustitiæ, ad virtutẽ homines natos, malo cultu, prauisque opinionibus ita corrũpi, vt igniculi ferè extinguantur à natura dati, exorianturq;, & confirmentur vitia cõtraria. Ex quo illud apertè sequitur, duo cõtraria inuicẽ, atq; e regione pugnãtia, in vnoquoq; nostrûm esse. Vnũ quod ad honestatẽ, religionẽ, pietatẽ, ac veritatẽ hortatur: alterũ, quod ad audaciã, vitiũ, & voluptates allicit, atq; impellit. Cuius rei clarißimus testis est Paul ad Gal. c. 5 dum ait,* caro concupiſcit aduerſus ſpiritũ, ſpiritus aduerſus carnẽ: hæc enim ſibi inuicẽ aduerſan-

uersantur, vt nō quæcunq; vultis, illa faciatis. Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immūdicia, impudicitia, luxuria, idolorū seruitus, veneficia, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiões, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, cōmessationes, & his similia, quę prædico vobis, sicut prædixi: quoniam qui talia agūt, regnū Dei non consequent. Fructus autē spiritus est charitas, gaudiū, pax, patientia, benignitas, bonitas, lōganimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. *Et ad Roman. c. 7. de seipso ingenuè fatetur, dicens,* Video aliā legē in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia Dei per Iesum Christū dñm nrm. Igitur, ego ipse mente seruio legi Dei, carne aūt legi peccati. *De qua sentētia plura in ca. sed pēsandū. 6. dist. et in. c. si Paul⁹. 32. q. 5. Cùm igitur ex alto spectās lumine certo, Christ⁹ varia discrimina pugnæ, nostri miserat⁹, cùm nobis auxilium mittit, vt spirit⁹, ratioq;, carnē, sensualitatēq; vincant (ita enim quod peius in nobis est, doctores appellant)*

lant) temperantes tunc dicimur, atq; modesti. Vbi verò fortitudo cedit ignauiæ, iniustitia iustitiā superat, abstinentiam cupiditas, fidentiam diffidentia opprimit, intemperantes, crudeles, et minus modesti nominamur. Atq; hoc illud est, quod ab Academiæ principe dici solet, optimam esse victoriam, vt seipsum quis vincat: turpissimum verò quiddam, et pessimum, vt à seipso vincatur. Quoniam ergò, quemadmodum dictum est, nostrûm quemlibet ad seipsum maximè affici, eodem modo singuli viri ad singulos, domus ad domū, vicus ad vicū, ciuitas ad ciuitatē, Resp. ad remp. se habent: nunc facilè intelligemꝰ, vbi qui meliores sunt, deteriores superauerint, rectè domū, vicum, ciuitatem illā superiorē seipsa dici, & hoc triumpho non iniuria laudari: è diuerso autē vbi è contrario fit. Locare verò tēperantiam in aliqua Reipubl. parte, sicut prudentiā fecimus, difficile est. Consonantiæ enim est, & harmoniæ magis, q̄ reliquæ virtutes similis. Et vt Plato li. 4. de Rep. voluit, instar harmoniæ, quæ diapason dicitur, per totam ciuitatē diffunditur, fortiores, ac debiliores, potentiores, ac
23 *medios efficiens egregiè consonantes. Quo fit, vt princeps legibus solutus sit: vt in. l. princeps. ff. de legibus*

legibus, non quia ei iniqua liceant, sed quia is esse
debet, qui nō timore pœnæ, sed amore iustitiæ, æqui-
tatem colat, Reipub. procuret vtilitatem, & in o-
mnibus ciuium commoda, priuatæ præferat volun
tati. Quo etiam modo intelligēdum est, quod à D.
Paulo. 1. ad Timoth. dicitur. c. 1. Lex iusto nō est
posita, sed impio. *& ad Gala. c. 5.* Quòd si spi
ritu (*inquit*) ducimini, non estis sub lege: *quasi*
dicat, iusti, religiosiq; homines, spiritu Christi vo-
lentes ducuntur, non metu trahuntur ad ea inuiti,
quæ sunt honesta, piaq;. Similiterque cùm dicimus, 24
ea quæ principi placent, legis habere vigorem, vt in
l. 1. ff. de const. princip. intelligendum est, quia princi
pi placere non licet, nisi quod lex, aut æquitas per-
suadet, aut ratio cōmunis vtilitatis inducit. In his
autem eius voluntatem vim habere iudicij, decēs
est: & rectissimè quòd ei tunc placet, legis habet vi
gorem. Vnde digna vox est maiestate regnantis,
legibus alligatum se principem profiteri, vt impera
tores Theodos. & Valent. Volusio præfecto præto-
rio rescripserunt, in l. digna vox. C. de legibus. Ve-
rùm ne id quidē satis erit, nisi & clarissima præ- 25
fecti prætorio dignitas, sibi, quod est verissimū, per
suaserit, non ob id ab eius sententijs appellandi fa

culta-

cultatẽ, principali ſententia cõtra ius, et cõtra maiorum inſtituta, interdictã eſſe, vt ſibi quodlibet liceat: ſed ob id potius qđ crediderit princeps, eos qui ob ſingularẽ induſtriã, explorata eorum fide, & grauitate, ad huius officij magnitudinẽ adhibentur, nõ aliter iudicaturos eſſe pro ſapientia, ac luce dignitatis ſuæ, quàm ipſe foret iudicaturus, *vt egregie docet Aurel. Arcadius Chariſius magiſter libellorũ lib. ſingul. de off. præf. præt. Nec aliter & proconſul, quãuis pleniſſimam iuriſdictionẽ habeat, omniumq; partes, qui Romæ, vel quaſi magiſtratus, vel extra ordinẽ ius dicũt, ad ipſum pertineant (vt li. 2. de off. proconſ. tradit Vlpia.) & ideo maius imperiũ in ea prouincia habeat omnibus, poſt principem (vt idem I.C. docet li. 39. ad edictũ) nec quicquam ſit in prouincia, quod non per ipſum expediatur. Obſeruare autem proconſulem oportet, ne in hoſpitijs præbendis oneret prouinciam. Xenijs quoque modum adhibere debet, vt neque moroſe in totum abſtineat, neque auare modum xeniorum excedat.* Nam valdè inhumanũ eſt, à nemine accipere: ſed paſſim viliſsimũ, & omnia auariſsimũ. *Et mandatis quoq; continetur, ne donum, vel munus ipſe*

 procon-

procõsul, vel qui in alio officio erit, accipiat, emat-ve quid, nisi vict⁹ quotidiani causa. Quod quãuis ad xeniola non pertineat, sed ad ea quæ eduliũ excedunt vsum, tamẽ & xenia producenda non esse ad munerũ qualitatem, legibus statutũ est in l. solent. ff. de off. procons. & leg. Præsides quoq;, quorũ in prouincia imperiũ maius est omnibus, post principẽ, vt in l. præses. ff. de off. præs. omnia enim prouincialia desideria (*vt Mart. li. 3. instit. scripsit*) quæ Romæ varios iudices habẽt, ad officium præsidis pertinẽt. *Meminisse tamẽ oportet quod Macer I. C. li. 1. de off. præs. scripsit, senatusconsulto cautum esse*, vt de his quę prouincias regentes, comites, aut liberti eorum, antequam in prouinciam venerint, contraxerunt, parcissimè ius dicatur. *Et Modest. li. 5. regula. plebiscito cõtineri dixit*, ne quis præsidũ munus, donũ caperet, nisi esculentũ, poculentũmue, quod intra dies proximos prodigatur. *Quorũ sententiæ legibus cõfirmatæ sunt in l. senatusconsulto. & in l. plebiscito. ff. de off. præs. & cũ uno verbo omniũ magistratuum id quod capi licet, capiatur*, caueat hęs iudices, & prudẽter attẽndat, *vt partis feceris ut de sent. et re iud. dicit* in lite, vt in causarũ processib⁹ nihil ve-

dicet

dicet odium, vel fauor vſurpet, timor exulet, præmium, aut ſpectatio præmij iuſtitiã non euertat, ſed ſtateram geſtent in manibus, lances appendant æquo libramine, ut in omnibus quæ in cauſis agenda fuerint, præſertim in concipiendis ſententijs, & ferendis, præ oculis habeant ſolum Deum. *Eſt ergo maximũ hoc, & præcipuum, in Repub. temperantiæ fundamentum, licet id ſolum temperatam Remp. non efficiat, ſi principes, magiſtratuſque tẽperantes ſint. Quid eſt enim negotij continere eos, quibus præſis, ſi te ipſe contineas? Certè qui pecuniæ, voluptati, omniumque rerum cupiditati reſiſtit, nullum periculum eſt, ne improbum negotiatorem, paulo cupidiorem publicanum comprimere nõ poſsit. Verum Imperatores, Reges, Proreges, te quoque illuſtriſsime Præſes, & vos ſenatores illuſtres, haſce habere, vt certè habetis, virtutes, nequaquam ſatis eſt, ſed circunſpiciendum eſt vobis diligẽter, vt in hac cuſtodia imperij, & gubernatione, nõ vos unos, ſed omnes miniſtros imperij, ſocios, & ciuibus, et Reip. præſtare videamini. Neque ſatis eſt, poſt iniunctã prouinciam, ſcrutari omnes eorũ ſordes, excutere vnumquenque illorum. Si enim delectus, non ex*

ætate,

ætate, honore, et dignitate præstantibus fiat: sed ex ambitiosis, & adulatoribus, nihil mirandum est, si quouis signo, quauis pictura, quauis veste, quouis mancipio, quauis forma, quauis conditione pecuniæ, ab integritate, continentiaque deducantur, eaque potestate, quam ad dignitatem acceperunt, ad quæstum, & turpe lucrum vtantur. Sed prius, vt suprà diximus, probandi sunt, tales ne sint, qui ipsi per se habituri sint rationem dignitatis suæ, & anxiè de existimatione sua laboraturi, vt quantum fidei, in quocunq; fuerit illorum, tantum eius fidei, nec amplius committatur. Deinde vt ea, quam suprà tradidimus, harmonia egregiè in ciuitate consonet, ab his non minori cura & diligentia elaborãdum est, vt maximus in vrbe paupertati, ac parsimoniæ honos sit, clementiæ, modestiæq;, & continentiæ amplißimus locus: otiũ verò, luxus, libido, auaritia, et abundantes voluptates procul absint. Sint constantiæ, moderationis, temperãtiæ, verecundiæ primæ in ciuitate partes: ioco autem, ludo, ac reliquis remißionibus vrbanis, ingeniosis, liberalibus, vti illis quidem liceat, sed sicut somno, & quiete, tum maximè, cùm grauibus, serijsq; rebus satisfecerimus. Qua de re optimè imperator Diocletia-

 nus

nus rescripsit in l. vnica. C. de expens. ludo. lib. 11. dicens, Cùm præsidem prouinciæ impensas, quæ in certaminis editione erogabantur, ad refectionem murorum transtulisse dicas, & quod salubriter deriuatum est, non reuocabitur, & solenne certaminis spectaculū, post restitutā murorū fabricam, iuxta veteris cōsuetudinis legem celebrabitur. Ita enim & tutelę ciuitatis, instructę murorū pręsidio, prouidebitur, & instaurandi agonis voluptas, confirmatis his, quæ ad securitatis cautionem spectant, insecuti temporis circuitione repræsentabitur. *Et in l. 1. ff. de off. præf. vrb. disciplinā spectaculorum ad præfecti vrbi curam pertinere dicitur, debere tamen illum dispositos milites stationarios habere, ad tuendam populariū quietem, & ad referendum sibi quid vbi agatur. Et in l. 7. de off. Procons. & legat. proconsuli præcipitur: si in aliam quam ciuitatem celebrem, vel prouinciæ caput aduenerit, patiatur commendari sibi, ciuitatē laudesq́; suas non grauatè audiat, cùm honori suo prouinciales id vindicent: & ferias secundùm mores & consuetudinem, quæ retrò obtinuit, concedat. Danda sunt igitur blandimenta plebi, indulgendum*

gendum est aliquid popularibus ingenijs: non omnes ad grauitatem, & magnitudinem animi finxit natura, non omnes magnos homines, & excelsos. Exorari verò, placari, misereri, & ignoscere ita oportet, vt resipiscendi potiùs consilium clementia, quàm peccandi tribuat lenitas ansam. Siquidem nunquam ciuitas temperata erit, nisi ciuium non modò affectus, & cupiditates à legibus, verùm & incessus, & gestus vniuscuiusque moderētur. Ridiculum enim esset, si quis auaritiam, luxuriam, temeritatē aliundè, quàm ex sordidis, luxuriosis, & perditis hominibus, in ciuitatem immigrasse existimaret. Similiterq́; & prudentiā, iustitiam, fortitudinem, & temperantiā, alios quàm sapiētes, iustos, magnanimos, & modestos in Rēp. inuexisse contenderet. Vndè prudentißimè apud Jurisconsultos non solùm sunt iudicia de adulterijs coërcen. de ui publi. de sicarijs, & veneficis, ad l. Iuliam maiestatis. ad. l. Pompeiam de parrici. de falsis, Repetundarum, peculatus, & ambitus, sed et de his, qui effuderint, vel deiecerint, de seruo corrupto, de aleatoribus, de ædilitio edicto, de redhibitionibus, alijsque innumeris, in quibus quantæ curæ sint, non solùm magna, arduaque negotia

 iuris-

*iuriſconſultis, verùm et forma, ſtatus, ordo, mode
ratio vultus, voces, motuſq; corporis, liquidò con-
ſtat. Prudentiſſimè certè (nec fallor) vbi enim pau
latim, ſenſimq; , vel apud eos, qui numerus, nullo
in numero ſunt, labi ſiueris diſciplinam, veluti diſ
ſident esprimò mores ſequuntur, deindè magis, ma
giſq; labuntur, donec præcipites eò perueniunt, vt
appetitus omnes contrahere, ſedareq;, & ad offi-
cij formam reducere, vel ſeueriſſima excitata ani
maduerſione, & diligentia non valeas. Denique
ne diutiùs morer, vt Reſpubl. temperata ſit, illud
vnum efficiẽdum eſt, vt in magiſtratibus, priuatis,
ciuibus, peregrinis, omni deniq; parte Reip. appeti-
tus, qui hominem hùc, atque illùc rapiunt, rationi
(quæ docet, & explanat quid faciendum, fugien-
dumq; ſit) obediant: eamq; neque præcurrant pro-
pter temeritatem, neque propter pigritiã, aut igna
uiam deſerant, ſintq; tranquilli, atque omni animi
perturbatione careant: ex quo omnis conſtantia,*
26 *omniſq; moderatio elucebit. De fortitudine nunc
ſequitur vt videamus. Eſt autem ea ciuitas habẽ
da fortis, atque magnamina, quæ pro ſalute com-
muni pericula, et labores ſubire parata eſt, nulloq;
metu frangitur: ſed inuictam ſe ad propulſandã*

iniu-

*iniuriam præſtat: & vt cum Stoicis definiamus
quæ magno animo, excellenterque pro æquitate
propugnat. Artem autem id efficiendi ius eſſe,
tunc facilè quiſque intelliget, cùm nos qua in par-
te ciuitatis, & qua induſtria fortitudo locanda
ſit, expoſuerimus. Quòd verò ad primum atti-* 27
*net, nemo eſt, qui ciuitatem vel timidam, vel for-
tem vocet, aliud quidquam reſpiciens, quàm id
quod pro ipſa pugnat, ac militat. Vendicant igitur
ſibi hanc partem, exercitus, legiones, cohortes, tur-
mæ, phalanges, magiſtri equitum, tribuni militum,
aliìque innumeri, quorum diuerſa ſunt in bello
munera: quos omnes ingenti in periculis, & labo-
ribus elatione animi, non pro ſuis commodis, ſed
pro ſalute Reipubl. ſtrenuè pugnare oportet: nul-
laque alia re magis inflammari, quàm cupiditate
vincendi. Armandi ſunt autem non tantùm ga-
leis, ocreis, thoracibus, loricis, parmis, peltis, cetris,
& vmbonibus, ſed duabus potius rebus, quibus
omninò fortis animus, & maximus maximè cer-
nitur. Prima eſt rerum externarum deſpicientia,
vt perſuaſum ſibi ſit, nihil hominem niſi quod ho-
neſtum, decorumque ſit, aut admirari, aut optare,
aut expetere oportere: nulliſque neque perturba-*

tionibus animi, nec fortunæ procellis succumbere. Altera est, vt cùm ita fuerint animo affecti, res gerant, magnas illas quidem, & maximè vtiles, sed vehementer arduas, plenasque laborum, & periculorum, cùm vitæ, tùm multarum rerum quæ ad vitam pertinent: quibus ita persuasis, vel certam victoriam auderem promittere. Nihil illis Germanorum frameæ, Thracum romphææ, Hispanorum lanceæ, Boiorum yssi, Macedonum sarissæ, Illyricorum sybini, nec Romanorum pila nocerent: tormenta omnia, testudines, arietes, vineas, pluteos, musculos, turres, & malleolos iure contemnerent. Vt autem hæc pars à qua ciuitas fortis nomen sortitur, fortis & ipsa sit, duo sunt legumlatoribus maximè procuranda. Primum vt iuuenes, qui inuicto, & sanguineo Marti sunt consecrandi, à teneris, quòd aiunt, vnguiculis, à libidinibus arceantur, & demùm confirmata parumper ætate, in labore, patientiaque, & animi, & corporis exerceantur: vt eorum in bellicis, & in ciuilibus officijs vigeat industria. Ad quæ illa pertinent, quæ suprà diximus, vbi de viribus agebamus. Alterum est, vt & strennuè pugnantibus, magnanimis, fortibus, & egregijs viris

ris

*ris, qui vitam, & sanguinem pro salute Reipu-
blicæ deuouerunt, præmia, stipendia, priuilegia, im
munitates, honores decernantur: de sertoribus au
tem, emansoribus, transfugis, exploratoribus, ir-
reuerentibus, timidis, ignauis, & proditoribus ca
stigatio, pecuniaria multa, munerum indictio, mi-
litiæ mutatio, gradus deiectio, & ignominiosa mis-
sio parentur. Id autem à iure ciuili accuratè fie-
ri, non est quòd vna, aut altera lege probemus, cùm
innumeris titulis, his, atque illis, & honoratissima
præmia, & infames pœnæ statuantur: vt. ff. de ca-
ptiuis. & de post liminio. & redemp. ab hostibus. et
iterum de castr. pecul. de veteranis, de re milit. &
ne singula prosequamur, C. lib. 12. nihil ferè aliud
continet, quàm quæ ad disciplinam pertinent mi-
litarem. Restat autem dubium, non tam intelle-* 28
*ctu difficile, quàm tractatu iucundum. Quando
in plerisque rebus mediocritas optima est: ex eo
enim liberalitas commendatur, quòd neque per
luxum, atque libidinem vti prodigus omnia per-
dat, neque pecuniis, vt auaro contingit, ser-
uiat, omnesque sordes exquirat: nec aliundè
fortitudo multarum virtutum fons est, & ori-
go: quàm quòd & timorem pellat, & præcipitem*

 auda-

audaciam comprimat. Quidnam est causa, quod tot pramijs, ac pollicitationibus ad audaciam, non solùm à ducibus in bello, verùm frequenter à legibus mpellamur? inde certè hoc prouenit, quòd quãuis omnes virtutes mediocritate quadam moderẽtur, sunt tamen illa semper ad alteram partẽ propensiores. Medium inter lenitatem, & seueritatẽ tenet clementia, est tamen paulò ad benignitatem propensior. Et luxuriam, et auaritiam fugit liberalitas, est tamen largitioni vicinior. Nec aliter & fortitudo, quamuis & timiditati sit inimica, & temeritati contraria, audacia tamen potiùs, quàm pusillanimitati fauet. Quo fit vt quamuis iram frano, catenaque compescere, fortis animi ducendum sit, tamen depulso metu, qui tranquillitatem animi, & securitatem pra cateris perturbationibus turbat, ea qua videntur acerba, et terribilia ita ferre, vt nihil à statu natura dimoueas, discedásque nihil à dignitate sapientis, robustioris animi est, magnaque constantia. Longiùs enim timor à fortitudine, quàm audacia distat. Ex eo igitur, quantum ego opinione auguror, isti ipsi iustitia praceptores, & virtutis magistri, fines officiorum paulò longius quàm mediocritas, & rectitudo vel le vi-

*le videbatur, protulere: vt cùm ad vltimum ani-
mo contendiſſemus, ibi tamen vbi oporteret, con-
ſiſteremus. Nihil neceſſe eſt à ducibus commen-
dari, vel legibus præcipi, vt quiſque ſe defendat,
vitam tueatur, ſanguinemque ſuum ne profundi
ab inimicis patiatur: ſi res in periculum venerit at
tentè audiat, vt cùm primùm receptui canetur, ſe
colligat. Hæc adeò omnibus curæ ſunt, vt vel in
eos, qui à foſſato recedunt, quiue ſtationis munus
relinquunt, qui ab excubatione deſiſtunt, qui in
bello arma amiſerint, qui agmen exceſſerint, qui
in acie priores fugam fecerint, ſeueriſsimam eſſe a-
nimaduerſionem conſtitutam, non ſit ſatis: ne cùm
primùm bello dat ſignum rauca cruentum bucci-
na, alij metu hoſtium languorem non ſimulent, a-
lij turpi fuga vitam redimant. Audaciam verò
non ſolum non neceſſe eſt comprimere: verùm &
ijs, qui primùm muros aſcenderint, qui ciuem ſer-
uauerint, qui hoſtes vulnerauerint, qui inimicos fu
gauerint, iuſtiſsimi ſunt decernendi honores, & or
natiſsima præmia proponenda. Quæ dum perſe- 29
quimur, quod vltimum, ac maximũ erat inquiren
dum de iuſtitia, in manibus eſt. Cuius ſi ea potiſsi-
mum virtus eſt, vt ſuum cuique tribuat, ea certè*

 ciuitas

ciuitas iusta erit, vbi pueri, mulieres, serui, liberi, artifices, magistratus, milites, & priuati, vnusquisque opus suum exercet, minimè per aliena vagatus: & tam iuuenes, quàm seniores, tam ciues, quàm peregrini suum negotium agunt, & munera sibi tributa exequuntur: nihil de alieno inquirentes, minimèque in aliena domo curiosi. Est siquidem proprium iustitiæ munus, omnia quæ suprà examinauimus bona, in ciuitate & locare, & publicè, atque priuatè, tam corpori, quàm animo quod suum est tribuere. Atque hoc illud est, quod prouerbio dicere consueuimus Iustitia in se virtutes continet omnes. *Et Aristoteles iustitiam de omnibus dictare dixit. Præcipit enim lex, et ea agere, quæ ad virum pertinent fortem: vt non deserere locum in acie, non fugere, non abijcere arma, & item ea quæ sunt temperantis, vt non committere adulterium, non libidine vti: & ea etiam quæ sunt mansueti, vt non percutere, non cōuitia dicere, & in cæteris similiter virtutibus, atq; vitijs. Vndè quamuis inter Philosophos omnes constet, qui vnam habeat, omnes etiam habere virtutes, si tamen aliquo modo ad opinionem communē accōmodata oratione seiungi possunt, iustitia plus omni-*

omnibus pollet. Prudentia enim ſine iuſtitia, nihil valet: imò quo quis, vt Cicero ait, verſutior, et callidior eſt, hoc magis inuiſus, & ſuſpectus detracta opinione probitatis: iuſtitia verò, vel ſine prudentia, ſatis habet authoritatis. Similiterq; temperantia, & fortitudo iuſtitiæ coniunctæ, quantum virium volent, habebunt: quæ ſi diſtinguas, parum poterunt. Atque hæc eſt, quantùm coniectura aſſequi poſſum, ratio: cur, licet non ſolùm quæ ad iuſtitiam pertinent à legibus imperentur, ſed & quæ fortitudinis, temperantiæ, & prudentiæ ſunt, ius à iuſtitia appellatum Vlpianus dicat, non ab alia virtute: quod ſiue vniantur virtutes, iuſtitia in ſeſe continet omnes, ſiue diuidantur eadem reliquis omnibus præſtat. Nunc quod ad 30 *æquitatem pertinet, breuiter abſoluamus: id enim eſt vltimum in definitione iuris. Æquitatem autẽ hîc accipi pro leni iure ſummum ius mitigante, atque riguroſo, et ſuperſtitioſo iuri oppoſito, non exiſtimo: licet Budæo, aliĵſque multis valdè illa arriſerit interpretatio. Quòd ſi eſſet, difficilè ius à bono, & æquo diſtingueretur: cùm dicamus bonum, & æquum, moderatum ius eſſe, & lene. Illa verò diſtingui neceſſe eſt, ſi ius eſt ars*

boni,

boni, & æqui. Aliud enim oportet sit ipsum ius, aliud æquum, & bonum, quorum ars ius dicitur: quemadmodum aliud sermo, aliud pronunciata, aliud visus, aliud visa, & auditus similiter atque audita: nec non lex aliud, aliud lege mandata, ut
31 *in Minoe docemur. Quapropter æquitatem nos altius consideremus, ac videamus si quid in hac re proficere possimus. Eam autem Cicero in Topicis ad Trebatium ita considerat, tanquam multarũ partium genus, & caput. Atque eodem modo hic arbitror definiendam, ut eius artem ius esse rectè dicamus. Cùm autem, inquit Orator, de æquo, & iniquo disseritur, æquitatis loci colliguntur. Hi cernuntur bipartitò, & natura, & instituto. Natura partes habet duas, tuitionem sui, et ulciscendi ius. Institutio autem æquitatis tripertita est. Una pars legitima est, altera conuentis, tertia moris vetustate confirmata. Atque etiam æquitas tripertita est: una ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinet. Prima pietas, secunda sanctitas, tertia iustitia, aut æquitas nominatur. Dicemus ne igitur æquitatem hanc breuem, ad homines pertinentem, illius amplissimæ æquitatis partem ius tradere, eiusq; artem ius esse,*

pieta-

pietatem verò, quæ superos colit, & sanctitatem, quæ ad manes attinet, iura contemnere? non certè. Quinimò reliquas omnes leges illuc tendere oportere, suprà diximus, vt intelligant homines bona quæcunque gesserint, ad Deum authorem referenda, pietatemq; præ cæteris virtutibus colendam. Nec verò huic diuisioni obstat, quòd in par- 32
titionibus idem Cicero dixerit, pietatem esse etiam erga parentes. Et apertè in oratione pro Gn. Plantio: omitto (inquit) illa, quæ si minus necessaria sũt at certè cùm sunt prolata, laudantur: vt viuat cũ suis, primùm cum parente: nam meo iudicio, pietas fundamentum est omnium virtutum. Et in oratione pro Lucio Muræna, pietatem ad propinquos etiam, & consanguineos extendit. Quibus in locis pietatem pro bonitate posuit. Nam verã pietatem in religione esse lib. 1. de natura deorum Cicero est author: esse autem ad definitionem iuris hunc sensum verissimum, & intellectum liquidò patet. Ipsum Vlpianum quæ paulò antè dixerat, interpretantem audiamus. Huius (*inquit*) studij duę sunt positiones, publicum, & priuatum. *Et demum* publicum ius, *ait*, in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit. Priuatum

ius

ius tripertitum eſt. Collectum etenim eſt ex naturalibus præceptis,aut gentium, aut ciuilibus. Ius naturale eſt, quod natura omnia animalia docuit. Ius gentium eſt, quo gentes humanæ vtuntur, veluti erga Deum religio: vt parentibus, & patriæ pareamus: vt vim, atque iniuriam propulſemus. *Et paulò poſt* Ius ciuile eſt (*inquit*) quod neque in totum à naturali, vel gentium recedit, nec per omnia ei ſeruit. Itaque cùm aliquid addimus,vel detrahimus iuri communi,ius proprium, id eſt,ciuile efficimus. Hoc autem ius noſtrum conſtat aut ex ſcripto, aut ſine ſcripto. *Videtiſne igitur, vt Iuriſconſultorum reſponſa, & Philoſophorum placita, verbis parum diſcrepent, re autem nihil? ſed quid opus rem adeò apertam priuatis probare diſpoſitionibus, atque ad id Iuriſconſultorum fragmenta colligere? Circa aliam ne rẽ quinquaginta Pandectarũ libri verſantur, quàm circa partes æquitati à Cicerone tributas? Ad illius certè diuiſionem, ac traditionem digeſti de induſtria, & aptati videntur. Illa enim quæ in titulis ff. ad leg. Aquil. ne vis fiat ei, de vi, & vi armata, de dolo malo, & metus exceptione, de iniurijs,*

& fa-

& famoſis libellis, de vi publica, de vi priuata,
de ſicariјs, & veneficis, de parricidiјs tradun-
tur, aliud ne continent, quàm duas naturæ partes,
tuitionem ſui, & vlciſcendi ius? Prima verò in-
ſtitutionis pars, quæ legitima eſt, & tertia moris
vetuſtate confirmata, nonne titulis Digeſt. de le
gibus, Senatuſconſultis, & longa conſuetudine,
de conſtitutionibus principum, de diuiſione re-
rum, & qualitate, aliјſque multis continetur?
Media, quæ conuentis confirmata dicitur, quos
non in iure ciuili libros occupat? De ſanctitate e-
nim ad manes, & æquitate ad homines perti-
nente, quodque maximum eſt, de pietate erga De-
um, nihil neceſſe eſt nunc dicere, cùm ea ſint præ-
cipua, quæ duo humani generis lumina, Plato
in bonorum, & Cicero in æquitatis partitionibus,
nobis propoſuerunt. Ad quæ Principes, placita:
Senatus, conſulta: Plebs, ſcita: Decuriones, decre-
ta: & gubernatores, ſtatuta: tanquam ad ſcopum
dirigere neceſſe eſt, ſi ſe, ſuaſq; ciuitates, & Reſp.
ſaluas velint. Hoc autem quando ordine præſcri- 34
pto ſeruaſſe Iuriſconſultos oſtendimus, illud per-
ſcrutemur, cur nam bonorum, et æquitatis artem
ius eſſe dicamus. Negaret enim quiſpiã, qui minus

Celsi authoritatem vereretur, artem esse vllam, nisi quæ cognitis, penitusq; perspectis, & in vnum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineatur: idque vel teste Cicerone lib. 1. de Oratore probaret: & dum ait lib. 2. artem earum rerum esse, quæ sciũtur. Sed et à Iurisc. in l. neque leges. ff. de legibus dicitur, neque leges, neque sena tusconsulta scribi posse, vt omnes casus, qui quan doque inciderint, comprehendantur: sed sufficere ea, quæ plerunque accidunt, contineri. Et rursus in l. nõ possunt. ff. eo. tit. Non possunt (*ait Julianus*) omnes articuli sigillatim, aut legibus, aut senatusconsultis comprehẽdi. *Et Neratius li. 6. membranarum, rationes eorum, quæ constituuntur, inquiri oportere negat, alioqui multa ex his, quæ certa sunt, subuerti fatetur. Ergo minùs prudenter Celsus, ius artem esse, dixisse videtur. Vt enim à Platone in Gorgia optimè dicitur, nõ est ars dicenda, sed peritia quædam, quæ nullam habet*

35 *rationem eorũ quæ affert, qualia natura sint. Hũc nodum ex his quæ in Academia didicimus, dupliciter explicemus. Plato in dialogo ciuili, vel de regno, artes geminas, circa omnia quæ fiunt, considerari præcipit. Vnam (vt ita loquar) concausam, al*

teram

etiam verò causam ipsam. Quæcunque, inquit, rem ipsam non fabricant, sed fabricantibus organa subministrant, eas concausas nominamus: eas autem ipsas quæ principaliter faciunt, causas appellamus: vt exempli gratia, quæ colum, fusum, radium, pectinem efficiũt, & alia circa vestium operam instrumenta præparant, artes concausas nuncupemus, illas autem quæ vestimenta curant, & efficiunt, artes causas. Ad eundemq; nos modum (quod ad rem attinet) ius ipsum per se sumptum, purum, & perfectum, vt à iustitia descendit, non solùm artem boni, & æqui, verùm artem, causam scilicet, quod bonum, & æquum est efficientem ponamus, constantem, certam, perpetuamq;, vt suprà in definitione iustitiæ ostendimus. Indiget autem hæc ars quibusdã alijs artibus concausis, sine quibus illa exequi non potest, nec ad vsum, exercitium, et actionem, in quibus virtus ostenditur, peruenire. Sunt autem hæ: leges, consuetudines, statuta, magistratus, et iudices. Frustra enim iura essẽt condita, si non essent, qui illa executioni mandarẽt, vt in l. 1. §. post originem. ff. de orig. iur. et in c. vbi periculũ. §. præterea. de elect. in 6. Quos omnes, vt tempus, et occasio postulat, ita decernere, et statue

re æquissimum est: nec permanendum in una sententia conuersis rebus, sed quid res, quid causa ferat, quid tempus, optimè perspiciendum. Incidunt namque sæpè tempora, ut ea, quæ maximè iusta videntur, commutentur, fiantq́; contraria. Ac veluti si medicus imminente longa peregrinatione, procul ab his quos curat, absuturum diu se putet, diffidensque illorum memoriæ, monumenta quædam agendorum præscribat, præter opinionem autem ocyùs, quàm putauerat, reuertatur: non verebitur alia illis præcipere, præter ea, quæ quondam scripserat, si quæ salubriora ægrotantibus adhiberi possint: nec ambo perseuerabunt in priori proposito, ut neque ipse mandare alia velit, nec ab ægrotante alia præter solita obseruari, quasi & medicæ artis propria sint illa, & saluberrima: sed potiùs ut fuerint diuersæ in corpore perturbationes, & motus, diuersæ adhibebuntur medicinæ, & remedia: neq; aliter præstantibus in Republ. gubernanda viris licebit, cùm in aliqua causa sententia manifesta est, ad similia procedere, atque ita ius dicere: quotiensque unum, aut alterum introductum est, cætera, quæ tendunt ad eandem utilitatem, vel interpretatione, vel certè iurisdictione supplere.

Vte-

Vt enim in nauigando, portum si possis mutata velificatione assequi, stultum est eum tenere cum periculo cursum, quem cœperis, sic cùm omnibus in administranda Republica propositum esse debeat, vt vincat iustitia, neque vllus detur iniuriæ locus, æquiùs est, salubriter pro vtilitate hominum noua introducta dispositione, suum cuique tribuere, quàm dum obsoletam iam, & deciduam legem ad vnguem seruare intendunt, iniuriam facere. Atque huc respexisse arbitror Innocentium. III. cùm in. c. non debet. de consang. & affinit. Non debet (*inquit*) reprehensibile iudicari, si secundùm varietatē temporum, statuta quandoq; varientur humana, præsertim cùm vrgēs necessitas, vel euidēs vtilitas id exposcit: quoniā ipse Deus ex his, quæ in veteri testamento statuerat, nonnulla mutauit in nouo. *Vnde gl. illa meritò à Bartolo, & ab alijs reputatur singularis in. l. 1. C. de legitim. tutorib. dum ait, quòd correcta ratione legis, dicitur correcta ipsa lex, de quo plura Canonistæ in. c. post translationem, de renuntiat. & Alexand. in. l. 1. col. 3. ff. solu. matrimonio. Sed iam iterum eandem rem alio modo cōsideremus. Circa quodcunq; tres esse artes, vtentem, facientē,* 36

& imitantem, Plato lib. 10. de Repub. docuit. Virtutem autem, pulchritudinem, et rectitudinem cuiusque instrumenti animalis, & actionis, non ad aliud referri dicit, quàm ad usum, cuius gratia quodcunque est factum, vel genitum. Tibicen igitur ad quem utendi ars pertinet, de aptis, & ineptis tibijs, utpote is qui artem intelligit, pronũciat, nec fallitur. Huic tradẽti, quæ ad usum aptissima sunt, si effector tibiarum fidem præstet, eas quales oportet facit. Imitatores autem, seu pictores, opinione solummodo, nulla intelligentia ducuntur: unde iocus quidam ferè eorum ars est, non res seria. Idem in ea re, quam declarare paramus, euenire facilè nunc quisque intelliget. Est nanque ius per se sumptum, prout in se virtutes, & earum usus continet, ars boni, & æqui, perpetua, immobilis, sempiterna, non opinionibus, sed veritate, & natura constans, quæ neq; inflecti gratia, neque perfringi potentia, neque adulterari pecunia potest: quam qui didicerint, eiq; fidem dederint, nunquã aberrabunt, neque aliter, quàm decet iuris professores, respondebunt. Quòd si aliquando videmus non rectè aliquid statuere eos, qui consuluntur, nõ iuris vitio, aut huius artis culpa id accidere dicendum

dum est: sed eos, qui id statuant esse ius, quod iniquum esset iudicare, non iuris numerare peritos, sed præstigiatores, impostores, & imitatores falsos appellare conuenit. Similiterq́, si contra patronorum dicta, & responsa aliquando iudicatur: si perperam, non iurisprudentia, sed iudices potius improbi, & iniqui vituperandi: sin rectè, id fuit ius quod iudicatum est, illi verò non iurisperiti, sed stulti homines, & ignari. Atque hoc illud est, quod à Platone lib. 1. de Repub. dicitur, arti nullum errorem inesse, & paulò ante dum ait, nullus artifex peccat: ex eo nempe quod quisquis, dum peccat, deficiente illius artis scientia peccat, in quo iã sanè nõ est artifex. Cuius meritò quis nos sa- 37
cerdotes appellet. *Nihil necesse est in horũ verborum explicatione diutiùs nos immorari: quæ autem ab antiquioribus dicuntur, nihil faciunt ad rem. Baldus ait, opponitur, & videtur, quòd doctores non sunt sacerdotes, quia sacris ordinibus nõ sunt insigniti. Solutio, inquit ille, sacerdotiũ aliud spirituale, & sic loquitur contrariũ: aliud temporale, & sic loquitur hic. Accursius ex eo iuris professores sacerdotes dici credit, quia sicut sacerdos ius cuiq́ tribuit, in danda pœnitentia, ita legum*

professor in iudicando. Meliùs profectò, quantum ego sentio, recentiores, è quibus, ob id venerandos illos Iurisconsultos sacerdotes dictos, firmat Budæus, quòd omni genere literarum instructißimi, gratuitam, non quæstuariam iurisprudentiam exercentes, in publicum quotidiè prodeuntes, vnicuiq; ciuiũ se consulendos, antiquo instituto præbebant: & responsa boni, & æqui plena reddebant, candidißimæ virtuti iustitiæ consecrati, quemadmodum singulis dijs sui erant consecrati sacerdotes, qui de futuris, atque agendis, consulentibus responsa darent. Roscius lib. 1. memorabilium cap. 10. hæc explicans verba, Quemadmodũ (inquit) sui singulis dijs consecrati erant sacerdotes, ita iurisperiti Themiti deæ, quæ credita est ius, fasque & iustitiam custodire: aut Dicæ, quæ dea iudiciorum, seu præses dicta est ob id Græcè, quòd lites, et contentiones dirimat. Nam & eius deæ diaconi, & ministri iudices dicebantur, quasi litium diremptores. Hotomanus in lib. de optimo genere interpretandi, hinc, ait, Iurisconsultos iustitiæ sacerdotes appellari videmus, quippe qui iustitiæ deæ oracula, & responsa consulentibus enuntiẽt. Sic enim sensisse Vlp. mihi quidem dubium videri nõ potest,

ta-

tametsi longè aliter verba ipsius ab eruditissimis quibusque vulgò intelligantur. Sic autem & legendum, & interpungendum esse locum existimo. Ius est à iustitia appellatum (nã vt eleganter Celsus definit, ius est ars boni & æqui) cuius merito nos quis sacerdotes appellet. *Vt vox, cuius, non ad ius, sed ad iustitiæ deæ nomen referatur. Cùm satis constet non artis alicuius, sed deorũ sacerdotes dici consueuisse. Horum ego interpretum explicationem verbis iurisconsulti egregiè conuenire, vel ex his quæ sequuntur, mihi libens persuadeo, Ea sunt.* Iustitiam namq; colimus, boni, & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo separãtes, licitum ab illicito discernẽtes.
38 *Quæ verba, sicut definitionẽ iuris, de æquitate plerique intelligũt, summũ ius mitigãte. Quod ego, quo posit stare modo, nõ video. Primum, quia æquitas aut amplior, et augustior est q̃ ius, vel cõtra. Si augustior est æquitas iure, qui fieri potest, vt ius æquitatis ars rectè dicatur: quãdoquidẽ æquitas ius corrigit, emẽdat, et interpretatur: cõuenientius tũc diceretur, æquitatẽ iuris artem esse. Si verò æquitas sub iure, tanq̃ species sub genere cõtinetur. Peccauit ĩ diffinitione iuris Celsus quã doquidẽ ius gñrali ter*

ter ſumptum,& rigorem, & æquitatem continet: ſeueritatiſque nonminus, quàm facilitatis artem ius eſſe,dicere oporteret. Deinde ſi vt Salomonio & Connano placet, æquitas ſcripto contineri non poteſt: ſed cùm primum quod æquũ eſt lege,vel ſtatuto diſponitur,nomẽ æquitatis amittit,vocaturq; ius legitimum, deridendus certè eſt Iuriſconſultus, qui earum rerum eſſe artem ius dixerit, quæ nullo iure continentur. Quòd ſi dixerint iuris vocabulũ generale eſſe, cuius ſpecies, æquitatem, atque ius legitimũ, Salomonius atq; Connanus aßignant: in hac ſententia triplex latet morbus. Primus,quòd de ea re, quam ipſi incertam fatentur, artem dicant eſſe. Secundus, quòd cùm ius generaliter ſumptum,hic diffiniri affirmẽt, atque illud duas continere ſpecies dicant, turpiter labi ſinunt iuriſconſultum, dum ex duabus generis partibus, vnam volunt in definitione prӕteritam. Tertius, ſi quo fateri modo cogeremur, ex his duabus iuris partibus,vnam tantum intellexiſſe Celſum, de ſcripto & certo iure, non de æquitate hîc agi dicendũ eſſet: cùm paulò poſt idem Vlpianus, ad partes huius artis & definitionis deueniens, huius dicat ſtudij duas eſſe poſitiones, publicum, & priuatum,

quibus

quibus omnia iura diuina & humana, scripta & non scripta continentur. Sed nolo hac in re diutiùs esse molestus. Hoc meum hac in re iudicium nemi nem sequi cogo, nisi probauerit: si quoddam aliud est suum, vel alterius cuiuspiam, quod sibi similius veri videatur, stet illi, per me libenter assentior. Neque enim quicquam tam mordicus asseuero, maximè cùm ipsum verum tam in occulto lateat, quin iudicem aliud aliàs mihi posse videri. Iam 39
quid sit licitum ab illicito discernere, vno verbo monstremus, vt deinceps ad reliqua veniamus. Id egregiè ostendisse, vt pleraque omnia, Ciceronem, in oratione pro Lucio Cornelio Balbo existimo, dũ inquit: quid ait accusator fecisse Pompeium, quod ei facere non licuerit, quod grauius est, quàm si id factum ab eo diceret, quod non oportuisset. Est enim aliquid quod non oporteat, etiam si licet: Quicquid verò non licet, etiam non oportet. Hæc ille: quasi diceret id solummodò nobis licere, quod decorè, moderatè, modestè, continenter, temperanterque possimus. Si quicquam sit huic talium virtutum choro contrarium, id illicitum eße, quòd si illicitum, inutile omninò esse existimandum. Illud notandum est, quod ait, Iustitiam namque cõ-

limus, boni & æqui notitiam profitemur.

40 *Quibus docemur, iuris ac legum professoribus in primis necesse esse vt virtutes, & earum partes rectè norint, cùm sint illæ principia, & fontes, vndè æqui & iniqui, liciti & illiciti haurienda natura sit. Vndè non indoctè Lucas de Penna in.l.1.C.de metropol.lib. 11. tradit, virtutum materiam scribere, ad simplicium iuristarum eruditionem, vtilius esse, quàm repetere.l.Gallus. Quod si fieret, nõ illud certè eueniret, quod videmus sæpè facere interpretes, vnius incertæ (ne dicam falsæ) conclusionis occasione, innumera annectere, quæ nulli, vel mediocriter erudito, probari possunt. Vbi enim principium ignotum ponitur, finis autem, & media ex ignoto tracta inuicem connectuntur, inde collectam assertionem quonam pacto scientiam nominabimus?*

De ratione præmij, & pœnæ.
LIBER V.

1 BOnos nõ solùm metu pœnarum, verùm præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes. *Duo præcipuè sunt, quæ ex his verbis solent deduci. Primum est, ex eo iurisprudentiam reliquis omnibus facultatibus longè præcellere,*

cellere, quòd eò tendat, vt boni omnes efficiamur. Quantò igitur iustitia reliquis virtutibus sit nobilior, tantò & ius cæteris artibus præstare. Qua de re Fortunij in tractatu de vltimo fine, oratio, nihil prætereūtis eorum, quæ pro hac causa dici possunt, me mouet, ne diutiùs de ipsa disputē. Illa verò de- 2
ridenda contentio est, quæ plerosq; leguleiorum angit, atq; fatigat, sint ne Iurisperiti Medicis præferendi. Ac sanè Medicinæ professores legum doctoribus esse præferendos, probari posse videbatur hoc pacto. Res omnes quæ fiunt, quæ futuræ, quæq; factæ sunt, vel natura, vel fortuna, vel arte fieri, inter philosophos constat. Maxima verò quæq; atq; pulcherrima à natura, & fortuna fiunt. Ars autē, accepta à natura magnorum, primorumque operum generatione, fingit, efficitque minora omnia, quæ artificiosa ab omnibus appellantur. Si quem
verò naturæ & fortunæ nomina perturbant, sciat 3
naturam, vt suprà in definitione iustitiæ docuimus, esse summi Dei voluntatem, qua omnia principia, ac simplices qualitates, quæque ex eis sunt, creata esse, omnes credimus, & fatemur. Fortunam verò obscuram esse causam, docent Plato, Seneca, atque Diuus Augustinus

lib. 1.

lib. I. retracta. cap. I. & Cicero in Topicis ad Trebatium. Cùm nihil, inquit, sine causa fiat, hoc ipsum est fortuna, euentus, obscura causa, quæ latenter efficitur. Quam etiam sententiam lib. I. Academicarum quæstionum cōfirmauit. Quòd si sic est, eas artes excellere, præhabendasque cæteris esse, quæ potiùs naturam imitantur, magisque vim suam cum natura communicant, negari non potest. Sed ciuilis disciplina, parua quadam parte cum natura, magna verò cum arte concurrit, ergò iurisprudentia, vel agricultura, non solùm medicina est præferenda. Verùm non est cur de re tam aperta, plura verba faciamus. Ex ijs quæ suprà tradidimus satis cōstat, iustitiam, temperātiam, æquitatem, bonitatem, reliquasque virtutes, homini multò magis secundū naturā esse, quàm vires, diuitias, pulchritudinem, sanitatē, & reliqua quæ vulgò putantur bona. Quòd si quis mores instruere, & ciuitatis & singulorū actus componere, moderari cupiditatibus, cohibere appetitus, multò excellentioris negaret esse facultatis, quàm de corruptis humorib⁹, & atra bile agere, is vel ab ipsis medicis desperatus, ad agnatos & gentiles esset deducendus. Illud magis ad rem, finem iurisprudentiæ

 esse

esse, bonos efficere ciues, media autem, siue instrumenta, quibus efficitur, præmia esse, et pœnas: vt dicitur in l. & virtutem. C. de stat. & imaginibus, et in Clem. cupiẽtes, de pœnis, et optimè docet Arist. lib. 3. Ethic. c. 1. et. 5. & author est Cicer. lib. vnico epistolarum ad Brutũ. Solõ, qui et sapientißimus fuit ex septem, & legum scriptor solus ex septem, Rempub. duabus rebus contineri dixit, præmio, & pœna, de quibus nobis pauca dicẽda sunt: illud verò sciendum, s. potißimam harũ partium esse, præmijs afficere bonos, quoniam hãc partem iustitia per se intendit. Punit autem malos ad finem solũmodo præmiationis bonorum, scilicet, vt boni tutiùs poßint viuere, timore malorũ sublato, vt Plato lib. 9. de legib. docet, dicens, legumlatoris finem esse, quacunq; id ratione fiat, ciues bonos, beatosq; efficere: punire autem malos, neceßitatem potiùs esse, quàm voluntatem. Aptè etiam, hoc idem nos docet Ioann. 22. in extrauagant. titul. de pœnis, dũ ait, Dierum crescente malitia videmus mundum in deteriora iugiter prolabi: sic hominum mentes assueta deprauãte nequitia, malis paßim cumulum superaddi, vt & boni qui aliâs odirent delinquere virtutis amore, interdum

terdum cum peruersis admixti, concurrere
cum illis in illicitis habeant, & in apertã ma-
litiam prosilire. Est enim compescenda ma-
lorum audacia, vt saltem pœnę formidine re
trahantur à noxijs: sicq; boni sectando virtu-
tem meliores effecti, non cogantur cum illis
5 perire. *Quæ quidem vniuersa paulò nos concida*
mus minutiùs. Sunt quæ à nobis fieri possunt offi-
cia duplici considerãda modo: aut enim sunt pu-
ræ virtutis opera, aut ex eo egregia nominantur,
quod in Reipu. vel alicuius commodum facta fue
6 *rint. Quòd ad primum attinet, quisquis siue à*
principio summi boni conceperit imaginem, quam
sequatur, vltroq; appetat, siue fortè intelligens se
in deligendo genere vitæ errasse, accensus repentè
amore melioris propositi, faciendam morum, insti
tutionumq; mutationem censeat, virtutẽ propter
seipsam amplexatur: non vllo præmio, vtilitate,
aut emolumento ductus, quòd ab hominibus dari
possit. Expectans namq; res, & fructuosas, & sem
piternas, contentus degit rebus suis, nulla re egẽs,
nihil sibi deesse sentiens, nihil requirens ad beatè
viuẽdum. Quod tamen, non, ita accipiendum est,
quasi nullum bonis, etiam in hac vita propositum
præ-

præmium sit, virtutis atque iustitiæ. Illud potius sciendum, vendicare quoque sibi hanc curam Deum, vt sacra mandata custodientibus, cælum demittat tempestiuas pluuias, terraque fundat prouentus frugum omnis generis (vt in Deuter. c.11. & Leuit. c.26. promittitur) ne mentis cogitationes, & manuum conatus impediãtur, quominùs gnauiter se gerant in serijs studijs: frui præterea bonos viros interioribus iustitiæ præmijs, quibus cogitari in vita nihil possit vtilius, aut honestius: ea sunt excelsitas animi primum, quæ quicquid humanum, corruptibileq́ est contemnunt: in corporeas, intelligibilesq́ res, semotis sensibus, vt ministris brutæ partis animæ, mente verò & ratione in consilium adhibitis, considerantes. Deinde gaudiũ replens tranquillitate, ac pace totã animam, lætam innocentibus actionibus cum virtute coniunctis, etiam si nulla voluptas accedat. Postremò Dei contemplatio: vbi enim purgatus quisquã affectibus, tota anima, tota mente, totis viribus Deũ quærit, miseratur sine dubio misericors pater, neq́ negat sui contẽplandi copiã, quantũ humana natura capax est diuini mysterij, videlicet, vt agnoscat, præ omnibus Deũ verũ, cæli, mundiq́ opifi-

opificem, rerum omnium conditorem, hominũ parentem benignißimum, & quem misit Iesum Christum diligendum, verendum, & obseruandum esse. Quem optimum, ac sanctißimum statum, vbi semel animus est consecutus, quasi gubernator in puppi ad clauum sedeat, cursum rerum humanarum modestè, prudenterq; moderatur: impensè cu

7 *piens dissolui tandem, & esse cũ Christo. Ex quibus illud iam apparet, non esse cur de hac re Platonem & Arist. pugnare inuicem suspicemur. Dũ enim Arist. in Metaph. & in Ethic. ait, posse nos ad felicitatẽ speculatiuam in hac vita peruenire, licet in. 3. de anima, nullam de hac re firmarit sententiam, intelligendum est Arist. in hac quaestione nullum de vita aeterna, fruitioneque Dei, verbum fecisse. Sed dum vitam speculatiuam, felicitatem appellat, reliqua omnia, quae in vita sunt, quaeq; fieri possunt, considerat: quae omnia si vitae speculatiuae comparentur, vilescunt omninò, nec assis facienda sunt. Plato verò in lib. de Repu. & lib. 10. de legib. & in Philebo, summum bonum esse profitetur, primam rerum omnium causam, purissimum bonitatis & pulchritudinis fontem contemplari. Quod in Phaedone fieri non posse ait, in hac*

vita,

vita, ex eo quòd vera gaudia, immortales scientiæ & bonitatis diuitiæ nobis sint in cœlo reconditæ. Quibus vt idem ait in Symposio, post mortẽ, intellectus contemplatione, fruitioneq; voluntatis suauißimè vtemur. Quam rem dum Plato considerat, & rimatur, nihil mirum si voluptates omnes etiam sapientiæ & speculationis, quæ in hac vita homini possunt cõtingere, spernat prorsus, & vilipendat. Altera nostrarum operationum pars, quæ 8
ex eo officij nomen sortita est, quòd vel in reipub. vel in alicuius priuati commodum et vtilitatem cedat, plerunq; non tam sua vi, quam emolumento captans aliquo, nos trahit ad sese. Unde necesse est diuersa proponi præmia, quibus inescati iuuenes, qui bellicam laudẽ sequuntur, strenuè pugnent fortiterq; hostem, nullo metu adoriantur: qui vero togati rempub. sunt gubernaturi, à sapientiæ & literarum studio, nullo tempore aut otio abstrahantur, voluptate auocẽtur, aut somno retardentur. Qua in re persona facientis, beneficij vis, præmij genus, & publicæ facultates, quid cuiq; debeatur, quidq; sit illi tribuendum, ostendunt. De quibus nulla potest tradi regula certa, cum euentu & occasione, nõ perpetuo ordine iudicentur: quòd ve-

rò res patitur optimè à iuriſconſultis digeſtū eſt. Nec deſunt apud eos innumera præmiorum genera bonis & in pace, & in bello viris propoſita, quæ non vna aut altera lege, ſed innumeris ferè titulis complectuntur lib. 10. C. & alibi de ſtatuis & imaginib. de captiuis & poſtlimi. reuerſ. de re militari. De caſtrenſi pecul. de priuileg. veteranorum, de decurionibus, de muneribus & honoribus, de iure immunitatis, quæ omnia tempore & circunſtantijs metienda ſunt, de quibus Cicero lib. 2 de inuentione, in hanc ferme ſententiam ſcripſit. Ratio præ
9 mij diſtribuitur in beneficia, hominem, præmij genus, & facultates. Beneficia autem quæruntur ex ſua vi, magna ſint, an parua, facilia, an difficilia, ſingularia, an vulgaria. Ex tēpore, ſi cùm indigeremus, cùm cæteri nō poſſent: cum ſpes deſeruiſſet, collata ſunt. Ex animo, ſi non ſui commodi cauſa, ſed vt opitularetur, fecit. Ex cauſa, ſi nō fortuna ſed induſtria beneficium collatum eſt, vel ſi induſtriæ fortuna obſtiterit. In homine verò cōſideratur quibus rationibus vixerit, quid ſumptus aut labo ris inſumpſerit, ſi quid aliquando tale fecerit, nū alieni laboris, aut diuinæ bonitatis præmium ſibi poſtulet, num aliquando ipſe talem ob cauſam
præmium

præmium alicui negauerit, ſatisne pro eo quod fecerit honos habitus ſit, an neceſſe fuerit ei facere quod fecit, an ſit id factum, quod ni feciſſet, pœnam mereretur, non quia fecit præmiũ: num ante tempus præmium petat, num quo ſuppliciũ vitet, præmium poſtulet. In præmij genere attenditur quid, quantum, & quamobrem poſtuletur, quo & quãto quæq; res præmio digna ſit, quibus hominibus, et quibus de rebus talis honos ſolitus ſit haberi, ne is honos nimis peruagetur. Facultates poſtremò, cùm aliquod præmium pecuniarium poſtulatur, inquirendæ, videndumq; copia ne ſit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria. Quam eandem rationem facilè nos ad diſtributionem pœnarũ tranſferre poſſemus. Quanuis enim ferè omnibus, quæ cõmitti poſſunt criminibus, legibus ſtatuta ſit certa pœna, ſunt tamen quamplurimæ cauſæ, quibus aut differri, aut minui, aut etiã tolli poſſit omnino. Quapropter rectè ſcriptum eſt in. l. hodie. ff. de pœnis, pœnas hodie eſſe arbitrarias, non quòd ad libitũ poſſit iudex nocentes homines impunitos relinquere, ſed quòd ex cauſis quæ incidunt, minuere, augere ue poſſit à lege pœnam impoſitam, vt probatur in l. & ſi ſeuerior. C. de his qui not. infam. & in. l. quid

ergo §.pœna grauior.ff.eo.tit.& in.l.1.C. de desertorib. libr.12. Quod tamen, scilicet crimini obnoxijs parcere, proprium principis munus est in iudicijs. Namq; probari vix potest hoc genus: siquidẽ concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum vindex esse debet, vt ignoscat impetrare. Cum iudicem clementiorem lege esse non oporteat, auth. de iudicibus.§.oportet, cumq; sit minister legis; & iuret omnia secũdùm legem agere, auth.hodie.C. de iudic. non debet legem à qua ius & imperium habet, in aliquo violare.l.1.ff.à quib. appell.nõ lic. & c.si omnia.6.q.1.l.2.ff.de exhib.reis.l. qui Romæ.ff.de verb.oblig.& l.4.§.si quis.ff. de re iudic. Quæ tamen ita accipienda sunt, nisi subsit, vt modo dicebam, causa, qua vel consulto principe, vel si minus id necesse est, suo arbitrio, iudex legis seueritatem temperet. De causis postea dicemus: illud
11 *sciendum, in iudice requiri vt appareat causa, neque credi è republica fecisse illum, nisi indulgentiæ ratione manifestè probata. In principe verò an legitima præsumatur causa, quàm fieri potest breuiter, videamus. Ac sanè principis voluntatẽ iustam esse causam, vt vel iura soluãtur, ait glo. in l.relegati, quam sequitur Bart.ff.de pœn.Bald. in*

l.rescripta

l.rescripta Cinus,& alij.C.de precib.imperat o.offerendis. Abb.in.c.cum olim,& in.c.in causis de re iudica. Dominic.in.c.grandi de supplend. neglig. præla.in.6.& Anto.in.c.cũ inter de renũti Quin Bald.in.c.cum super de caus.poss. asserit, Papam atq; principem ex certa scientia, supra ius,& extra ius,& contra ius omnia posse. Ex quib.illa sequuntur:posse principes ad libitũ ius ciuile tollere, vt nonnulli tradunt. dd. in. c.proposuit de concessi præben.& in clem. 1. de immunita eccles. Similiterq; posse legitimare spuriũ in legitimæ prolis præiudicium Bald. scripsit in.c. dño guerrã,in tit.hic finitur lex Corradi,in vsibus feud. Imo etiã si iam filijs legitimis sit ius quæsitum post mortem patris, iamq; hæreditatem adierint,adhuc in eorum præiudicium spuriũ legitimari posse, Dinus cõsilio 22 & Paul.de Castro cõs.225.& Alex.de Imol.cõs. 2.col.6.volum.1.putauerunt.Ex eo nempe quòd vt Felin.ait in.c.quæ in ecclesiarum de constitu.semper iusta causa præsumitur in principe,etiã si non appareat. Atque hæc omnia non ita præteruolant illi,sed adeo dilatant, vt non mediocrem curam adhibeant,et diligentiã:quæ ego profectò,parcius vt dicam,dubia,incertaq; esse,mihi iam dudũ per

suasi. Quãuis enim princeps legibus solutus sit, tamen ut docet Casius in. l. princeps. ff. de legibus, non est absolutus à iustitia, quæ cuiq; tribuit, quod suũ est: imo tantò plus ei hæc est virtus necessaria, quã tò altior est suæ eminentiæ celsitudo. Quod verò quidam in. l. quo minus. ff. de flumi. aiunt, hãc communem sentẽtiam, scilicet in principe præsumi causam, procedere in his quæ sunt iuris positiui, in quibus ad libitum potest tollere, vel non tollere: in illis verò quæ sunt iuris naturalis, aut gentium, quibus nuda principis voluntate derogari non potest, præsumptam causam non sufficere, sed requiri, quòd sit vera & iusta, & expressa: adiunguntq; hãc opinionem tenere Abbatem in. d. c. quæ in ecclesiarũ, Bald. in. c. 1. de natura feud. & in. l. si testamentũ C. de Testamen. & Roman. cons. 352. vtrunque rectè dissoluitur. Nã primũ Abb. potius firmat cõtrarium: deinde quam pro se rationẽ allegant, non arbitror indistinctè verã, cùm doctè Panormitanus in. d. cap. quæ in ecclesiarũ & in. c. de multa scribat, vbi non subest legitima causa soluendi ius positiuũ, peccare principem illud violando: cùm meminisse eũ oporteret datam ei esse potestatẽ pascendi gregem, non turbandi, seu molestandi. Et ius quoq;

prin-

principē iura violare dicit dispensando, in l. quā in prouintia. ff. de ritu. nup. Quo fit, vt ad dispēsatio nem legitimā, requirat causam insignis text. in l. relegati. ff. de pæn. quodq; de summorum principū potestate dicitur, cum grano salis, hoc est, claue di scretionis, idest, rationis, non errante, intelligit glo. in c. quātæ de iure. iur. quā ibi canonistæ cōmendāt: præcipuè Bald. dicens verbum illud fixè tenēdum cordi, rectè vt ego censeo. Nā dicere, posse ius positiuū principē nulla causa soluere, idē est, ac si nullo iure, nulla ratione diceretur. Quidquā verò nulla ratione agere, vix est pecudis, nedū hominis. Deinde iā satis cōstat, ius naturale vel gentiū absq; causa, nec à principe mutari posse. l. quæris. ff. de natu. res. & in l. qui solidū. §. 1. ff. de leg. 2. & per Imol. in c. venientes de fil. presbitero, & in c. vnico de ætate et qualita. et in l. bonorū. C. qui admit. ergo cū ius positiuum & ciuile nō sit omnino diuersum, nec in totū recedat à iure naturali vel gentiū. l. ius ciuile ff. de iust. et iur. sed ab eodē fonte, quo et ius naturale deriuetur (iura enim per ora principū diuinitus promulgari in decretis patres tradiderunt) paulò minus principes, non subsistente cōtraria rōe, ad ob seruationē iuris positiui, quā naturalis, aut gentiū

 tenentur.

tenentur. Vnde illud euenit, vt facto in aliquē com promisso, vt secundū ius arbitretur, intelligatur secundum ius positiuum, nō gentium, naturaléue. Iudicē quoq; oportere secundū aquitatem iuris positiui procedere, non secundum aquitatē informatā à iure naturali, tradidere recentiores in.c. ex parte 2. de offi. deleg. Soci. in cons. 85. incipienti, viso cōpromisso. 1. part. & Card. cons. 144. Obligationem etiā ciuilē, per se solā, maioris esse efficaciæ, quā naturalem solam videmus. Ex naturali nanq; nō datur actio. l. iuris gentiū. §. igitur nuda. ff. de Pactis benè autem ex ciuili, vt ex obligatione literarum post biennium. Similiter q; possessio naturalis, sine ciuili, non sufficit ad præscribendum, benè autem ciuilis, Bart. in l. 1. ff. de acqui. posse. Vndè etiā in foro conscientiæ, ex simplici promissione nō roborata fidei interpositione, vel iuramēto, nō oritur obligatio, cuius impletio sit necessaria ad salutē, cap. literarum, de voto, & tenet Richardus de media villa, in. 4. senten. dist. in. 34. q. 3. & Felin. in.c. 1. de pact. Quorum omnium est ratio (vt dici solet) fundamentalis, quia cùm ius positiuū nō sit aliud, nisi specificatio naturalis rectitudinis expreßiua, magis congruit, & magis adaptatur actibus hominū,

 tanquam

anquã magis speciale. Vt enim Vlpia. lib. 1. institu. ait, ius ciuile est quod neq; in totũ à naturali vel gẽtium recedit, neq; per omnia ei seruit. Itaq; cũ aliquid addimus, vel detrahimus iuri cõmuni, propriũ, id est ciuile, efficimus. *Quare principem ferè ita religiosum esse decet erga ius ciuile, quã erga ius naturale vel gentiũ. Intelligo autẽ teneri eum ad obseruantiam iuris positiui, nõ vinculo ciuili & superioritatis, sicut obligamur inferiores. Siue enim ipse constituerit, se ipsum sibi non potest obligare, siue ab altero principe lata sit lex, par in parem non habet imperiũ. Sed dicimus teneri obseruare ius ciuile, eodem vinculo, quo obligatur, & constringitur à iure naturali vel gentiũ. Ex eo scilicet quòd ab eodem fonte, quo & prima iura deriuetur, rationeq; & æquitate stabiliatur: quibus manẽtibus, nulla est prĩcipi copia, quidquã inuita ratione mutãdi. Nec obstat quod à Theodosio & Valentiniano in l. rescripta. C. de precibus imp. offeren. dicitur, posse principem pœnas remitte re delinquentibus: nec additur, cum, vel sine causa, imo intelligunt ibi communiter doctores, posse, nulla existente occasione: afferentes illã esse exceptionem regulæ superioris, qua cauebatur ne iuri*

contraria

contraria impetraretur, quòd intelligitur sine causa. Ego verò potius crederem etiam post cōmissum delictū, quanuis pœna sit corporalis, nec veniat applicanda parti, non expedire sine legitima ratione illam totam remitti. Primùm quia quanuis singulares pœnæ, & earum quantitas sit iuris ciuilis, delicta tamen omnino impunita relinqui, iuri naturali aduersatur. Quinimo quod ad ipsam quantitatem punitionis pertinet: quandoquidē minister iustitiæ princeps dicitur, seruare æqualitatē inter ciues debet. Vndè vt omnibus remittere non esset clementiæ, ita & aliquibus nulla ratione, satis iustum non foret, quandoquidem iustitia virtus personam nō accipit, sed æqualitatem, paritatemq; inter omnes suo iure seruat. Rectè igitur illustrissime præses, vosq; illustres consiliarij cameræ, & senatores, humanitate seueritatem, seueritateq; humanitatem temperatis. Vt enim optimè Cicero ad Brutum, inquit, salutaris seueritas vincit inanem speciem clementiæ: meminiq; ipse cùm promultis qui sese mihi committebant, parentem precarer meū (fuit enim ille cameræ consiliarius Caroli quinti Romanorū Imperatoris) ab eo sæpe me audiuisse, facilitatem veniæ incentiuum esse delinquendi:

præmij, aut pænæ ratio continetur, duæ sunt partes: quarum alteram absolutam, alteram assumptiuã nominamus. Quæ inter se eo differunt, quòd absoluta non ut negotialis implicitè, et absconditè, sed patentius & expeditius, recti & nõ recti quæstionẽ continet. Item in absoluta quid iuris sit quæritur: in negotiali, quid iuris esse debeat. Postremò in absoluta quod legibus statutum est ius, notumq; omnibus quæritur: in assumptiua autem seu negotiali qualitate, ius efficitur sententia iudicis. De absoluta non est nostri muneris agere: patet enim quæ cuiq; delicto statuta sit pæna, multisq; id titulis cõ-
14 tinetur. Id sumimus inuestigandum, quibus causis ius id certum mutetur, quod ad assumptiuam pertinet: cuius partes sunt quatuor, comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio, in quibus siue facta puniãtur, siue dicta, siue scripta siue cõsilia, ex causa, persona, loco, tẽpore, qualitate, quãtitate, euentu sumẽdum ius esse, Claudius Saturninus iurisconsultus in l. 16. ff. de pænis, tam benè docuit, ut nihil supra. Nos quod instituer amus
15 prosequamur. Comparatio est cùm aliquod factũ quod per se ipsum non sit probandum, ex eo cuius id causa factũ est, defenditur. Cuius generis sunt

plurima

*plurima apud iurisconsultos exempla, ex quibus
pauca quædā proferemus. Si vel reus nimis sit gra
tiosus in ciuitate, vel iudex non tantæ authorita-
tis, vt delictum possit imposita à lege animaduer-
sione punire, melius esse mitiorem pænam impone-
re, quàm delinquentem impunitum relinquere, in
c. quidam cum bonorum, & in c. si ecclesia 23. q. 4.
disponitur. Qua in specie patet, iudicationem cōpa
ratiuam esse, cum pæna à lege statuta reus puniri
non posset, satiusne fuerit reum impunitum relin-
qui, an leuiori pæna plecti. Similiter in c. cōuenien
tibus. 1. q. 7. & in c. vltim. de diuortijs, & in c. vl-
tim. qui filij sint leg. si ea sit cōditio peccantis, vt eo
dimisso alij ad fidem, vel ad melioris vitæ frugem
faciliùs trahantur: mitigandam & si necesse sit,
relaxandam pænam, dicitur, constatq; iudicationē
comparatiuam esse. Nec aliter in l. ad bestias. ff. de* 16
*pæn. si communem doctorū sententiam sequamur,
iudicatio est comparatiua. Conferuntur enim inter
se delictum, propter quod suppliciū vltimum me-
rebatur reus, & vt ab eis dicitur, excellentia in ar
te, qua reipub. deseruit. Quia verò huic rei subtili
ter ab aliquibus contradicitur, libet parumper cir-
ca intellectū illius legis versari, cuius sunt verba:*

Ad

Ad bestias damnatos fauore populi præses dimittere non debet, sed si eius roboris, vel artificij sint, vt dignè populo Romano exhiberi possint, principem consulere debet. *Interpretes dum, exhiberi, id est, per gratiā relaxari exponunt, ad damnatos verbum referēdo, annotandum existimant. Excellenti in arte decapitando parcendum esse, si valde sit vtilis reipub. And. vero Alcia. c. 28. 2. parergon. & Iuan. Cora. de iure ciuili in artem redigendo. 4. parte, cap. 18. dum hanc legem nouiter ac subtiliter intelligunt, à Doctoribus non verè expositam affirmant, nihil hic de minori pœna imponenda agi asseuerando. Dūq; sequuntur communem verbi, exhibendi, interpretationē, scilicet palā facere, vt in l. 2. ff. ad exhibēd. ꝓpriè extra secretū habere, vt apud Vlpi. in l. quod. & lex Fauia. ff. de lib. homi. exhib. præsidibus onus imponunt, vt si damnatos viderint, eius esse roboris & artificij, vt in spectaculis, quæ Romæ fiunt, oculos spectatorum morari possint, principem consulant, an Romam velit damnatos mitti, vt bestijs subijciātur, in populi Romani muneribus. Mihi communis illa interpretatio non displicet, & ad hoc responsum pertinere censeo, nō tamen eo modo*

quo glossographi, exponere namque, exhiberi, id est, per gratiam relaxari, nec recte fieri puto, nec id antiquorum authorum authoritate nititur, meritoq; credo in hac re illos ab Alcia. reprehensos, qui eadem hæc quæ nunc acrius accusat, alibi idem ipse defendit lib. 2. de verb. sig. col. 15. dicens, si ex delicto ad bestias damnatus, propter singulare artificij scientiā, ad preces populi ex indulgentia principis poterit veniam consequi. Quā sententiā nullo alio iure probat, nulla alia ratione cōfirmat, nisi authoritate legis ad bestias. ff. de pæn. Neque me mouet, dānatos à proconsulibus Romā solere mitti vt bestijs subijcerentur, vt apparet ex Cicerone in. L. Pisone, prope finē, dum ait: quòd populari illi sacerdoti sexcentos ad bestias amicos, sociosq; misisti. Ego enim hoc loco verbū, exhiberi, nō ad dānatos, sed ad robur potius & artificiū refero. Quod non solum ad industriā cōgrediendi cū bellius extenditur, sed & solertiā ad quamcūq; rem peragēdam ac modū cōprehēdit, vt ibi omne artificiū per exercitiū suscipit incrementū. l. legatis. §. ornatricibus. ff. de leg. 3. Quin et ludi literarij magister artificis venit appellatione. duo societatē coierūt *inquit Pau. in. l. duo. ff. pro socio.* vt grāmaticā docerēt, et

quod

quod ex eo artificio quæstus fecissent, cõmune eorũ esset. *Est igitur huius legis mẽs & sententia, ad bestias damnatos populo intercedẽte non dimittẽdos, sed si eius roboris vel artific ij sunt, damnati inquam, vt dignè possint, scilicet robur & artificium eorũ Romanis exhiberi, princeps est consulendus: non vt ad tam longum supplicium trahãtur, sed potiùs vt insigni robore atq; artificio, Populo Romano inseruiãt. Simile est quòd Vlpianus ait in.l. sed & reprobari.§. amplius & illud, versic. valde tamen, quod & ibi notat Bald.ff. de excussa.tut. eum qui in propria patria docet, aut medicatur, si ex numero sit, à tutela excusari & sic à cateris muneribus. Quem text. ad hanc sententiã commendat Fortunius in.l.1.col.17.num.49.ff. de ius. & iur. Vulgaris est Paridis Putei de syndicatu.*
17 *§. an si iudex, sententia, vltimo supplicio damnatũ meretrici petenti eum in virum, concedi oportere, ni de iure, saltẽ de cõsuetudine, secũdum Iacob de vellouiso in pract. crimi. tit. de lenonibus, et Guliel mi Benedict. in repetitione. c. Raynutius in parte, qui cum alia matrimonium contrahens, nume. 49. & in part. mortuo testatore, in primo, nu. 269. Chassanæus, in cõsuetudi. Burgund. rub.1. §. 5. & Didac.*

Didac. à Couarruuias in epit. lib. 4. decretalium 2. parte principali. c. 3. §. 4. num. 17. Suffragantur etiã quæ tradit Imol. in. c. quæris de ætate & qual. vbi cùm deberent ab ecclesia deijci nõnulli clerici, propter crimen occultum, vel manifestũ secundũ Antoniũ: si tamen aliàs fuerint valde vtiles ecclesiæ, vt quia diuites, potentes, vel artificiosi secun- Abbatẽ, Hostiẽsem, & Ioan. Andr. dispensatur cum eis, vt beneficium obtinere possint: quod notãt ibi Hostiensis Abb. Ioan. Andr. Ant. & cõmuniter. dd. & ne morer, lege Regia, tit. 32. de los perdones. p. 7. apertè præd. sententia comprobata est, vt ibi Gregor. Lopez animaduertit. Oportet tamẽ quod sit valde doctus & peritus, vt in. d. l. sed & reprobari, dicitur: vel quod eius generis artifice egeat ciuitas, vt notatur in. d. c. quæris. Neq; licet sæpe peccati veniam concedere: peccati enim incẽtiuum esset indulgentiæ facilitas. Quãdo autem dicatur adesse reipub. vtilitas, est glo. vt dici solet, magistra, in summa, in parte quæritur. 74. distin. An verò damnatus talis sit, cuius robur & artificium possint dignè populo Romano exhiberi, videtur hoc relinqui arbitrio iudicis consulto principe. Nam cũ in hac lege de damnatis iam loqua-

I tur

tur iuriſconſultus, ſententiam diffinitiuã ſolum principem reuocare poſſe, probatur in.l.1.§.ſi quis vltrò.ff.de quæſtio. Si igitur ſumma huius partis cõcluſio, in relaxandis, differẽdisue, ſeu augẽdis à iudice, vel etiam à principe pœnis, cõparari neceſſe eſſe inter ſe, perſonam rei, qualitatem negotij, atq; abſolutionis, vel condemnationis cauſam, vt ſecũdum rei geſtæ adiũcta, vel leui iure, vel dura ſeueritate vtatur. Sequitur relatio criminis, cum reus
18 *id quod arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum peccato, iure feciſſe demonſtrat: ſunt huius ſtatus multa in legibus diuinis, humaniſq; exempla. Ex quibus ſicut in comparatione fecimus, pauca proferemus, vt appareat quanta ſit relationis vis, non ſolum ad leniendam pœnam, ſed omnino abolendam culpam. Petrus dum Ananiam cum Sapphira vxore ſua mentientes morti increpando tradidit. Vt.c.5.actuũ legitur, & .23.q.8.cap. Petrus, non ne crimen in mortuos transtulit? Ecce inquit, ſcriptura. Nu.c.25.* Vnus de filijs Iſrael intrauit ad ſcortũ Madianitidẽ, vidente Moyſe, & omni turba filiorum Iſrael, qui flebant ante fores tabernaculi: quod cũ vidiſſet Phinees filius Eleazari, filij Aarõ ſacerdotis, ſurrexit

rexit de medio multitudinis, & arrepto pugione, ingressus est post virum Israelitem in lupanar, & perfodit ambos simul, virum scilicet, & mulierē in locis genitalibus. *Credimusne peccasse Phineem? an translatione criminis in peccatum Zambri, ita enim dicebatur qui occisus est, liberari?* dixitq́; , *inquit*, dominus ad Moysem, Phinees filius Eleazari, filij Aaron sacerdotis, auertit iram meam à filijs Israel, quia zelo meo commotus est contra eos: idcirco loquere ad eum, ecce do ei pacem fœderis mei, & erit tam ipsi, quā semini eius pactum sacerdotij sempiternum, quia zelatus est pro Deo suo, & expiauit scelus filiorū Israel. *Nō sunt igitur homicidæ censendi, qui non propriā quærentes vindictam, sed ecclesiæ diuino Zelo armantur, vt in. c. excommunicatorū. 23. q. 5. dicitur, & Hieronymus ad Riparium, vt in. c. legi. 23. q. 8. refertur.* legi, *ait*, Syromasten Phinees, authoritatē Heliæ, zelum Simonis Chananæi, Petri seueritatē, Ananiā & Sapphirā trucidātis, Pauliq́; cōstātiam, qui Elymā magū vijs dn̄i resistētē, æterna cęcitate damnauit. Non est igitur crudelitas, crimina pro deo punire, sed pietas.

Ex quibus omnibus rectè illud sequitur, quod eodem proposito docet Diuus Chrysostomus super Math. vt refertur in. c. occidit. 23. q. 8. non solùm respicienda opera, sed tempus, causam, voluntatem, personarum quoq; differentiam & quanta cunq; alia ipsis operibus acciderint, diligentissimè inquirenda, vt statuta pœna pro qualitate rerum

19 *crescat vel minuatur. Remotio criminis est, cùm eius intentio facti, quod ab aduersario infertur, in aliũ, aut in aliud dimouetur: id fit bipartitò, nam tum causa, tum res ipsa remouetur. Causæ remotionis passim sese offerunt in iure exempla. Neq; est necesse vno aut altero ostendere, quantum remotio causæ, nõ in criminalibus tãtùm, sed et in cõtractibus possit, cùm ab hoc fonte bona pars legũ effluxerit. De eo per quem factum erit, de Pactis, de condictionibus ob causam, de obligationibus et actionibus. Remotio criminis in rem fit: cum id, quod datur crimini, negat, neque ad se, neque ad officium suum, reus pertinuisse, nec si quod in eo sit delictum, sibi attribui cõuenire. Differt autem hoc genus à superiore, quòd in illo oportuisse illud fieri, de quo accusatur, liquidò fatetur reus, sed alicui rei, aut homini causam tribuit, quæ parata volun-*

voluntati suæ fuerint impedimento. In hoc autem nihil necesse est, in quenquam culpam transferre, sed ostẽdere rem illam nihil ad se pertinuisse. Huc pertinẽt multa, quæ iure ciuili rectè cõstituta sunt: quale est legum ministros non debere legem examinare, rectè ne, an perperã à rege sit lata, sed illã, quando ita superiori placet, exequi. Similiterq; lictores, quanuis iniqua sententia damnatos, & virgis, & securi cædant, nullam iniuriam facere, neque pœnam mereri: iudicis munus esse, non eorũ, videre meritò ne sumatur vindicta. De timore præterea potentiæ, qui à principibus, à magistratibus, ab omnibus denique superioribus, incutitur subditis, deq; metu, vt appellant, reuerentiali, qui libertis à patrono, filijs à parentibus, vxoribus à maritis proponitur, multa multis in locis sunt à doctoribus tradita, quæ ad remotionẽ criminis omnia 20
pertinent. Concessio est per quam non factũ ipsum, inficiatur reus, sed vt ignoscatur ei petit: hæc diuiditur in purgationem & deprecationẽ. Purgatio est per quam eius qui accusatur, non factũ ipsum, sed volũtas defenditur: cuius partes sunt imprudẽtia, casus, necessitudo. Imprudẽtia est, cùm scisse aliquid, qui arguitur negatur, vt cùm Abimælech

rex Geraræ, mulierem nuptam ab viro abstulisse, accusatus, purgatione depellit intentionẽ, inquiẽs, ipse dixit mihi, soror mea est, & ipsa ait frater meus est. In simplicitate cordis mei, & mũditia manuũ mearum feci hoc. *Casus est cũ rem aliquam inopinatam demonstramus voluntati obstitisse. Vt si Tobias iunior parentibus moram increpantibus se excusset, recenseatq́, quæ sibi in itinere euenerint, qualiter ab immani pisce sit liberatus, dæmoniumq́ Asmodæum compescuerit, qui septẽ viros Saræ filiæ Raguelis occiderat: denique nuptias, precesq́ soceri voluntati obstitisse, quominus ante venerit, diceret. Necessitudo autem infertur cùm vi quadã reus, id quod fecerit, fecisse se ait: vt si accusati Mathathias, Iudasque Machabæus, quod sabbatum violent, asserant se necessitate coactos bellum iniisse. Similiterq́ Dauid necessitate dicat panes propositionis sibi, ac pueris suis ab Achimelech sumpsisse, quos non licebat ei edere, neque iis qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus: quod enim non est licitum in lege, necessitas facit licitum, vt in. c. quod non de regul. iur. & in. c. si nulla 23 quæst. 8. Horum autem trium, scilicet imprudentiæ, necessitatis & casus, persimilis tracta*

tio

tio est. Quare de imprudentia solùm, & qui igno-
rantia excusentur videamus: ob quam indulgeri 21
cernimus ebrietati in. l. omne delictum. §. per vi-
num. ff. de re militari, & in. c. sanè. & in. c. inebria-
uerũt. 15. quæst. 2. insaniæ, ac leuitati in. l. 1. (si quis
imp. maledix. furori, in. l. congruit, & in. l. diuus
Marcus. ff. de offic. Præs. simplicitati, in. c. scrip-
tura de consecra. dist. 2. rusticitati, in. l. si quis id
quod. ff. de iu. om. iud. & in. l. 2. ff. de in ius. voc. iu-
uentuti, in. l. auxilium. §. 2. ff. de qq. c. 1. de delict.
puer. c. vltimo de senten. excommunica. c. 2. de
apost. Vnde à comico dicitur, iniuriam adolescen-
tium accipiendam, & musitandam esse, & Sene-
ca de ira, à puero, vel à fœmina inferri posse negat
iniuriam. Quarum dispositionum ea potissimum
est ratio, quòd prædicti impulsione, non ratiocina-
tione peccasse cẽseantur. Est aũt impulsio, quæ sine
cogitatione, per quãdã affectionẽ animi, facere ali
quid hortatur: vt amor, iracundia, ægritudo, vino
lẽtia, et omnia ea, in quibus animus ita videtur affe
ctus, vt rẽ perspicere cũ cõsilio, et cura nõ possit. Ra
tiocinatio est diligẽs, & cõsiderata faciẽdi aliquid,
aut nõ faciẽdi, excogitatio. Itaq; non improbo quod
Marius Salomonius in. l. 1. in pri. ff. de iust. & iur.

æquitate receptã esse ait, Bal. opinionẽ in l. data opera. C. qui accusar, mitius cum eo agẽdum, qui fortuitò occidit, quàm qui consultò: licet lex indistinctè siccarium occidi iubeat. Per quam sentẽtiam Bartolom. Veronensis lib. cautelarum meminit, se iudicio liberasse quendã, qui noctu prætereũtem iactu per lasciuiam lapidis occiderat: iterumq; & sessorem, vt ipse ait, currentis æqui, qui inuitus hominem contriuerat. Simile quoq; illud, quod Castrẽsis in l. 1. ff. de legibus tradit, legi scilicet, quæ iubet homicidam capite plecti, nisi intra mensem cẽtum fisco persoluerit, locum nõ esse in eo, qui imprudens occidit. Et Bald. in l. quicunq;. C. de serui. fugitiu. regulare esse docet, legem, corporalem pænam infligentem, nisi dolo delictum committatur, cessare: & Stephanus Forcatulus in cupidine iurisperito, cap. 20. num. 10. de Hyacintho per imprudentiam à Phœbo interempto, talia homicidia, inquit, in publicis certaminibus ob virtutem factis contingentia, impunita sunt. l. qua actione. §. fina. ff. ad l. Aquil. Sed quia graue est hominem, vel casu occidisse, Græci ea voluntario exilio vindicabant: ad ibat exul sponte opulentißimum aliquem exteræ gentis hominem, ad expiandum facinus, vt versibus

sibus Homericis Claudius ostendit. l. aut facta. §. euentus. ff. de pæn. Diodorus lib. 5. narrat Peleum Eaci filium, qui disci iactu Phocū fratrem sustulerat, mox ab Actore rege purgatum fuisse. Quæ omnia ad imprudentiam facti pertinere videntur: quid autem de ignorantia iuris cēsendum sit, videamus. Glo. in. §. suspectus, inst. de suspe. tu. ait, omnes debent scire iura, exceptis paucis: mulieribus, & minoribus, & militibus, vt in. l. regula. ff. de iuris. et facti. ignoran. & in. l. leges. C. de legibus, & in. l. constitutus. C. de iur. & facti. ignoran. ergo si quis, inquit, ignorat, est in culpa lata: cùm lata culpa sit, ignorare quod omnes sciunt, vt in. l. latæ culpæ. ff. de verb. signi. Quod Ioan. Fab. atq; Ang. in d. §. suspectus, cēsent intelligendū de iuribus vulgaribus, & casibus qui frequenter accidunt, secus de alijs, dicētes, quòd si aliter intelligeretur, omnes de mundo essent in lata culpa: nam de imperatore solummodo, vel summo pōtifice præsumitur, quòd habeat omnia iura in scrinio pectoris, vt dicitur in l. omnium. C. de testamen. & in. c. 1. de constitu. lib. 6. Ego de hac re aliter sentio: ac primùm, text. in. l. regula. ff. de iuris et fact. ignor. nō probat quod glo. vult, imo è diuerso in prin. ait, quòd iuris ignorātia 22

cuique nocet, facti verò non nocet, & postmodum in versiculo, sed iuris, inquit, sed iuris ignorantiã non prodesse, Labeo ita accipiendum existimat, si iurisconsulti copiam haberet, vel sua prudẽtia instructus sit: vt cui facilè sit scire, ei detrimento sit iuris ignorantia, quod rarò accipiendum est. *Quod idẽ disponitur in l. in bonorum. ff. de bonorũ posse. titul gene. vbi dicit text.* in bonorũ possesionibus iuris ignorantia nõ prodest, quominus dies cedat. Satis est enim scire mortuũ esse, seq; proximũ cognatũ fuisse, copiamq; eorũ quos consuleret, habuisse. Scientiã enim non hanc accipi, quæ iuris prudentibus sit, sed eã, quã quis aut per se habeat, aut consulendo prudentiores, assequi potest. *Vnde probari posse videtur, cùm non omnes teneãtur scire iura, iuris ignorantiã tunc excusare, cùm non est copia consulendi iurisperitos. Nã si omnes scire iura tenerentur, quorsum darentur induciæ aliũ cõsulendi, cùm seipsum potius oporteret queq; consulere? Vnde nõ credo rectè dixisse glo. in. d. l. in bonorũ, licet eam ibi sequatur Bart. dũ ait, distinctionẽ, potuit, vel nõ potuit consulere peritiores, solum procedere, cùm de lucro captãdo agitur. Dein*

de

de quanuis verũ esset (quod ego non credo) omnes teneri scire iura, nõ inde benè infertur, ergo eorum ignorantia est lata culpa, cùm lata culpa sit, ignorare quod omnes sciũt. Aliud enim est ignorare quod omnes sciunt & intelligunt, aliud verò est nescire, quod omnes scire tenetur. Primum siquidẽ habet rem facti, & existẽtiã, quæ cũ sint apud omnes, vel maiorem partem, negligẽtissimi hominis est ea nescire: & cùm nolentibus etiã nobis, nec curantibus in nostrã notitiã veniant, asserẽti id se ignorare, nõ creditur: cùm potius malitiosa quædã simulatio et dolosa, affectataq; negligẽtia, quàm simplex ignorantia, præsumatur. Multò verò aliter in secundo, cùm ex ijs quæ scire nos oporteret, maiorem partem ignoremus, earumq; rerum ignorantia, & tolleretur, & excusabilis sit. Cùm igitur inter se sint diuersa, non ex eis inferre licet, vt in l. final. ff. de calumnia. & in l. Papinianus. ff. de minorib. disponitur. Quis enim sanæ mentis dicet, omnes homines iura omnia, et leges scire, et nosse debere, cùm id quàm paucis iuris professoribus, nihil aliud agentibus, magnis laboribus, et lucrubationibus, lõgũ post tẽpus contingat? Nunquã iudicio meo mercatori, artificiue, culpa reputabitur iuris ignorãtia, nec id. legum-

legumlatores sensisse arbitrabor, cùm distincta officia sint, & munera, in qualibet benè constitutare publica, vt in. l. 2. ff. de nundin. ex Platone lib. 2. de repub. dicitur: & quam quisq; nouit artem, pofitetur, & exercet, in ea errare, & labi culpam esse ait text. in. §. imperitū inst. de oblig. quæ ex delict. in his
23 *verò quæ nostri muneris nō sunt, peritiores consulere obligamur, vt latè per glo. in. l. iuris ignorātia. C. qui admitti. Quod secūdum Alex. ibi, intelligendū est, non solùm si periti erant in eodem loco, sed etiā in oppido vicino, quia secundū Bald. rustici, quemadmodū, vt ipse ait, vadunt ad nemus pro lignis, ita etiam debent ire pro consilijs, attenta loci vicinitate, arg. l. 4. §. si tam vicinum. ff. de dam. infe. & l. diuus. ff. de tutorib. & cura. dat. ab his, & quæ tradit Anton. in. c. 2. de constitu. Secus verò si is qui consulere debuisset peritiores, longè à ciuitate distaret, vel bellum prohiberet accessum: tunc enim excusaretur, quanuis non consuleret, vt est sententia Roma. in. l. si duo. ff. de acquirend. hæred. & faciunt notata per Ioannem Andream in capit. statutum de rescript. lib. 6. & per Abba. in. c. proposuisti, de probationibus. Quod intellige, nisi fides publica, seu saluus conductus haberi*

haberi

haberi possit, nam tunc bellum non excusaret, ut dispositum est in Rotæ decisionibus, titu. de dol. & contumac. & tradit Aret. cons. 16. Illud quoq. notandum, quod Bart. in. d. l. in bonorum scribit, dicēs 24
quòd qui consuluit peritiorem, debet ei credere, & si errauit, habet iustā erroris excusationem: quod intelligendum est primò, in personis quæ non tenentur, ut ipse Bart. ait, scire de per se. Nam si unus assessor petit consiliū ab alio, credendo cōsilio eius, non habet legitimam causam ignorantiæ, quia per se debet scire, & ideo imperitia sibi imputatur, ut in c. imperitia de reg. iuris lib. 6. & faciunt notata per Bart. in. l. si conuenerit & ibi Ang. ff. de re iudica. ubi plura per Alex. Secundò hanc Bart. doctrinam, tunc demum procedere dicunt doctores, quando cōsulti fuerint saltem duo, quia iura quæ de hac re disponunt, loquuntur in plurali, ut in. c. statutū de rescrip. in. 6. et notat Raphael. in. l. si duo ff. de adqui. hæred. dicens teneri consulere plures, & prudentiores, arg. l. utique. §. culpa. & ibi Ang. ff. de rei uēd. Quæ tamē ratio nō est semper uera, prædicta enim. l. regula. §. sed iuris, loquitur in singulari. Quapropter Roma. in. l. iuris ignorantia, dicebat, quòd aut plures erant in loco, & tunc procedit

cedit

cedit prima opinio, aut vnus tantùm, & tūc secus, arg. text. in auth. de non alien. §. quod autem, & quod notat Bart. in prooemio. ff. in fine principij, & in. l. 1. de ventre inspi. & in. l. 1. §. fin. ff. de verb. obliga. Tertiò declaratur prædicta doctrina, si doctor non imperitus, sed doctus consulatur, argumento. l. quod si nolit. §. si mancipium, cū glo. verb. medicum. ff. de ædil. ædi. Dicit tamē Ang. in. l. plagij. C. ad leg. Faui. de plag. quòd ille qui consuluit doctorem minus peritum, & damnosum cōsilium sequutus est, excusatur à dolo, non autem à temeritate, & culpa. Ad quorum comprobationem facit, quod Petrus de Ancharran. docuit, in clemen. ne Romani, in princi. de elect. & consi. 124. quòd habens pro se opinionem doctoris, excusatur ab expensis, quasi habeat iustam causam litigandi, & Bal. in. l. iuris. C. qui admi. asserit, quòd notarius, si de consilio sapientis, quæ minus decent, adscribat in testamento, nō tenetur de facto, quia excusatur credēdo sapienti. Anto. verò, in. c. fine, de dolo, & contumac. col. 10. limitat illam Ancharani sentētiam, si opinio doctoris esset contra communem doctrinam scribentium: de quo plura per Alex. in. l. fin. de re iud. & Imol. in. l. qui antè col. 2. de verb.

de verbo obliga. Ex quibus omnibus satis apertè videtur probari conclusio, ignorantiam iuris peccati veniam impetrare, neque teneri omnes scire iura: licet hac in re multipliciter ab Azone distinguatur, in summa de iuris & facti igno. dum ait, multò aliter in imprudentia iuris naturalis esse dispositum, quàm sit in ignorantia iuris ciuilis: prima nanque neminem excusat, secunda autem si agitur de damno euitando, non nocet, si verò de lucro captando, distinguitur, potuerit ne peritiores consulere, & tunc nocet, vel non potuerit, quo casu non obest. Præsumetur verò igno- 25
rantia iuris in dubio, nec ne? In facto proprio non præsumi verior sententia est, argumento. l. final. ff. pro suo, et. c. ab excommunicato de rescrip. Fallit tamen hæc regula, dum agitur de damno euitando, vt in. l. si post. ff. de iu. & fact. ig. Similiterque vbi est factum multum antiquum, nam ex longitudine temporis præsumitur obliuio, vt in. l. peregrè. ff. de acqui. posses. Nec nõ vbi factum esset flexiloquũ, & obscurũ, vt in. l. emptor. §. Lutius. ff. de pact. vel si fuisset explicatũ per procuratorẽ, vt docet glo. in. l. si res de leg. 2. Postremò si quis esset multis negotijs implicitus, quia tũc etiam

etiam in facto proprio ignorantiam præsumi, tradit Bart. in l. 2. §. quod obseruari. ff. de iuram. calum. Circa factum deinde alienum ignorantia regulariter præsumitur. l. verius. ff. de probat. nisi esset tale factum, vt quis illud scire teneretur, vt in l. quod te. ff. si cer. peta. Tunc enim præsumitur simulata ignorantia, non vera, vt in l. 1. §. 1. si quis ommis. caus. testam. vel vbi quid esset publicè gestum, vt tradit glo. in. c. 1. de postu. prælatorum, tūc enim nisi absens, infirmúsue, nemo excusatur, vt in l. is potest. ff. de adq. h ære. aut peregrinus, vt in l. 1. de decre. ab ord. fac. vel nisi quid factū esset à magnate, aut à nobili, quod à nemine ignorari voluit, Abb. in. c tuam de ordine cog. & in. c. illorū de sen.
26 *exco. Quod ad mulieres attinet. l. fin. C. de iuris & fact. ignor. ait, quòd mulieribus nō subuenitur, propter iuris ignorantiā, etiā in damnis, magis quàm maribus, nisi in casibus expressis à iure. Quā eandem regulam firmat glo. in. c. fin. in prin. 1. q. 4. quæ glo. idem esse dicit in rusticis, quam sequitur Ant. de Butr. in. c. 1 col. 4. de constitutionib. & Alex. in l. si quis id quod col. 4. ff. de iurisd. omniū iudic. licet contrarium videatur probari in l. fin. C. de testam. vbi dicitur semper rusticitati consultum, de*

qua

quare Alber.ibi.1.notab. Et quòd rustico siue potuerit consulere peritiores, siue non, semper succurratur, videtur probare glo.iuncto text.in.l.quicunq. C. qui admitti, quam sequuntur Fulg. & Roma.in.l.iuris ignorantia eodem tit. Cōtrarium tamen tenet Bald.Salic.& Castren.per illam legem, vbi mulieri non subuenitur, propter ignorantiam iuris, si potuerit consulere peritiores: ergo idē debet esse, dicunt, in rustico: quādoquidem in iuris ignorantia, mulier ac rusticus aequiparantur, vt in.l.2.in fin.ff.de iu.fisc.& in.l.1.ff.de eden.de quo per Anto.& Imol.in.c.2.de cōsti.& Cin.in.l.fin.C. de testamen. quae tamen omnia locum in his nō habent, quae concernunt formam actus, vel iudiciorū seueritatem. Vnde si per errorē iuris rusticus, seu quiuis alius fecit testamentum, non seruata debita solennitate, testamentum erit nullum, vt probatur in.l.fin.C.de testam.et docet glo.in.l. ambiguitatem.C.eo.tit. Et à Bald.in.l.iuris ignorantia. C. qui admit.& Salic.in.l.1 eod.tit.traditum est, rustico non producenti instrumentum, vel testes intra terminum sibi praefixum, non succurri, quāuis errore aduocati id factum sit. Et idem Bald in. l. fin.in prin.3.quaest.C.de iure delib. affirmat, quòd

K si mulier

si mulier, vel rusticus intra statutum tempus inuentarium non confecerint, vel si minus solenniter confecerint, quanuis non potuerint cõsulere peritiores, iuris ignorantia non excusantur. Quam eandem sententiam tenet Bart. in cons. maritus fecit hæredem vxorem, & facit glo. in l. iuris. 2. ff. de iuris, & fact. ignoran. & quod notat Bart. in l. 1. circa medium. C. eod. tit. & ibi Salic. Quod tñ ijdem ipsi declarãt dicentes, etiam in tendentibus ad rigorem iuris conseruãdum, rustico iustam habenti causam ignorantiæ, succurri posse per restitutionem in integrum, ex clausula generali, si qua mihi iusta causa, *de qua in. l. 1. & in. l. si per prætorem. §. hac autem. ff. ex quib. caus. maio. & multa per Paul. de Cast. in l. Clodius in fin. ff. de acquir. hæred.*

27 *Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. Quod genus quanquam in iudicijs non versatur, nisi quadam ex parte, tamen quia pars ipsa sæpe inducenda est, & apud principes, & res publicas ipsum genus tractandum, censui non esse prætermittẽdum. Oportebit igitur eum, qui sibi vt ignoscatur, postulabit, commemorare si qua sua poterit, vel maiorũ suorum in rempub. beneficia: hac enim ratione reo*

indulgeri

indulgeri posse probatur, in l. honor ff. de pæn. Deinde ostendet, non odio, neque crudelitate fecisse, quod fecerit, sed inconsultè, aut impulsu iræ, ac dolore repētino, quibus pœna minuitur. l. absentē. § ult. ff. de pœnis, & in c. si quis iratus. 2. q. 3. Sæpe enim iran océtes ad crimē adducit. *ut in c. ira. 11. q. 3. etiam principes virtute singulari præditos, ut in c. cū apud, ead. caus. & q. Quæ tamen intelligenda sunt, ut à Plat. lib. 9. de legib. dicitur, cū distinctione: ira nanque merito ab illo inter voluntarias & inuoluntarias actiones ponitur. Nā ille quidē qui irā seruat, nec repentè, sed cum insidijs se postea vindicat, homicidæ voluntarij est persimilis: is verò qui non seruat, sed primo iræ impetu fertur, & absque præmeditatione interficit, inuoluntarij homicidæ similis iudicatur. Maiora igitur supplicia illis sunt imponenda, qui consultò per irā interfecerunt, illis cōtrà, qui repetè, & incōsultò, leniora: potiorque his, quàm illis erit in deprecatione locus. Postea pollicebitur, et cōfirmabit, se hoc peccato doctū, & beneficio eorū, qui sibi ignouerint, cōfirmatum, omni tēpore à tali ratione abfuturū. Qua rōe posse pœnā minui, traditur in c. licet. 45. dist. in. et in c. libēter de pœniten. dist. 1. & facit tex. in l. 3. C. de epis. aud.*

 vbi

vbi dicitur, crimina nisi semel commissa, veniam
28 *non mereri. V ndè quamuis cõsuetudine probatum sit dictum Baldi, in auth, sed nouo iure. C. de ser. fugitiu. dum ait, quòd si statuto, aut lege caueatur, quòd pro tribus furtis quis suspendatur furca, si faciat vnum æquiualens tribus, debet ille suspendi, crederem tamen ratione vnitatis posse illi indulgeri: precipuè si qua esset resipiscẽdi spes. Maximè cùm aduersus illam Baldi sententiam contrarium affirment Salic. in. d. auth. sed nouo iure Montaluus in. l. 6. tit de pan. lib, 4. for. Ias. in. §. ex maleficijs, col. 2. inst. de act. Anan. in. c. fin. de fur. & Abb. in. c. porrecta, de confirma. vtil. vel inutili. Deinde spem ostendet, aliquando se magno reipub. si sibi concesserit, vsui futurum: vt enim suprà diximus, ratione publicæ vtilitatis venia reo legitimè cõceditur. Qui duo loci si ex anteacta vita, ex causa, ex persona, ex facto ipso, alijsq; locis conuectura probari poßint, maximè ad deprecandũ conducunt: amplificariq; possunt elegantißimè ex tex. in. c. circũcelliones. 23. q. 5. V bi Augusti. ad Marcellia. comitem, de donatistis captis scribens,* imple christianæ iudex, *ait,* pij patris officiũ, sic succenscre iniquitati memineris, vt non in

peccatorum atrocitatibus exerceas vlcifcẽdi libidinem:fed peccatorum vulneribus curandi adhibeas voluntatem *& poftmodum ait*. Ad hoc mitifsimi homines facinus admiffum diligenter,atque inftanter examinare debent, vt quibus parcant,inueniant. *et in.c. vnum folum,ead.cauf.& q.idem Augufti. Donato fcribit*. Ex occafione terribiliũ iudicum,& legũ, ne æterni fupplicij pænas luant, corrigi eos cupimus,nõ necari:nec difciplinam circa eos negligi volumus,nec fupplicijs, quibus digni funt coerceri.Sic ergo eorũ peccata cõpefce, vt fint quos pæniteat peccaffe. *Et Cicero pro Publio Sextio,cohortari,inquit,aufus eft accufator in hac caufa vos iudices, vt aliquando effetis feueri, aliquãdo medicinã adhibereris reipublicæ. Non eft ea medicina cùm fanæ parti corporis fcalpellum adhibetur,atq; integræ:carnificina eft ifta, & crudelitas:ij medentur reipub.qui exiccant peftem aliquam, tanquã ftrumam ciuitatis. Poftea amplitudinem,& nobilitatem generis eorum,qui fe faluum velint,& dignitatem oftendet. Perfonam enim intercedentis,reo maximè conferre probatur in.c.prodeft. 23.q. 5. maximè fi fint plures,*

 qui

qui illi⁹ salutē et incolumitatē desideret: ut in.c. ult. §. itē opponitur. 22. q. 2. et in c. fleat de pænit. dist. 1. Deinde et dignitatē, et cætera ea, quæ ꝑsonis adho nestatē, et āplitudinē sunt attributa, cū cōquæstio ne, sine arrogātia in se esse demōstrabit. Iure. n. cau tū est obscurū hominē seuerius puniri, quā nobilē, aut præclarū, in. l. aut facta §. præterea. ff. de pæn. et dignitatē attendi in minuēdis pœnis præceptū est. c. qui cōtra, 24. q. 1. et in. c. ultimo ꝺ pæn. Defert. n. prī ceps aliquādo nobilibus ne uerecundentur, ut in. l. obseruandū. ff. de iudic. Postremò locis cōmunibus misericordiā captare proderit. Mouet enim maximè principes, si reos uideant fidere potius eorum clementiæ, & benignitati, quā propriæ excusationi, & dignitati: humilitas namq; quam peccans flebiliter exhibet in supplicādo, sæpe ueniam uel ab seuero principis animo extorquet, ut docetur in. c. importuna. de pæn. dist. 1. cuius rei extant elegantißima exempla apud Ciceronem pro M. Marcello, et pro Q. Ligario. Cæterū deprecationis mentio est apud iurisconsultos frequens, quanuis hoc uerbū rhetorum proprium sit, nam in. l. quid sit fugitiuus §. idem Viuianus: ff. de ædil. ædi. Vlp. ait: si à magistro puer recesſit, & rurſus ad matrē puenit,

cùm

cùm quæreretur num fugitiuus esset? si celandi causa quò, ne ad dñm reuerteretur, fugisset, fugitiuũ esse: sin verò vt per matrẽ facilio rẽ deprecationẽ haberet delicti alicuius, non esse fugitiuum. *& in l. tres tutores. ff. de adminis. tuto. Tryphonius ait*, in furibus eiusdem rei pluribus, nõ est propterea cæteris pœnæ depreca tio, quòd ab vno iam exacta est. *& in l. auxiliũ ff. de minorib. idẽ Tryphonius*, vtiq; *inquit*, nulla deprecatio adulterij pœnę est, si se minor annis adulterũ fateatur. *Atq; hæ tãdem sunt causæ* 29
quib⁹ à lege criminibus statutæ pænæ augeri, minuiue, aliquãdo etiã omnino tolli põt. His verò nõ extantibus, seueros iudices esse oportet, et criminũ, ac peccatorũ propẽtissimos vltores, ac vindices: eo tñ ordine, vt si fieri id potest, meliores ciues efficiant, non extinguant. Vt enim à Platone lib. 9. de legibus dicitur, legum optimarum officium est, ita animos hominum instituere, vt oderint iniustitiam, iusti verò naturam vel diligant, vel saltem nõ oderint: siue operibus, siue verbis legislator id assequatur, siue voluptate, siue dolore, seu honore, vel infamia, aut pecunia mulctando, aut donis, aut alio quouis modo id faciat. Quibus verbis, quàm diuinè legũ

 finem

finem ille perstrinxerit, quis non videt? Sunt igitur & officijs proponenda præmia; iniurijsq́, seu magnis, seu paruis statuendæ pœnæ: non quibus perdantur ciues, sed quibus boni non solùm metu pœnarũ verùm præmiorum quoq́ exhortatione efficiãtur. Quo fit, vt queadmodũ suprà diximus, maxima sit magistratibus adhibenda cura, vt nouis, ac denuò nascentibus virtutibus, faueant, & blandiantur, si qua aũt vitia re nasci viderint, & pullulare, extinguant, ac perdant prorsus: omne nanq́ malum nascens facile opprimitur, inueteratũ fit plerunq́ robustius. Quos verò nullo consilio sanari, nulla medicina corrigi, nulla religione astringi posse viderint, hos vltimo supplicio afficient, nõ ignorantes satius fore his, qui insanabiles sunt, mori, quàm viuere, ac cùm priuãtur vita, dupliciter prodesse cæteris. Nã horum exemplo à peccato cæteri deterrẽtur, et improbis hominibus ciuitas ipsa purgatur, bonisq́; vt suprà diximus, locus relinquitur vt è republica secũdum virtutem viuere poßint.
30 *Quapropter ego illius iudicis misericordiam, benignitatem, & clementiam laudo, qui quantum viribus cõtendere potest, inuigilat, et procurat, ne quisquam ciuis cõmittat, vt morte mulctandus sit, non*

eius,qui etiam si commiserit, conseruandũ putat. Saluis enim improbis, sceleratis, & impijs, deleri innocẽtes,honestos & bonos viros necesse est.Vndè vt optimè Philippica.8.inquit Cicero,quẽmadmodum in corpore,si quid huiusmodi est,quod reliquo corpori noceat,vri,ac secari patimur,vt mẽbrorũ aliquid potiùs,quàm totũ corpus intereat,sic in rei pub.corpore,vt totum saluum sit,quidquid est pestiferum amputetur.

De legitima philosophia LIBER SEXTVS.

VERAM nisi fallor philosophiam, nõ simulatã affectantes. *Omnis hoc loco doctorum oratio in ea quæstione consumitur, valeat ne dictum testis, vel non, per verbum,* nisi fallor. *Tenet aũt cõmunis opinio, particulã affirmare hanc, eleganti specie dubitationis, ideoq; testis dictum nõ ex eo vitiari, quod deponat dicens,* ni fallor, *vel ni decipior, vel vt arbitror: neq; hac ratione eius testimonium reddi dubiũ. Cui etiã sententiæ elegantissimis verbis suffragatur Cicero, pro M. Foteio, qui cùm satis multa testibus, vt eis credatur, necessaria, proposuisset Induciomarum Gallũ aduersus Fonteium testem, irridens ait. Credo hæc eadẽ Induciomarũ in testimonio timuisse, aut cogitasse,* 1

qui

qui primũ illud verbum nostræ cõsuetudinis, arbitror, quo nos etiã tũc vtimur, cũ ea dicimus iurati, quæ cõperta habemus, quæ ipsi vidimus: ex toto testimonio suo sustulit, atq; omnia se scire dixit. Et de eadẽ re, est nõ prætermittendus apud eundẽ Cicero nẽ loc⁹, in Lucullo, dũ ait. Quã rationẽ maiorũ et iã cõprobat diligentia, qui primùm iurare ex sui animi sententia quenq; voluerunt, deinde ita teneri, si sciens falleret, quod inscitia multa versetur in vita: tum qui testimonium diceret, vt arbitrari se diceret, etenim quod ipse vidisset, quæq; iurati iudices cognouissent, vt ea nõ vt esse facta, sed vt videri, pronuntiarẽtur. Nec mihi displicet quod Martinus de Laude, Frãciscus Curtius, Claudi⁹, et Zasius asserunt, cõmunem illã sententiã procedere, si testis attulisset bonã, vtilẽ, & cõcludentẽ rationem sui testimonij. Nam addita cõcludenti ratione, testis fidem facit, quamuis dicat, credo verũ esse, vt docet Bal. in. l. testiũ. C. de testibus. Quòd si ratio cõcludẽs deficeret, fides testimonio derogaretur. Sed
2 *de his hactenus, ad maiora veniamus. Arbitror enim è re esse ostẽdere, quæ nã sit ea nõ simulata, sed vera potius philosophia, quã principibus, legũq; conditoribus, ac summis magistratibus affectãdã Vlp.*

proponit

proponit. Ego eã esse reor, à qua vitiorum, peccatorũq; nostrorũ, omnis petenda correctio est: quanq; maximè sequi ducem legũlatores, qui æquũ ab iniquo discernere, licitum ab illicito separare volunt, bonos præmio, ac pœna subditos efficere cupiunt, oportet. Neq; ad id efficiendũ, eã solũmodo sapientiæ partẽ existimo esse necessariã, quæ dat propria cuiq; præcepta, nec vniuersum componit hominem, mariti tantùm cum vxore officiũ docet, patri quomodo educet liberos ostendit, ac dño quomodo seruis imperet. Quanuis hanc solam quidã recipiãt, cæteras, tanquam extra nostram vtilitatem vagãtes, cõtemnentes, quasi poßit de parte suadere, nisi qui summã prius totius vitæ cõplexus est. Verùm hi veræ philosophiæ cultores dici non possunt, cùm eius solũmodo partẽ amplectãtur, et eã quidẽ leuẽ, vt pote quæ nõ descẽdat in pectus, neq; vllo modo in aĩo figere sola radices poßit. Is nãq; virtutũ chorus est, et catena, vt vna sine alijs, aut nulla sit, aut imperfecta. Vndè à Stoicis dicitur, eũ qui sese ad totã vitã instruxerit, nihil necesse esse particulatim admoneri, doctum in totũ, nõ quomodo cũ vxore, aut cum filijs viuat, sed quomodo benè viuat. Sed quẽadmodũ in affectibus, cùm aliquẽ amare alterum

dicimus,

dicimus, si verè id fiat, non intelligimus partem di ligere, odio verò habere alteram partem, sed ad to tum æqualiter affici: similiterq; & ebrij, non solùm illud, aut alterum, sed quodlibet, quacunq; capta occasione vinum auidè expetunt, nec aliter veræ philosophiæ affectatores, partem aliquã doctrinæ spernere, partem amplecti nõ decet, sed ad omnem iustitiã prõptissimos, et inexplebiliter inhiantes se præbere, vt veri et legitimi euadãt pholosophi, qui bus reipu. clauus meritò cõcredatur. Attñ sedare eos primùm oportet perturbationes, vt pulcherri mi operis studio sit locus, cui vacare mens nõ nisi vi tijs libera potest: cũ in eodẽ pectore nullũ sit turpiũ honestorũq; cõsortium. Vt enim si quid oculis oppo sitũ remoretur visum, remoueri primùm illud con uenit (laberetur nãq; cõtinẽter, et erraret, qui nisi illo reiecto, aut ingredi iter pedib9, aut sumere vel let aliquid in manus) nõ secus vbi quid obcæcat ani mum, & ordinem officiorum videri impedit, nihil agit, qui parentum munera, vel cõnubij leges edis cit. Quid enim illa proficiẽt ei præcepta, cui mẽti er ror infusus est? Si quis verò, ijs primũ discussis ne bulis, in securissimũ philosophiæ portum, veluti ma gna iactatus tempestate confugiat, omnemq; vo luntatem,

luntatem, atque studium in eius sanctißimum sinũ conferat, quid cuique debeatur officio, apertè cognoscet. Nam expulsis ignorantiæ tenebris, in opinione adhuc nullum firmabit pedem, sed ad cognitionem vsque veritatis, & entium scientiam contendet: iam demum intelligens philosophiam, si vera sit, non opinione constare, sed veritate & scientia, qua æquũ separans ab iniquo, licitum discernẽs ab illicito, & sibi, & reipub. salutares instituet leges, eò præcipuè tendẽtes, vt aut spe, aut metu, boni efficiamur. Ea enim vera philosophia existimãda est, quæ nos docet mortales omnes res, ad corporis sanitatem, vires & habitudinem (adhuc siquidem creata sunt) referre: corpus autem animo immortali, & diuino, omni sensu obedire, quandoquidem illi veluti instrumentum datum est: animum verò Deum rerum omnium parentem, infinitè bonum obseruare, timere & religiosè colere. Atq; hũc arbitror esse verißimũ iurisconsulti sensum, qui cùm omnem iurisprudentiam eò retulisset, eiusq; finem, & scopum esse dixisset, vt boni quacunque ratione efficeremur, huius rei artem, & disciplinã veram philosophiam esse dixit, cuius se, & omnes iurisconsultos affectatores esse gloriatur. Nec id

mirum,

mirum, quandoquidem impoßibile est, eum qui nesciat, qua ratione iusta, & honesta, bona sint,
3 idoneũ se ipsum exhibere custodem. Quo fit vt à Philone Achademicorũ post Platonẽ principe, merito cõmendetur Moses, quod quatuor assequutus eximia fuerit, factus idem Rex, legislator, propheta, et põtifex. Nã regnauit, inquit ille, nõ more alio rũ fretus copijs pedestrib⁹, equestribus, et naualib⁹: sed Deo, cuius authoritate regnũ acceperat, subditis volẽtibus, ac libẽtibus, qui numinis calestis instinctu, eũ sibi principẽ opt auerãt. Idẽ & legislator factus est: regis enim est vetare, iubereq;. Et quoniã vtrobiq; incertũ est, quid cõducat, (accidit nãq; per ignorantiam plerunq;, vt vitanda iubeamus, iubenda vetemus) ideo conueniebat tertiam adhibe ri prophetiam, ne quid erretur. Nam propheta interpres est Dei dictãtis intus oracula: quidquid autẽ fit diuinitus, nõ est reprehẽsibile. Postremo quãtus acceßit pontificatus, vt pro sua facultate prophetica, sciret eũ, qui est, colere, & quãdo subditis res prosperè cedũt, gratias illi agere: quod si vlla incideret offensio, supplex impetraret veniam. Hæc cum ad idẽ genus pertineat, debent cõtineri, coaptariq; mutuis vinculis, et in eodem requiruntur homi

ne,

ne, vt si cui quoduis desit horũ quatuor, claudicantis reip. princeps censendus sit. Sunt autem ferè hæc omnia à Platone in dialogo ciuili, vel de regno, eleganter tradita, præcipuè illud, reges maximè sacerdotiũ decere. Figura nanq; inquit, sacerdotum, & vatũ, magnanimitate, intelligẽtia, et claritate abũdat, propter earũ rerũ quæ aggrediũtur, tractãtq;, magnificentiam. Quapropter apud Ægyptios, nõ licet regẽ, absq; sacerdotio imperare. Nec secus noster iurisconsultus, hæc quatuor hac vnicã lege cõplexus est. Nã et iuris, legisq; potestatẽ descripsit, & se sacerdotẽ professus, legũlatoris officiũ, in præmiorũ, pœnarũq; cõstitutione mõstrauit, et veræ philosophiæ affectatores iurisconsultos esse oportere docuit. Vt iã illud quod paradoxũ iudicatur, verissimũ esse, fateri necesse sit. Nisi philosophi ciuitatibus dominẽtur, vel ij qui reges, potentesq; dicũtur, legitimè sufficienterq; philosophentur, in idemq; ciuilis potentia, & philosophia concurrant, non fore ciuitati, vel hominum generi, requiem vllam malorũ. Id aũt vel exemplo probat Seneca ad Lucilliũ dicens, illo sæculo, quod aureum perhibetur, penes sapiẽtes fuisse regnũ, Poßidonius asserit. Hi cõtinebãt manus, et infirmiores à validioribus tuebãtur, 4

suade-

suadebāt, dissuadebantq; vtilia atq; inutilia monstrabant. Horū prudentia, ne quid deesset suis, prouidebat, officium erat imperare, nō regnum. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut causa, cùm benè imperanti, benè pareretur, nihilq; rex maius minari malè parentibus posset, quàm vt abiret è regno. Vndè illud euenisse credo, quòd in l. cū Syllanianum. C. de his quib. vt indig. & philosophia cōmendatur, & philosophia plenus laudatur imperator, & à Theodosio in l. 1. C. de stud. lib. vrb. Romæ et Const. lib. 10. profundioris scientiæ, atque doctrinæ authores philosophi appellantur. Quòd scilicet, nisi se veræ philosophiæ affectatores ostendant, glorienturq́, vel ipsi principes, se ipsos regno, et magestate indignos fateantur: iy verò ab ipsa natura cōstitui principes, & magistratus videantur, quibus cæteri seruiant, qui felici ingenio nati, in familiaritatem sapientiæ sese benè intus insinuarunt.

ideoq; principes rarò debere ſimilia, niſi ex honeſta cauſa concedere. Vndè credo de hac re in conſideranter loquutum Iaſ. in d. l. quominus, neq; enim Alber. Romanuſq; loquuntur in ea ſpecie de qua ipſe intelligit, ſed potius iuſtiſsimè, & rationabiliter aiunt, principe infringente contractum initum cum ſubdito, quo ambo iure gentium & naturali tenebãtur, cauſam niſi expreſſam nõ præſumi. Abſurdum nanq; eſſet, poſſe illum nulla ratione, contracta ſecum firmata reſcindere, contradicente. l. Cæſar. ff. de publica & c. 1. de probatio. Atq; hæc 12
quidem ita ſe habent, nunc cauſas videamus, quibus exiſtẽtibus, pœna à iure ſtatuta, ab æquitate, ipſo etiã iure nõ repugnãte, augetur, protrahitur, minuiturue, aliquãdo etiã omnino cõdonatur. Scriſit And. Tiraquel. librum de pœnis, in quo copioſa, & multa oratione, ſexaginta quatuor cauſas enumerat, quibus pœnæ legum, ac conſuetudinum, ſtatutorumq; temperandæ ſunt, aut etiam remittẽdæ. Mihi commodius videtur, non ſingula perſequi quæ ſunt infinita, ſed fontes vndè illa omnia fluxerunt, quos ille non aperuit, atque etiam itinera ipſa demonſtrare: ea ſunt huiuſmodi. Iu- 13
riſdicialis generis in quo æqui & iniqui natura,

præmij

Obseruata in libro tertio.

Obseruata in libro quarto,

Platonis

Obseruata in libro quinto.

elicij.ad.ſeg.p